173
Edebiyat

Babamın Kitabı

URS WIDMER

Almanca'dan Çeviren: Zehra Aksu Yılmazer

AYRINTI

BABAMIN KİTABI • Urs Widmer

URS WIDMER

Urs Widmer 1938'de Basel'de doğmuştur. Basel, Montpellier ve Paris'te Alman Dili ve Edebiyatı, Latin Dili ve Edebiyatı, ayrıca Tarih öğrenimi görmüştür. "Walter" ve "Suhrkamp" yayınevlerinde editörlük yapmıştır. Çeşitli yazarlarla birlikte "Verlag der Autoren" (Yazarlar Yayınevi) adlı yayınevini kurduktan sonra yazarlık serüvenine adım atmış, Bertolt Brecht Ödülü, Bavyera Güzel Sanatlar Akademisi Büyük Edebiyat Ödülü, Friedrich Hölderlin Ödülü gibi saygın ödüller kazanmıştır. İsviçre edebiyatının en önemli yazarları arasında sayılan Urs Widmer'in eserleri 26 dile çevrilmiştir

Urs Widmer'in romanları sürprizlerle doludur; fantastik öğelerle gerçeküstücülük, gizem ile tekinsizlik iç içe geçmiştir. Yazar eserlerinde kendine özgü bir mantığı devreye sokarak, normallik kavramını sorgular; sıradanlıktaki tuhaflığı ortaya koyarken, insanı hem hüzünlendirir hem de eğlendirir.

Çok sayıda roman, öykü, tiyatro oyunu, radyo piyesi, deneme ve araştırma kitabı yazan, sayısız çeviriye imza atan Urs Widmer'in en önemli eserleri şunlardır: *Der Geliebte der Mutter* (2000); *Vor uns die Sintflut* (1998); *Top Dogs* (1997); *Liebesbrief für Mary* (1993); *Der blaue Siphon* (1992); *Das Paradies des Vergessens* (1990); *Der Kongress der Paläolepidopterologen* (1989); *Liebesnacht* (1982) [*Aşk Gecesi*, Çev. Ayşe Selen, Can Yayınları, 1999] ve *Das enge Land*, (1981).

Ayrıntı: 583
Edebiyat Dizisi: 173

Babamın Kitabı
Urs Widmer

Kitabın Özgün Adı
Das Buch des Vaters

Almanca'dan Çeviren
Zehra Aksu Yılmazer

Yayına Hazırlayan
Yeşim Tülin Kılıç

Son Okuma
Gökçe Çiçek Çetin

© 2004 by Diogenes Verlag AG Zürich
The publication of this work was supported by
a grant from the Swiss Arts Council Prohelvetia
prohelvetia

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Tasarımı
Arslan Kabraman

Kapak Resmi
Ernst Ludwig Kirchner
Der Tanz Zwischen Den Frauen 1915

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No: 244 Topkapı/İst.
Tel.: (0212) 612 31 85

Birinci Basım 2011
Baskı Adedi 2000

ISBN 978-975-539-606-4
Sertifika No: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Fax: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Urs Widmer

Babamın Kitabı

EDEBİYAT DİZİSİ

GÜLÜNESİ AŞKLAR/*Milan Kundera* ▪ KALECİNİN PENALTI ANINDAKİ ENDİŞESİ/*Peter Handke* ▪ YÜZBAŞI VE KADINLAR TABURU/*Mario Vargas Llosa* ▪ BİZ/*Yevgeni Zamyatin* ▪ KESİK BİR BAŞ/*Iris Murdoch* ▪ YENİ TANRILAR/*Alberto Vasquez-Figueroa* ▪ İNFAZA ÇAĞRI/*Vladimir Nabokov* ▪ EVET AMA, BİR LOKOMOTİF BUNU YAPABİLİR Mİ BAKALIM?/*Woody Allen* ▪ ÇALI HOROZU/*Michel Tournier* ▪ BANYO/*Jean-Philippe Toussaint* ▪ BALKON/*Jean Genet* ▪ GÜNEŞ İMPARATORLUĞU/*J.G. Ballard* ▪ BEYAZ ZENCİLER/*Ingvar Ambjörnsen* ▪ SİYAH MADONNA/*Doris Lessing* ▪ KAPANDA ÜÇ KAPLAN/*G Cabrera Infante* ▪ ZAMANIN KIYISINDAKİ KADIN/*Marge Piercy* ▪ ANARŞİNİN KISA YAZI/*Hans Magnus Enzensberger* ▪ FOTOĞRAF MAKİNESİ/*Jean-Philippe Toussaint* ▪ GÜLÜN GÜNLÜĞÜ/*Ursula K. LeGuin* ▪ HOTEL DU LAC/*Anita Brookner* ▪ AZİZLER ve ÂLİMLER/*Terry Eagleton* ▪ VEDA YEMEĞİ/*Michel Tournier* ▪ ORLANDO/*Virginia Woolf* ▪ UTANÇ BİTTİ/*Anja Meulenbelt* ▪ YAKIN GELECEĞİN MİTOSLARI/*J. G. Ballard* ▪ KARANLIĞINSOL ELİ/*Ursula K. LeGuin* ▪ AĞ/*Iris Murdoch* ▪ WATT/*Samuel Beckett* ▪ EKOTOPYA/*Ernest Callenbach* ▪ GECEYİ ANLAT BANA/*Djuna Barnes* ▪ İNSAN POSTUNA BÜRÜNMÜŞ KÖPEK/*Ingvar Ambjörnsen* ▪ CUMA/*Michel Tournier* ▪ AFRODİT'İN BAŞKALDIRISI/*Lawrence Durrell* ▪ GÜNDELİK MUTLULUĞA AUŞMA/*Anja Meulenbelt* ▪ MURPHY/*Samuel Beckett* ▪ MASALMASAL İÇİNDE/*Khimaira/John Barth* ▪ ZEN VE MOTOSİKLET BAKIM SANATI/*Robert M. Pirsig* ▪ PARFÜMÜN DANSI/*Tom Robbins* ▪ SINIRSIZ RÜYALAR DİYARI/*J. G. Ballard* ▪ FRANSIZ TEĞMENİN KADINI/*John Fowles* ▪ BEYAZ OTEL/*D.M. Thomas* ▪ MYRA/*Gore Vidal* ▪ DALGALAR/*Virginia Woolf* ▪ ATLANTİK ÖTESİ/*Witold Gombrowicz* ▪ HAYRANLIK/*Anja Meulenbelt* ▪ FERDYDURKE/*Witold Gombrowicz* ▪ MELEKLER ZAMANI/*Iris Murdoch* ▪ PAULINA 1880/*Pierre Jean Jouve* ▪ EŞEKARISI FABRİKASI/*Iain Banks* ▪ ROCK LANET/*Iain Banks* ▪ KAYIP ZAMAN/*Anja Meulenbelt* ▪ SENİ İÇİME GÖMDÜM/*Andrew Jolly* ▪ BAŞTAN ÇIKARICININ GÜNLÜĞÜ/*Soren Kierkegaard* ▪ KONFİDENZ/*Ariel Dorfman* ▪ ALTIN DAMLA/*Michel Tournier* ▪ BİR GARİP VAKA: MATMAZEL P./*Brian O'Doherty* ▪ NIETZSCHE AĞLADIĞINDA/*Irvin D. Yalom* ▪ KIZILAĞAÇLAR KRALI/*Michel Tournier* ▪ AİLEDE BİR ÖLÜM/*James Agee* ▪ KUTSAL BÖLGE/*Carlos Fuentes* ▪ KALPSİZ AMANDA/*Jurek Becker* ▪ 62-MAKET SETİ/*Julio Cortázar* ▪ ÇARPIŞMA/*J.G. Ballard* ▪ ÜÇLEME-Molloy-Malone Ölüyor-Adlandırılamayan/*Samuel Beckett* ▪ DUR BİR MOLA VER/*Tom Robbins* ▪ HIRSIZIN GÜNLÜĞÜ/*Jean Genet* ▪ KÜÇÜK DEĞİŞİMLER/*Marge Piercy* ▪ LİLA/*Robert M. Pirsig* ▪ ERGİNLİK YAŞI/*Michel Leiris* ▪ AŞKSIZ İLİŞKİLER/*Samuel Beckett* ▪ ESİRGEYEN GÖKYÜZÜ/*Paul Bowles* ▪ YALANCI JAKOB/*Jurek Becker* ▪ DİVAN/*Irvin D Yalom* ▪ PORNOGRAFİ/*Witold Gombrowicz* ▪ MERCIER İLE CAMIER/*Samuel Beckett* ▪ BİR ERKEĞE NASIL TECAVÜZ EDİLİR?/*Märta Tikkanen* ▪ BENDENİZ VE MARCO POLO/*Paul Griffiths* ▪ DOĞMAMIŞ KRİSTOF/*Carlos Fuentes* ▪ RÜYA SAKİNLERİ/*Iris Murdoch* ▪ HİÇ İÇİN METİNLER ve Uzun Öyküler/*Samuel Beckett* ▪ DUYGU YOLCULUĞU/*Laurence Sterne* ▪ BETTY BLUE/*Philippe Djian* ▪ AĞAÇKAKAN/*Tom Robbins* ▪ ANARŞİST/*Tristan Hawkins* ▪ BAKAKAİ/*Witold Gombrowicz* ▪ PORTNOY'UN FERYADI/*Philip Roth* ▪ 10½ BÖLÜMDE DÜNYA TARİHİ/*Julian Barnes* ▪ SUNİ TENEFFÜS/*Ricardo Piglia* ▪ MANŞ ÖTESİ/*Julian Barnes* ▪ ADA/*Aldous Huxley* ▪ GÜLÜN MUCİZESİ/*Jean Genet* ▪ MÖSYÖ/*Jean-Philippe Toussaint* ▪ ÇİÇEKLERİN MERYEM ANASI/*Jean Genet* ▪ BAŞUCU OĞLANI/*Alison Fell* ▪ YARATIK/*John Fowles* ▪ SENİ SEVMİYORUM/*Julian Barnes* ▪ ZENCİLER/*Jean Genet* ▪ TÜNEL/*Ernesto Sábato* ▪ KARA PRENS/*Iris Murdoch* ▪ KARNINDAN KONUŞANIN ÖYKÜSÜ/*Pauline Melville* ▪ TANRI'NIN AĞZINDAN EVRENİN HİKÂYESİ/*Franco Ferrucci* ▪ HAYATIN VE AŞKIN YASALARI/*Connie Palmen* ▪ KAHRAMANLAR VE MEZARLAR/*Ernesto Sabato* ▪ KAYNAK VE ÇALI/*Michel Tournier* ▪ CENNETE BİR KOŞU/*J.G. Ballard* ▪ DİŞİ ADAM/*Joanna Russ* ▪ FLAUBERT'İN PAPAĞANI/*Julian Barnes* ▪ ALDATMA/*Philip Roth* ▪ KOKAİN GECELERİ/*J.G. Ballard* ▪ ACABA NASIL?/*Samuel Beckett* ▪ MANTISSA/*John Fowles* ▪ KOLEKSİYONCU/*John Fowles* ▪ BENJAMIN: DAR GEÇİTTEKİ AYDIN/*Jay Parini* ▪ METEORLAR/*Michel Tournier* ▪ ARKADAŞLIK/*Connie Palmen* ▪ AŞK VESAİRE/*Julian Barnes* ▪ SİRİUS'TAN GELEN KURBAĞA/*Tom Robbins* ▪ BAYAN GULLIVER CÜCELER ÜLKESİNDE/*Alison Fell* ▪ GELECEKTEN ANILAR/*William Morris* ▪ BENİMLE TANIŞMADAN ÖNCE/*Julian Barnes* ▪ İNGİLTERE İNGİLTERE'YE KARŞI/*Julian Barnes* ▪ İYİ İŞ/*David Lodge* ▪ YİTİK RUHLAR IRMAĞI/*Connie Palmen* ▪ TERAPİ/*David Lodge* ▪ ÖLÜRKEN/*Jim Crace* ▪ GÜZELLİK HIRSIZLARI/*Pascal Bruckner* ▪ SÜPER KENT/*J.G. Ballard* ▪ SISKA BACAKLAR/*Tom Robbins* ▪ BETON ADA/*J.G. Ballard* ▪ İLK AŞK, SON TÖRENLER/*Ian McEwan* ▪ GILLES İLE JEANNE/*Michel Tournier* ▪ BİR KOMÜNİSTLE EVLENDİM/*Philip Roth* ▪ KIZILDERİLİNİN ŞARKISI/*James Welch* ▪ SİNEMA MÜDAVİMİ/*Walker Percy* ▪ KARANLIKLARIN EFENDİSİ/*Ernesto Sabato* ▪ METROLAND/*Julian Barnes* ▪ BİZİ NEDEN TERK ETTİN SAYIN BAŞKAN?/*François Vigouroux* ▪ DÜŞÜNCE BALONLARI/*David Lodge*

▰ MİLENYUM İNSANLARI/J.G. Ballard ▰ MÜNECCİM KRALLAR/M. Tournier ▰ BEYAZDAKİ KARA/Maggie Gee ▰ KAYBOLUŞ/G. Perec ▰ HINÇ AYLARI/P. Bruckner ▰ LİMON MASASI/J. Barnes ▰ BÜYÜCÜ/J Fowles ▰ GÜNDOĞUMUNA YOLCULUK/J. Barnes ▰ OKLUKİRPİ/J. Barnes ▰ FİSKADORO/D Johnson ▰ HAYALETLERİN GÖÇÜ/P. Melville ▰ ÖLEN HAYVAN/P. Roth ▰ SICAK ÜLKELERDEN DÖNEN VAHŞİ SAKATLAR/Tom Robbins ▰ PASTORAL AMERİKA/P Roth ▰ ABANOZ KULE/J Fowles ▰ ARTHUR VE GEORGE/J. Barnes ▰ VAHŞET SERGİSİ/J. G. Ballard ▰ VİLLA MEÇHULU/Tom Robbins ▰ ASKER GRAMAFONU NASIL TAMİR EDER?/Saša Stanišić ▰ FARMAKON/Dirk Wittenborn ▰ NE KADAR İLERİ GİDEBİLİRSİN/D. Lodge ▰ GERİYE UÇAN YABAN ÖRDEKLERİ/T. Robbins ▰ BİR SAHTEKÂR OLARAK HAYATIM/P. Carey ▰ İNTERNETTE BALIK AVLAMAK/Nasreen AKHTAR ▰ LANCELOT/Walker Percy ▰ ÖLÜ BİR DİLDE AŞK/Lee Siegel ▰ VAHŞİ İNSANLAR/Dirk Wittenborn ▰ GÜNEŞİ DURDURACAĞIZ/F Bouillon ▰ SHYLOCK OPERASYONU/Philip Roth ▰ KAYBEDENLERİN BELLEĞİ/Michel Ragon ▰ SAVAŞ ARTIĞI/Ha Jin ▰ YAZAR, YAZAR/D. Lodge ▰ B. BİRA/Tom Robbins

May'e...

BENİM babam komünistti. Hep komünist olmamıştı tabii; öldüğünde artık komünist değildi zaten. Aslına bakılırsa, sadece birkaç yıl, 1944'ten aşağı yukarı 1950'ye kadar Komünist Parti üyesiydi. O tarihten sonra bütün partilere lanet okudu, bütün politikacılara sövüp saydı: "Gerzek! Kazma! Cani!" Babamın ileride komünist olacağı doğuştan belli değildi. Babası ömründe sadece tek bir kitabı, İncil'i okumuştu –annesi İncil'i bile kulaktan dolma biliyordu– ve İmparator II. Wilhelm'e duyduğu o muğlak hayranlık sayılmazsa, politikayla alakası yoktu. Babam on yaşındayken babasıyla kışlaya gitmişti, kışlanın arkasındaki talim alanına; çünkü bütün Almanların imparatoru komşu ülkeye ve bu ülkenin en güzel şehrine bir ziyarette bulunduğundan, yerel bir-

liklerin geçit töreni vardı. Gökyüzü masmaviydi; tam imparatorlara layık bir havaydı işte. Coşkulu bir kalabalık. Yaşına göre ufak tefek olduğundan en ön sıradaki çocukların yanına götürülen babam, görkemli üniformalar içindeki süvarilerin ağır ağır geçişini çok yakından, oğlanların, kızların başlarının üzerinden seyretti; süvarilerin her biri farklı tören başlığı takmıştı: altın miğferler, kırmızı tüy öbekleri, sivri tepelikli miğferler, meşe yapraklarıyla kaplanmış kasklar... Babamın etrafındaki kızlar, oğlanlar neşeyle çığlık atıyor, berelerini havaya fırlatıyorlardı. Babamın da sevinçten içi içine sığmıyordu. Ama tüylülerden hangisinin imparator olduğunu kestirememişti. Beyaz atın üstündeki mi yoksa bıyığının uçları burulmuş olan mı? Yanındakine, görüşünü engelleyen şişman oğlana sormaya cesaret edemedi. Eve dönüş yolunda, bir taraftan babam şekerli çöreğini yerken, baba oğul hayran hayran imparatorun ne kadar da görkemli göründüğünü konuştular. – Bir yıl sonra Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde, babamın babası –sessiz sakin bir adamdı– hâlâ, "Yaşşa! İndirin kafalarına!" diye bağırıyor; şehirde herkes, aşağı yukarı herkes aynı telden çalıyordu. O zamanlar Fransızca'ya, İtalyanca'ya pek itibar edilmiyor, babam da *Guter Kamerad* okuyordu; sürekli olarak ateş açan savaş gemilerini ya da yırtılırcasına açtıkları ağızlarıyla hendeklerden fırlayıp saldırıya geçen askerleri kapak yapan bir dergiydi bu. Bunun dışında babam savaşın pek farkına varmadı; babasının coşkusunun giderek azaldığını ve sonunda bu coşkudan eser kalmadığını fark etti en fazla. Annesi savaşa ilişkin tek laf etmezdi. – Babam büyük kilisenin arkasındaki liseye gitti, eski Yunanca ve Latince öğrendi ve istemeden hep sınıf birincisi oldu. Ama evin aptalı oydu yine de; çünkü ağabeyi Felix onun hep iki sınıf üstündeydi ve daha da tartışma götürmez bir biçimde sınıf birincisiydi. Babam sınavlarda hep on aldığında ve sadece beden eğitimi dokuz buçuk olduğunda bile Felix'in karnesinde o not da Çok İyi'ydi. (Babamın zayıf noktası olan davranış notlarından söz etmeye hiç gerek yok.) Oysa babam, Felix'ten daha iyi futbol oynu-

yordu; daha doğrusu, zaten Felix futbol oynamıyordu. On kere okumuş olsa da gıcır gıcır duran kitaplarının başından hiç kalkmazdı. Babam, Old Boys'un minikler takımında golcülüğe kadar vardırdı işi, takımın santrforuydu; lakabı da, "bomba gibi gol patlatan ufaklık"tı. –Ama belki de böyle diyen sadece kendisiydi.– Politikaya ilgisizliği devam ediyordu. Sedan ve Verdun'da patlayan bombalar çok uzaklardaydı. Lenin'le bile karşılaşmadı; oysa çok rahat rastlaşabilirlerdi çünkü müstakbel devrimciyle aynı sokaklardan geçiyorlardı. Belki de –diye ara ara düşündü sonradan– Lenin'i görmüştü ve o, koltuğunun altında futbol topuyla yürürken, Lenin kendi kendine homurdanıp küfrederek yanından geçip gitmişti. Ama az önce idolünü, müstakbel idolünü gördüğünü hissettiren bir kalp çarpıntısı hiç olmadı. – Fakat genel grevin gayet farkındaydı. Artık on altı yaşındaydı ve uzaktan, kilise meydanının oralardan silah ve çığlık sesleri geliyordu. Sokaklar bomboştu; o kadar boştu ki evden çıkmaya cesaret edemedi. O arada Rusya'daki devrimi de duydu. Ama o sırada şehri kasıp kavuran grip çok daha tehlikeliydi. Büyükbabası, annesinin babası, öldü; Max amcası da. Pek tanımadığı bir büyük kuzen de. Annesiyle babası gözyaşlarına boğuldu. – Yirmili yıllarda yaptığı en siyasi şey, bir öğrenci birliğine üye olmaktı; bu birlik ilerici olarak biliniyordu çünkü öğrenciler birbirlerinin kafalarını yarmıyorlardı. Tam tersine, kafa yaranlara, eli sopalılara düşmandılar ve akşamları Harmonie adlı meyhanenin müdavimlere ayrılan masasında oturmuş, kupalarını gürültüyle tokuştururken, devletin en yüksek makamlarının, en büyük şirketlerin yönetim kurullarının hep Helvetia ya da Rhenania'nın yaşlı beylerine, yanaklarındaki yaralar kabuk bağlamış şişko burjuva çocuklarına kalmasını şiddetle kınıyorlardı. Babamın katıldığı Zofingia öğrenci birliğinin üyeleri marangozların, tornacıların, demiryolcuların oğullarıydı. (Babamın babası ilkokul öğretmeniydi.) Çok yakında bir gün, iktidar çarkının başına *kendilerinin* geçeceğinden emindiler; işte o gün zengin hanım evlatlarının kıçına tekmeyi

basan *onlar* olacaktı. –O dönem, ortalıkta henüz kadın yoktu.– Babam komünistlerle ancak otuzlu yıllarda bir araya geldi. Artık otuz yaşlarında genç bir entelektüeldi. Dış görünüşü de öyleydi zaten: gözünde gözlük, saçta yer yer açılmalar, ağzın kenarında sigara. Konuşurken, okurken ya da yemek yerken de sürekli sigara içiyordu ve yeni arkadaşları, komünistler, ona bu halde nasıl uyuduğunu ya da öpüştüğünü soruyorlardı. Hiç sorun değil, diyordu babam. Zaten fazla öpüşmediğini, çok az uyuduğunu söylüyordu. Arkadaşları da sigara içiyordu ve babamın aksine, içkiye de son derece düşkündüler. Hepsi ressamdı –sadece biri mimardı– ve babam onlara katılmadan bir-iki sene önce bir grup kurmuş, gruba kuruluş yılının adını vermişlerdi: Otuz üç. Resim yapmayan babam grubun sekreteri gibi bir şey oldu. Grubun kasasını o, sadece o(!) idare ediyor ve arkadaşları resimlerini sergileyebilsin diye galericileri ikna etmeye çalışıyordu. Akşamları Ristorante Ticino'da, yük istasyonunun arkasındaki lokantada, oturuyorlardı; buraya herkes Haydut Mağarası diyordu çünkü hoppa kızlar ve sanatçılar burada kendini çok rahat hissediyordu. Lokantanın sahibinin adı Luigi'ydi; gerçekten de Tessin'den –Maggi Vadisi'nden– gelmişti ve ateşli bir yoldaştı. Bazen, tezgâhın arkasında dururken, memleketinin şarkılarını ya da Enternasyonal'i söylüyor, tüm lokanta da ona eşlik ediyordu. Ressamlar ve babam Afrika sanatından, Picasso'dan, sürrealistlerden, burjuva sınıfının ayyuka çıkan adaletsizliklerinin intikamını alacak proletarya diktatörlüğünden söz ediyorlardı. Hitler'in yükselişi onları korkutuyordu; onunla bol bol dalga geçiyorlardı. Hitler pervasızlaştıkça Stalin onların parlak kahramanı haline gelmişti; onunla dalga geçmiyorlardı. Mahkemelerden haberleri vardı tabii. Ama duyduklarının iftira olduğunu düşünüyorlardı. (Savaşla birlikte Stalin hepten dokunulmaz oldu. Hitler canavarıyla o baş edemeyecek de kim edecekti? Stalingrad Zaferi bile onun adını taşıyordu. Nazilerin savaşı kaybedeceğinin ilk işaretiydi bu zafer.) Babam Komünist Parti'ye üye olmayı o zaman da akıl edemedi; oysa ressam arkadaşlarının he-

men hemen hepsi parti üyelik kartını cebine koymuştu. İspanya Savaşı Ressamlardan ikisi, Franco'nun askeri darbe yaptığını duyar duymaz bisikletine atlayıp yola çıkmış, Toledo'da savaşmıştı. Bunlardan biri geri dönmüş ve tek laf etmeden müdavim masasındaki yerine oturmuştu. Eskiden nasılsa yine öyleydi; ama ağzını bıçak açmıyordu artık. Arkadaşına ne olduğu hakkında tek kelime etmiyordu. Üçüncü gün masada otururken tutuklanıp götürüldü ve çıkarıldığı askeri mahkemede beş ay hapis cezasına çarptırıldı; çünkü İsviçreli bir asker olarak yabancı bir orduda savaşmıştı. İsviçre'nin, demokrasi için savaşan kahramanlarına minnettarlık duyacağını zannetmiş olan babam her çarşamba Lenzburg'a ya da belki de Aarburg'a, yani şu askeri cezaevlerinden birine giderek ressama sigara, çikolata ve resim boyası götürdü. Ressam hâlâ susuyor, asık suratla sigara içiyordu. Sadece bir keresinde, homurdanarak şu boyaları getirmekten artık vazgeçmesini söyledi babama. Artık asla resim yapmayacaktı. – Şimdi babam tam partilik olmuştu. Ama ancak parti Dünya Savaşı'nın başında yasaklandığında kendini partinin bir üyesi gibi hissetti ve yeniden açılmasına izin verildiğinde, 1944'te, yani savaşın sona ermesinden aşağı yukarı bir yıl önce partiye derhal yeniden üye oldu. Fakat parti eskisi gibi Komünist Parti adını kullanamadığından Emek Partisi adını aldı. Babamın eski arkadaşları da yine ya da hâlâ partideydi tabii. Ressamlardan biri –Ernst Ludwig Kirchner'den çok şey öğrenmişti ama gerçekçi Sovyet ressamlarının iyimserliğini de fazlasıyla önemsiyordu– mimarla birlikte belediye meclis üyeliğine aday oldu; babam da alt sıralardan listeye girmeye ikna edildi: "Merak etme, bu listeyle asla seçilmezsin!" Halkevinde konuşma bile yaptı babam ve bunun bu denli basit olmasından etkilendi. Aslında o sadece "Yoldaşlar!" demişti ve kulakları sağır eden bir alkış patlamıştı. Bir kez daha "Yoldaşlar!" demiş, şehrin eğitim sorunları etrafında dönüp dolaşan düşüncelerinin akışı kesintiye uğradığında da dört beş kez daha "Yoldaşlar!" diye seslenmişti. – Seçimler sosyal demokratları kentin en güçlü partisi haline getirmekle kalmadı,

daha az önce perdeleri sıkı sıkıya kapalı arka odalarda yumruklarını havaya kaldırmış olan komünistleri de siyasi bir güce dönüştürdü. Bir anda on sekiz sandalye! Listede on dokuzuncu sırada bulunan babamın seçilmesine ramak kalmıştı. Şimdi Birinci Yedek'ti ve meclis üyelerinden biri öldüğünde onun yerine geçmeye hazır olmalıydı. Ama hiçbiri ölmedi. – Emek Partisi yoldaşlardan birini hükümet meclisine bile soktu. En küçük, en istenmeyen departmanın başına getirilen bu kişi tramvaylar ve okullardan sorumluydu; anlam ve kökenini kimsenin açıklayamadığı bir bileşimdi bu. Babam seçimlerden sonra, seçmenlere vaat edilen okul reformunu başlatma arzusuyla bürosuna gittiğinde, hükümet görevlisi yoldaş boş yazı masasına oturmuş, Kamu Hizmetleri Sendikası'nın armağan ettiği bir model tramvayı ileri geri itiyordu. Babama anlamaz gözlerle baktı. Okul reformu, evet, tabii ya, okul reformu. Elbette, elbette. Ama şimdi seçilmişti işte ve önemli olan buydu, öyle değil mi? Tramvayına gülümseyerek baktı. Babam ise kapıyı çarpıp çıktı bürodan; çünkü sinirlendiği zaman tüm odaların kapısını çarpıp çıkardı. Müdavim masasında boy gösterdiğinde hâlâ öfkeden köpürüyordu; Kirchner öğrencisi ile mimar, ki ikisi de artık belediye meclisi üyesiydi, onu sakinleştirmek için bayağı dil döktü. O akşam babam her zamankinden daha çok içti ve lokantanın kapanma vakti geldiğinde o kadar zom olmuştu ki, mimar, demiryolu altgeçidindeki telefon kulübesine gidip babamın karısına telefon açtı. Ondan gelip babamı eve götürmesini istedi. O da hemen bisikletine atlayıp geldi, babamı koltukaltlarından tutup –bisiklet solda, babam sağda– eve sürükledi. Babamın elinde göğsüne bastırdığı dev bir gül buketi vardı. Karısı bu çiçeklerin kim için olduğunu sordu; ama babam gülüp duruyor, ne kadar güzel olduğunu, onu ne çok sevdiğini haykırıyordu; onu ilk gördüğünde ne hissettiğini söyleyecekti şimdi. Elbette biliyordu bunu. "Eee, ne hissettin?" "Hayal gibiydi!" Babam onu yazlık gazinonun önünde bir arabadan inerken görmüştü; üstünde beyaz bir gece elbisesi vardı, başında da neredeyse şemsiye büyüklüğünde bir

şapka. Kırmızı dudaklar, sırtından aşağıya akan siyah saçlar. Yıldırım çarpmışa dönmüş, derhal anlamıştı: Ya o ya da hiç kimse. "Ya sen ya da hiç kimse" diye usulca güldü babam ve aniden yana yalpalayınca bisiklet yere düştü. "Bunu o an anladım." – Birkaç yıl sonra babam onunla yazlık gazinonun önünde yeniden karşılaştığında –fakat bu kez arabasızdı ve şapka da takmamıştı– hemen yanına seğirtti ve birlikte bir bardak limonata, bir kadeh şampanya içip içemeyeceklerini sordu; yüzüne ciddi bir ifadeyle baktığını, sonra gülümsediğini görünce de evlenme teklif etti. Bakışları şimdi daha da ciddileşmişti; iri siyah gözlerini babamın gözlerine dikerek evet dedi. Babam kendini tanıttı –"Ben Karl!"– ve ona adını sordu. Adı Clara'ydı, Clara Molinari. Bu arada şampanyalar da gelmişti; kadehlerindekini hiç konuşmadan içip bitirdiler. Sonra Clara onu, Karl'ı, daha önceden tanıdığını söyledi. Onu –başka bir hayatta– birkaç kez görmüştü, konserde, genç ve güzel kadınlarla birlikte, her seferinde başka biriyle; sonra bir keresinde de, en iyi arkadaşıyla, çellocuydu arkadaşı, Bavyera Birahanesi'ne bir kadeh şarap içmeye gittiğinde görmüştü. Hanımların hepsiyle, üçüyle birden gelmiş, espri üstüne espri patlatmıştı. Ne kahkahalardı ama! O da gülmüştü; hele çellocu arkadaşı gülmekten kırılmıştı. "Bavyera Birahanesi'nde bira içmediniz mi yani?" diye sordu babam. "Yanınızda erkek de yoktu?" "Ne bira ne de erkek." – Evlendiler; o gece değil belki ama bir şekilde apar topar. Evlendirme dairesine gittiklerinde bir tek Clara'nın çellocu arkadaşı vardı yanlarında, bir de babamın ağabeyi Felix. Babam mutluluktan uçuyordu; karısını bekâr evinin eşiğinden içeriye kucağında taşıdı. Gerdek gecesinde –hayır, ondan önce– babamın divanında yan yana oturup fotoğraflara baktılar. Clara, babam onu daha iyi tanısın diye, mavi bir kutuya koyup getirmişti fotoğrafları. Böylece babam Clara'nın siyah sakallı, sert bir adam olan babasını, daha yumuşak birine benzeyen annesini görmüş oldu. "Bu fotoğraf çekildikten iki hafta sonra vefat etti annem." Fotoğraflarda alacalı bir kedi, ki o da ölmüştü, evi, artık onların olmayan villayı da

gördü. Çiçekli yazlık elbisesiyle arabasına, babasının Fiat'ına yaslanmış Clara'yı. Ceylan gibi kız kardeşini. Asmaların arasında dikilen ve bahçe cücelerine, kaya parçalarına benzeyen amcalarını. Dullara özgü kıyafetler içindeki teyzelerini. Omzunda halat, elinde buz kazmasıyla kuzenlerden birini. – Kutunun en altında büyük boy bir fotoğraf vardı. "İmparatorun ziyareti." "İmparatorun mu? İmparator hangisi?" "Tabii ki şuradaki." Babam da görmüştü –"haa, şu"– şimdi: Başında bir tüy öbeği, at üstünde, etrafında yine onun gibi atlı yaverler ve İsviçre Ordusu'nun yüksek rütbeli subayları. Arkalarında, mum gibi duran bir insan kalabalığı. Clara, ilk sıradaki, ciddi gözlerle kameraya bakan küçük kızı gösterdi. "Bu benim!" Babam fotoğrafın üzerine eğildi. Baktı, baktı, hatta gözlüğünü bile çıkardı. Suratı kıpkırmızı olmuştu; sonra kasketli bir genç irisinin arkasından burnunu uzatmış bakan bir oğlanı gösterdi: "Bu da ben!"

BABAM ölmeden bir gece evvel, ahbabımız bir çiftle, Max ve Eva'yla ve annemle birlikte sirkteydim. Yola koyulmadan önce –annem merdivenlerden fırtına gibi inip çıkıyordu– babam odasından dışarı çıktı. Yüzü her zamankinden daha sarı ve saydamdı; gözlerini kocaman açıp bana baktı ve dudaklarını kıpırdattı. "Efendim?" diye sordum. Söylediğini bir daha tekrarlarken bu kez eğilip dudaklarına baktığım için ne dediğini anladım. "Gitme. İyi değilim" diyordu. Üstünde bir örgü hırka –yaz ortasında!–, elinde de sigarası vardı; gözlüğünün ardındaki gözleri yaşlıydı. Ona sarıldım –yıllardır iyi değildi zaten– ve "Ama baba, sirk biletlerini aldık biliyorsun; Eva'yla Max bizi bekliyor" dedim. Tamam anlamında başını salladı. "En geç on birde evde oluruz." – Gösteri iyiydi –harika bir trapez numarası, arka ayaklarının üstünde vals yapan karamel rengi atlar ve cidden komik palyaçolar– ve saat on bire on kala evdeydik. Babam çoktan uyumuştu. Odasının kapısına kulak kabarttığımda hiç ses duy-

madım en azından; hırıltılı nefesi, hem onu hem bizi ikide bir uykudan uyandıran öksürüğü duyulmuyordu. Odam onun odasının tam üstündeydi. Ezelden beri benimdi bu oda; yirmi yedi yaşında olmama rağmen hâlâ, ayrı eve çıkmamıştım çünkü bunun babamı öldüreceğini düşünüyordum. O kadar perişan, o kadar yaralıydı ki! Kitaplardan oluşan bir kafese hapsedilmiş bir fareyi anımsatıyordu bana, derisi yüzülmüş bir fareyi. Her dokunuş, her öpücük, her sarılış canını yakıyordu ve o yüzden artık pek hareket etmiyordu. Banyoya geçip ağrı kesici bir hap içmek, tuvalete gitmek; en uzun güzergâhı buydu. Arada sırada yanına gidip onu yazı yazarken sessiz sedasız izlemek dışında bir şey gelmiyordu aklıma. Bundan rahatsız olmuyordu. Bir daktilosu vardı; tek parmakla, sağ elinin işaretparmağıyla, çılgın bir tempo tutturarak basardı tuşlara. Yatmadan önce –her akşam, seyahatteyken ya da sabaha kadar sürmüş bir eğlenceden sonra da– tüy kalem ve mürekkeple, siyah deri kaplı bir kitaba mutlaka bir şeyler yazardı; bir zamanlar boş sayfalardan geçilmeyen bu kalın kitabı neredeyse tamamen doldurmuştu. Yarım asırdan beri yazıyordu bu kitabı. Bir görevdi bu; yazmamak elinde değildi. Yazısı o kadar küçüktü ki bir sayfayı ancak birkaç günde dolduruyordu. Büyüteç kullanmadan yazıyordu, kâğıdın üzerine iyice eğilerek; ama yazdıklarını belki kendisi bile okuyamıyordu. Kırk elli yıl önce yazdığı eski sayfalardaki yazıları önce kendisinin çözmesi gerekiyordu. Yazısı çok düzgündü ve tüm satırlar dümdüzdü. En büyük harf bir milimetre büyüklüğündeydi. Bir kez, tek bir kez sordum ona ne yazdığını. "Hayat kitabımı" diye cevap vermişti. – Odaya girdiğim zaman, "Kendine bir şeker al" derdi. İnsanın şekerlemelere deli olduğu yaşları çoktan geride bırakmış olsam da söylemeye devam etti bunu. Ben de yazı masasının en alt çekmecesini açıp, büyük bir kavanozdan ahududulu ya da limonlu şeker almayı sürdürdüm. Babam yazmaya ara vermeden izlerdi beni. – Nadiren de olsa diğer çekmeceleri açtığımda ya da daha ziyade babam açtığında içlerine şöyle bir göz atıyor ve tüy kalemler, mürekkep şişeleri,

kâğıtlar, ataçlar, mektup zarfları, posta pulları ve silgilerle dolu olduklarını görüyordum. Ama en üstteki çekmece kilitliydi. Daima. İçinde gizli şeyler vardı. – O gece uyumakta zorluk çektim, sonra da kötü rüyalar gördüm. Derin uykudayken, aşağıdaki odadan, sanki bir dal kırılmış gibi bir ses geldi kulağıma; uyur uyanık bir halde yataktan fırladım ve derhal merdivenden aşağı seğirttim. Babamın odasının kapısını hızla açtım. Babam banyoda yerde yatıyordu ve lavabonun altındaki başı çarpık duruyordu; küvete doğru kaykılmıştı. Soluğu hırıltılıydı ve kesik kesik nefes alıyordu. Ölümdü bu, anlamıştım. Sigarası sağ elinin parmakları arasından düştü düşecek gibiydi. Sigarayı küvete attım. Önünde diz çöktüm ve onu kollarından tutup tüm gücümle lavabonun altından çıkarmaya çalışırken tekrar bıraktım; çünkü musluktan su fışkırıyordu ve önce musluğu kapatmalıydım. Onu o köşeden çekip çıkarmaya çalıştım; lavabo, küvet ve duvar arasına sıkışıp kalmıştı. Başını kurtardığımda bacakları çamaşır asacağının ayaklarına takıldı. Onu çuval gibi odasına sürükleyip yatağına atmayı bir şekilde başardım. O kadar ufak tefek ama o kadar ağırdı ki! Gözlüğü halının üzerindeydi; kırılıp ortadan ikiye ayrılmıştı. Belki de ben üstüne basmıştım. "Baba" dedim. Artık nefes almıyordu; ağzı açıktı. Ölmüştü. Şakağında, duvara tosladığı yerde kan vardı. Bir havlu alıp yaranın üstüne örttüm. Dışarıda, pencerenin önünde, şafak söküyordu. Telefona gidip Doktor Grien'i aradım. Bay Grien çok uzun yıllardan beri babamın doktoru ve dostuydu; ama babam, neden bilmiyorum, daha geçenlerde onunla kavga etmişti. Muhtemelen Doktor Grien o kadar sigaranın, evet, günde dört paketin aşırı olduğunu ima etmişti yine. Üstelik mavi Gauloise içiyordu! Günde sadece bir paket içse ya da hiç içmese olmaz mıydı? Babam da, tabii yine kapıları çarpıp çıkmadan önce, eski atışmalarına kıyasla çok daha sert bir dille çarkına tükürmüş, sövüp saymış ve doktorluk diplomasını alıp bir tarafına sokmasını söylemiş olmalıydı. Telefonda Doktor Grien, tam derin bir uykuya dalmışken zorla uyandırılan bir adamın sesiyle,

"Ben artık onun doktoru değilim" dedi. "Bunu biliyorsunuz. En azından o biliyor." "Bu son" dedim. On dakikada geldi Doktor Grien; onun da üzerinde pijaması vardı ve bir de yağmurluk; çıplak ayaklarında ise terlikleri. Küçük el lambasıyla babamın gözlerine baktı, nabzını kontrol etti ve derin bir iç geçirip, "Olacağı buydu" dedi. "Üzgünüm." Eski deri çantasını alıp gitti. Bu arada annem de gelmişti. Yüzü kireç gibiydi; gri geceliğiyle yatağın ayakucunda duruyordu. Babamın yazı masasındaki sandalyesine oturmuş --o zamana kadar hiç yapmadığım bir şeydi bu–, daha demin bir şeyler yazdığı kitaba bakıyordum. Son cümleyi bitirememişti herhalde; zira cümlenin sonunda nokta yoktu. Kitabı karıştırdım. Her sayfası silme doluydu; yazılar o kadar sıkışıktı ki tek bir beyaz leke yoktu. On-on beş sayfa boş kalmıştı. Bembeyaz. Zamanından önce ölmüştü babam. – Kitap, İncil'i andırıyordu: O kadar etkileyici, o kadar karaydı. Deri cildin üzerinde haç işareti yoktu gerçi ama üst kenarı yaldızlıydı ve soluk, yıpranmış bir kurdele ayracı vardı. Ayracı tutup son sayfaların arasına koydum ve annemin yanından geçip dışarı çıktım. Kapıyı arkamdan kapatırken annem kocasının üzerine eğilmiş, gözlerini iki parmağıyla kapatıyordu. Öbür elinde babamın kırık gözlüğünün yarısı vardı; camın üstündeki çatlak, şimşek biçimindeydi.

BABAM şehirdeki evden çıkıp babasının ve annesinin doğduğu köye gittiğinde –ilk kez değil ama ilk kez tek başına– kocaman oğlandı. Asıl hedefi köyün Siyah Şapel adlı kilisesine gitmekti. Aslında kilise, en azından dışarıdan bakıldığında, daha ziyade beyazdı; görkemli bir kulesi ve bir dikey, bir de varlığı şöyle bir hissettirilmiş, küçük yatay nefi vardı. Atalarının köyü ve kilisesi dağlarda, bir günlük yürüyüş mesafesindeydi. Şehirdeki ev, Bataklık denen ama bataklıkla alakası olmayan gölün sonunda, küçük, daracık sıra sıra evlerle dolu bir semtteydi. Babamın çocukluğunun geçtiği ev de daracıktı. Ama yeşil panjurlu aydınlık pencere-

leri vardı ve güler yüzlü evlerin arasına sıkışmıştı. Babam güneşi arkasına alarak sabah erkenden yola koyuldu. Güneşin gittiği yoldan, güneşin hızında yürümesi gerektiğini biliyordu. Doğum günüydü, on ikinci yaş günü; uzun zamandan beri yol için hazırda tutulan tören giysilerini giymişti: demir pençeli sağlam ayakkabılar, siyah pantolon, cepken, beyaz gömlek. Zanaatçı delikanlıların taktığı türden, onu olduğundan büyük gösteren bir şapka. Deri sırt çantasının içinde, her zamanki yol kumanyası ekmek, peynir ve bir şişe şıra vardı. Bu sırt çantasını *kendi* şapel yolunda babası da takmıştı; ama onun sadece kilise meydanından karşıya geçmesi gerekmişti. Muhtemelen, babasının babası da kullanmıştı. Gökyüzü masmaviydi; güneş evlerin soluk duvarlarına sinmiş renkleri kandırıp ortaya çıkarıyordu: sarı, kiremit kırmızısı, zeytin yeşili. Gölgeler ağaçların altında dans ediyordu. Hava yumuşacıktı. Karl, evin önünde durmuş, kendisini uğurlayan anne babasına el salladıktan sonra, mavi parıltılar saçan buz bloklarıyla yüklü bir at arabasının peşinden hoplaya zıplaya yürüdü. Eriyen sular ayakkabılarına damlıyor ama buz blokları küçülmüyordu. Bir manav uzun bir tezgâhın üzerine domatesleri, marulları diziyordu. Karl'a merhaba diye seslendi. Karl gülümsedi ve sekerek yürümeye devam etti. Bira imalathanesinin, baştan aşağı tuğladan inşa edilmiş, ana binası bir köşke benzeyen makine fabrikasının yanından geçti. Bir süre sonra şehrin, iki sevgilinin el ele dolaştığı, bahçıvanların gülleri suladığı hendek ve burçlarına vardı. Eski Gümrük'ün –bir lokantanın adıydı bu; çiçek açan kestane ağaçlarının altında iki adam sabah birası içiyordu– hemen gerisinde orman başlıyordu; babam kayın ve meşe ağaçları arasında hızla ilerledi. Ağaçların yeşili o kadar parlaktı ki cepkeninin siyahında dans ediyordu. Kuşlar şakıyordu ve aralarında vakitsiz öten bir gugukkuşu da vardı. Karl onun gibi, diğer ötücüler gibi şakıdı ve her defasında yanıt aldı. Sevinçle bir çığlık attı. Fındık dalından sopasını yürürken katırtmaklarına, mürver öbeklerine indiriyordu. Öbeklerin birinden iri bir kuş zar zor havalanarak uçup gitti.

Yol hafifçe dikleşmiş, geniş kıvrımlarla tepeye tırmanıyordu. Çam ağaçları koyu yeşildi şimdi; küme halindeki çamlar güneşin yere ulaşmasını engelliyordu. Çamların altında kahverengi iğne yapraklardan bir halı seriliydi. Etraf buram buram reçine kokuyordu. Karl'ın önü sıra ayağıyla ittirdiği bir çam kozalağı sonunda ısırganların arasında kayboldu. Epey ileride bir karaca sıçrıyordu. Karl terlemeye başlamıştı; patika iyice dikleşmişti ve güneş tam tepedeydi. Kayınlar geride kaldı, sonra meşeler de; artık sadece çam ağaçları vardı, gökyüzünü gitgide örten görkemli çam ağaçları. Yol upuzun otlarla çevrili bir patikaya dönüştü; böğürtlen dalları cepkenine ve pantolonuna takılıyordu. Eline diken battı; ama Karl bir-iki damla kan akmasını umursamayıp ıslık çalmaya başladı çünkü geçen sene babasıyla birlikte yürüdüğü patikada olduğundan emindi. "Şu eğri ağacı aklında tut, şu yosunlu kayayı; gelecek sene bu yolu tek başına yürüyeceksin." Kayanın dibinde parlak çakıl taşlarıyla dolu küçük bir taşocağı vardı; Karl birkaç avuç çakıl taşı attı cebine. Soluk mavi çançiçeklerinin büyüdüğü ilk kar öbeklerine vardı; kar suyu oluk oluk akıyordu. Ayakkabıları, buz tutmuş karın üstünde çıtır çıtır sesler çıkarıyor, kirli izler bırakıyordu. Likenlerle kaplı taşlar. Çiğdemler... Daha ziyade güveye benzeyen kelebekler uçuşuyordu. Güneş babama yetişmiş, yüzüne vuruyordu şimdi. Hava soğumuştu. Babam bir ağaç kütüğünün üzerine oturdu –etrafında koyu ağaç tepeleri–, deri sırt çantasından ekmeği, peyniri ve şırayı çıkardı. Karnını doyurdu. Kuşlar, dağispinozları belki, ekmek kırıntılarını gagaladı. Karl peynirden artakalanı kuşların önüne atıp ayağa fırladı. Arayı açan güneş gökyüzünde önü sıra ilerliyordu. Olabildiğince hızla güneşi takip etti. Giderek çoğalan kadim çamlarda, tünediği yerde hiç kıpırdamayan kuşlar. Yırtıcı kuşlar belki, akbabalar. Koyu bir ışık... Artık sadece Karl gibilerin gittiği yol apaçık görülebiliyordu neyse ki; Karl'ın önü sıra fırlattığı o parlak taşları ondan önceki memleket yolcuları –onlar da şehirden, onlar da on ikinci doğum günlerinde– yola bırakmıştı. Bu taşlar en cılız güneş ışığını

bile yansıtarak yolu gösteriyordu. Oysa şimdi güneşin önü bulutlarla kaplıydı. Rüzgâr çıktı, dalları hışırdattı. Karl ilk yağmur damlalarını hisseder hissetmez adeta onu boğmaya çalışan bir yağmura yakalandı. Çakan şimşeklerle, yol işareti taşlar adeta bir an tutuştu. Gök gümbürdedi. Çok geçmeden dolu bindirdi; dolu taneleri Karl'ın etrafında dans ediyordu. Neyse ki Karl, babasının öğüdünü iyice bellemişti: "Dolu yağdığında –ki mutlaka yağar– cepkenini çıkar, katlayıp şapkanın altına koy. Üşüyeceksin. Daha önce hiç üşümediğin kadar üşüyeceksin. Ama gökten inen buz sana zarar veremeyecek." Babam cepkenini sarık gibi başına doladı, üstüne de şapkasını oturttu ve gerçekten de hemen üşümeye başladı. Dişleri takırdıyordu. Anında sırılsıklam olup tenine yapışan gömleği kaskatı dondu. Dolu taneleri başına çarpa çarpa yere düşüyordu. Kollarını bedenine dolayıp atlaya sıçraya şimşeklerden kaçtı. Koşmaya başladı. Doğru yolda mıydı acaba? Yanlış yolda olmasın diye tüm ruhlara yakardı. Güneşe de; çünkü onun ışığı olmadan taşlar parlamıyordu –şimşekler yanıltıcıydı, yardımcı değildi– ve şu yarığa ya da kayadaki deliğe düşmesi işten bile değildi. Bir ara, ayağı bataklığa saplandığında diğeri de sarmaşıklara dolanınca, çok daha güçlü sesleri bile bastırabilecek bu gümbürtüde cılız bir sesle bağırdı: "İmdat!" Fakat bir dakika bile geçmeden yağmur yavaşlayıp dindi. Uzakta iki-üç şimşek daha çaktı, sonra gök gürültüsü çekip gitti ve uzaktan uzağa duyulan bir patırtıya dönüştü. Gökyüzü tekrar yarılıp açıldı. Soluk bir parıltı. Karl, köyden akıp gelen dere boyunca korkuluk yerleştirilmiş patikada ilerledi. Su gürül gürül çağlayarak akıyordu; doğru yolda olduğundan artık emindi. Beyaz bir kireç kayasının –çayırların simsiyah toprağından yükselen kaya, bir devin göğe uzanan dört parmaklı eline benziyordu– etrafından dolanınca köyü gördü. Mantara benzeyen taşların üzerindeki ahırları ve hepsi de kadim tahtalardan yapılmış, minik pencereleri mazgalları andıran evleri. Güneş, evlerin gölgelerinin ardında iyice alçalmıştı. Karl derin bir nefes aldı. Başarmıştı! Güneşten daha yavaş değildi işte;

en azından çok daha yavaş değildi. Güneşe el salladı ve güneş, biri onu uçuruma sürüklemiş gibi çatıların arkasında hızla battı. Derinlerden bir yerden gelen son ışınları, az ötedeki bir evin çatısının ardından yükselen kilise kulesinin tepesindeki horozu yalayıp geçti. Karl o tarafa doğru yürüdü –horozun olduğu yerde kilise de vardı mutlaka– ve yuvarlak taşlarla özenle döşenmiş olmasına rağmen eğri büğrü yükselip alçalan dar bir sokaktan geçti. Tam kırılma anında donup kalmış bir dalga gibiydi sokak. Evlerin arasında ısırganlar büyüyor, yolun ortasındaki su birikintilerinden keskin bir koku yükseliyordu. Sidik, katır sidiği kokusu. Karl atlaya zıplaya kuru yerlerden gitmeye gayret etse de, leş gibi kokan birikintilere birkaç kez basmaktan kurtulamadı. Sonunda, pislenmiş ayakkabılarla kilise meydanına vardı. Güneş gitmişti ama göğün son ışığı kale hizasındaki evleri bir kez daha aydınlattı. Yarım daire oluşturan bu evler, şimdi aynı Karl gibi, dimdik inen arnavutkaldırımının tepesinden aşağıya, bir sahnedeymiş gibi duran köy lokantasına ve kiliseye bakıyordu; kilise bu sahnenin sağında, lokanta ise sol ucundaydı. Katırlar da oradaydı. Kazıklara ve tahta direklere bağlanmışlardı; başları yem torbalarına gömülmüştü. Karl tabutları da hemen gördü. Katırları bildiği gibi onlardan da haberdar olduğundan, evlerden birinin önünde duran ilk tabutlarla karşılaşınca pek korkmadı. Adam boyunda iki kutu, yan yana. Evlere bir göz attı. Hepsinin ama hepsinin(!) önünde böyle tabutlar vardı. Çoğunun tahtası eskiydi, kararmıştı; bazıları da açık renkti, yeni rendelenmişti. Tabutlar –şurada beş on, orada iki tane– özenle istiflenmişti. Ama bir-iki evin, mesela önünde Karl'ın durduğu evin –kapısı yerinden çıkmıştı ve camsız pencereleri kırık tahta parçalarıyla kapatılmıştı– tabutları gelişigüzel yığılmıştı. "Tabutlar da aynı Emmental'deki tezek yığınları gibidir" demişti Karl'ın babası. "Yığını görünce ev sakinlerinin nasıl insanlar olduğunu hemen anlıyorsun." Mesela o, tabutları özensizce istifleyen bir ailenin kızıyla asla evlenmezdi. – Köyde herkes, dünyaya gözlerini açar açmaz bir tabut sahibi oluyor, zamanı gelince de bu

tabuta koyuluyordu. O zamana kadar tabut evin önünde bekliyordu. Herkesin bir tabutu, kendi tabutu vardı. O köyün insanı olup da tabutu olmayan yoktu. Karl'ın da bir tabutu vardı elbette. Lokantanın önündeki yığının, gerçek bir tabut dağının ortasındaydı kendi tabutu. Hemen hemen kızıl bir tahtadan yapılmış bu sandukanın rengi de diğer tüm tahta tabutlar gibi zamanla solmuştu. Bar tezgâhının bir köşesinde köyün posta işlerini de yürüten lokanta sahibi, amcasıydı. Babasının ağabeyi. Onunla ve eviyle bir bağı bulunan o kadar çok insan vardı ki tabutlar lokantanın etrafını bir duvar gibi çevirmişti. Amcasının evinde sayısız büyük teyze, yeğen ya da üçüncü göbekten kuzin oturuyordu. Sırf onların tabutları bile bir düzineyi buluyor, hatta geçiyordu. Onlara ilaveten –Karl'ın anne babası gibi–, şehre taşınmış ya da Amerika'ya göç etmiş ve hepsi de torun torba sahibi olmuş bir sürü insan vardı. Bazıları da –köyde evi olan akrabası kalmayanlar ama uzaklardayken bile köyle bağlarını koparmayanlar– amcasını herkesin babası, evini de memleketteki aile ocağı gibi görüyordu; dolayısıyla amcası onların tabutlarına da göz kulak oluyordu. Şu John'un, şuradaki de Elianor'un diyordu; oysa onları hiç görmemişti. (Hatta lokantanın bir-iki müdavimi bile, köyün sakini olmadıkları halde, onun iyi kalpliliğinden yararlanıp birer tabut kapmış olabilirdi.) – Şimdi lokanta kapalı gibiydi. Etrafta in cin top oynuyordu –herkes nereye gitmişti?– ve göğün son ışığı da yitip gittiğinden, Karl artık burnunun ucunu bile göremiyordu. Zifiri karanlıktı. Sadece, kilisenin kapısında bir kandil yanıyordu. Babam bir emre itaat eder gibi ışığa doğru ilerledi.

EL yordamıyla kapıyı buldu –kandilin ışığı titredi– ve kapı, daha dokunmadan kendiliğinden açılıverdi. Kilisenin içi o kadar aydınlıktı ki ışıktan kamaşan gözlerini yumdu. Elini gözlerinin üzerine kapadı ve sanki körmüşçesine bir-iki adım sendeledikten sonra durdu. Bir sıcaklık hissetti ve gözlerini yavaşça açıp par-

maklarının arasından baktı; kilisenin dört bir tarafında yanan bin tane ya da binlerce mumdan yayılan ısıydı bu. Her yerde ışık vardı: önünde, yerde, duvarlar boyunca, ta tepede asılı, tekerlek büyüklüğünde avizelerde, kürsünün korkuluğunda ve en tepede, orgun önünde. Adeta bir ışık denizi. Kilise sıralarında siyah giysili adamlar oturuyordu ve yüzleri mum ışığında ışıl ışıl parlıyordu. En yaşlılar önde, orta yaşlılar onların hemen arkasındaydı; biraz daha arkada ise gençler ve küçükler yer alıyordu. Bazıları ondan yaşça çok da büyük değildi. Hemen karşısında, en ön sırada, kabarık saçlı, iriyarı bir adam olan amcası oturuyordu; onun yanında da, çok daha narin görünümlü babası. Hiç kimsenin yetişemeyeceği kadar hızlı yürümüş olmasına rağmen, babası yolda ona görünmeden, hiç zorlanmadan onu geçmeyi nasıl başarmıştı? – Kilisenin arka kısmına doğru bakınca, kadınların başlarındaki beyaz boneleri fark etti. Demek buradaydılar! Onu beklemişlerdi! Biliyorlardı, on iki yıldır biliyorlardı bugün geleceğini! Herkes hiç kıpırdamadan ona bakıyordu, kocaman gözlerle, hiç ses çıkarmadan. Annesi de arkada, bir direğin dibindeydi! Karl yan kapıdan girmişti içeriye –ardında bir su izi, ayaklarının altında su birikintisi– ve şimdi sunağın, içi çiçek dolu vazolardan geçilmeyen yüksek bir basamağın önünde duruyordu. Devedikenleri ve ormangülleri lif ya da samandandı; çünkü yılın bu mevsiminde sahici çiçekler açmazdı. Başı dönüyordu; kaçabileceği bir delik aradı gözleri. Bir direğin arkasına saklanmak ya da gerisin geriye dönerek, kapıdan çıkıp sıvışmak istedi. Ama o anda kapı, adeta kendiliğinden kapanıp kilide oturdu. Biri anahtarı çevirmiş gibi. Sunakta da kaçabileceği bir köşe yoktu. Siyah mermerdendi sunak ve bir kale gibi yükseliyordu. Tüm kilise, aslına bakılırsa şapel, simsiyahtı. Duvarların siyah sıvası kor gibi yanıyordu. Mumlar siyahtı –fakat alevleri parıl parıldı–; kutsal örtüler, din şehitlerinin kemikleri, ellerinde topuz ya da kazmalar, mızrak ve oraklar taşıyan acayip bir azizler ordusunun duvar boyunca sıralanmış adam boyu heykelleri de siyahtı. Sunağın önünde, bu kili-

se sahnesinin tam ortasında abanozdan bir masa ve sandalye vardı. – Karl hiç bu kadar üşümemişti, zangır zangır titriyordu; dişleri öyle takırdıyordu ki çıkan ses en arka sıralardan bile duyuluyor olmalıydı. Hemen oracıkta ağlayacak gibi oldu. Ama erkekler ve kadınlar gülümsüyordu şimdi. Hatta en arkadaki bazı kızlar bayağı gülmeye başladı. Tanrı aşkına, onun neresi komikti? Bacakları titredi; ter içinde kalmıştı! Amcası ayağa kalkıp sunağa gitti. O da gülümsüyordu. Elini havaya kaldırınca, Karl kendisine vuracağını sanıp korktu. Oysa amcası başından şapkasını, sarık gibi doladığı cepkenini aldı ve abanoz masanın altındaki siyah söğüt sepete koydu. Şimdi herkes gülüyordu. Karl kıpkırmızı kesildi. Başında şapkayla kiliseye girmişti! Ya o sırılsıklam cepkene ne demeli! – Amcası Karl'ın ellerini tutup havaya kaldırdı; amcasından daha yaşlı iki adam bir yerlerden seğirtip gelerek gömleğini çıkardı. Ayakkabılarını. Hemen ardından pantolonunu, donunu. Çoraplarını. Ve bir anda dört kuvvetli el tarafından havaya kaldırılıp –balık gibi çırpınıyordu– aniden sunağın önünde peyda olan, sıcak suyla dolu çinko bir teknenin içine bırakıldı. İhtiyarlar, amcasının verdiği fırça ve sabunlarla onu tepeden tırnağa ovalayarak yıkadı. Ah! Gözlerini sımsıkı kapamasına rağmen, sabun gözüne kaçmıştı tabii. Fırçalarla derisini yüzmeye niyetliydiler sanki. İhtiyarlardan biri başını kazır gibi yıkarken, diğeri ucundaki deriyi geriye itip penisin başını adamakıllı fırçaladı. Sonra bu fasıl da bitti; bacakları, ayakları, karnı, sırtı, kıçı, kolları ve elleri de fırçalandıktan sonra tekneden çıkarılıp sıcak örtülere sarılan Karl iyice kurulandı. İhtiyarlardan biri saçını, diğeri ise daha aşağıları, karnını ve bacaklarını kuruluyordu. Bir yandan da kıs kıs gülüyorlardı. "Tamamdır!" Örtüleri çekip aldılar ve Karl, yıkanıp kurulanmış ve sıcak basmış bir vaziyette topluluğun önünde dikildi. Çırılçıplak. Erkekler ve kadınlar ona bakıyordu. En arkalarda birkaç kız onu görebilmek için ayağa kalkmıştı. Ama kimsenin bakışlarında alay yoktu. Ağızlar açıktı; erkeklerin, tüm kadınların ağzı açıktı ve Karl ancak o zaman duydu şarkı

söylediklerini. Herkes şarkı söylüyordu. Karl teknede otururken, kulakları sabunla tıkalıyken de şarkı söylemişlerdi! Uzaktan uzağa duyduğu sesleri beyninin uğultusu sanmıştı! Alçak sesle söylüyorlardı şarkıyı, sanki başka bir dünyadan gelen berrak seslerle. Hep tekrarlanan bir melodiydi bu; kilisenin bir tarafında bitmeye yüz tutarken, diğer tarafında yeniden yükselen bir tür kanon gibiydi. Şarkının –daha yüksek sesliydi şimdi– sözleri de vardı ve melodi gibi sürekli tekrarlanan bu sözler, Karl'ın bilmediği bir dilin sesleriydi. Yanında, onu yıkayan iki ihtiyar ve amcası duruyordu. Amcası gözlerini tavana dikmiş, aydınlanmışçasına şarkı söylüyordu. Çok geçmeden Karl bu şarkıyı, hatta sözlerini bile bildiğini fark etti. Yıkanırken öğrenmiş olmalıydı. O da şarkıya katıldı, önce usul usul, dikkatle, sonra daha büyük bir güvenle. Ataların, bilmediği aziz heykellerinde yaşamaya devam eden ataların şarkısıydı belki de bu. – Sunaktan aşağı inen yaşlı adamların yerini iki kadın, çok genç iki kadın aldı –geçerken ihtiyarların sırtına bir şaplak atıp kıkırdadılar–; kadınlar şarkı söyleyerek giysileri getirdiler. Karl'ı giydirdiler –Karl kızarıp bozardı; o böyle çırılçıplakken bu kadar yakınındaydılar–; o kadar becerikli ve hızlıydılar ki böyle bir şeyi daha önce defalarca yapmış gibiydiler. Hem de o yaşta! Biri daha on dördünde bile değildi, diğeri ise taş çatlasa on altı yaşındaydı. İnce sesleriyle bağıra bağıra şarkı söylüyorlardı; Karl da şarkıya avazı çıktığı kadar eşlik etti. (Yeni bir sesi vardı: bas!) Don, pantolon, çorap, gömlek, cepken ve ayakkabıları giymesi bir dakika sürmedi. Kadınlardan daha genci, sarı saçlı, yanakları çilli olanı, Karl'ın eline bir şapka tutuşturdu. Elbette şapkayı takmadı Karl. Sevinçle gülümsediği genç kadın ona pırıl pırıl bir tebessümle karşılık verdi. Diğeri, on altı yaşındaki, elinden tutup onu bir aynanın önüne götürdü. Sunağa yerleştirilmiş bu ayna daha az önceye kadar konsolun ardına gizlenmişti. İşte, Karl! Yeni kılığı eskisine benziyordu ama siyah değildi. Rengârenkti. Şapkası mesela, şarapla boyanmış gibi kırmızıydı; pantolonu yabanmersini rengindeydi ve ayakkabıları, hareket ettikçe renk değiştiren

bir deridendi. Bukalemun derisi? Çorapları sarıydı. Papağana benzemişti ve kilisede sadece kendisi böyle rengârenkti. Görünüşünü beğendi! – Bu arada ezgi doruğa ulaşmıştı. Şimdi herkes coşkuyla söylüyordu; giderek yükselirken aynı tiz seste buluşup uzun süre o tonda kaldılar. Artık sadece bu ses vardı, her yerde sadece bu ses. Güçlü bir tondu. Köylülerin ciğeri ise körük gibiydi. Ancak, dakikalar sonra teker teker pes ettiler, pes etmek zorunda kaldılar. İhtiyar erkeklerin, ihtiyar kadınların suratı kıpkırmızıydı, gözleri ise yuvalarından fırlayacak gibiydi. Karl'ın amcası ve babasının babası ağzını aynı anda kapadı; ikisi de ter içinde kalmıştı. Sonra diğer ihtiyarlar, delikanlılar, sonunda da en küçükler sustu. Artık sadece iki kişi tiz sesi çıkarmaya devam ediyordu ve ne gariptir ki bunlardan biri, ikinci sırada oturan ve şimdi ayağa kalkan ihtiyar, diğeri ise yine kilisenin en arkasındaki yerine geçen çilli genç kadındı. Yarışıyorlardı. Herkesin kafalarının üzerinden birbirlerine bakıyor, bir oktavlık bir farkla, tezahüratlar arasında sesi çıkarmaya devam ediyorlardı. Sonunda ihtiyarın nefesi tükendi ve kadın, artık sadece kendisinden çıkarak kiliseyi dolduran ince ve berrak sevinç çığlığını bir-iki ölçü daha uzattı. O kadar terlemişti ki yanaklarındaki çiller kaybolmuştu. Sonra o da ağzını kapadı. Mağlup ihtiyar "Bravo!" diye bağırdı çatlak bir sesle. Herkes alkışlıyordu. Karl da el çırptı.

TÖRENİN sona erdiğini düşünüyordu tabii. Ama amcası elini havaya kaldırdı ve alkışlar kesildi. Yine derin bir sessizlik. Amcası sunağın üzerindeki siyah örtüyü kaldırdı ve örtünün altından büyük, kara bir kitap çıkardı; kenarları altın varaklı, kurdele ayraçlı kocaman cildin sırtında Karl'ın adı yazıyordu. *Karl*. Amcası bütün topluluğa sesleniyormuşçasına yüksek bir sesle, "Bu, Beyaz Kitap" dedi. "Adı böyle çünkü içinde bir sürü beyaz sayfa var. Ölene kadar geçirdiğin her günü bu kitaba yazacaksın. Uzun ya da kısa ama kendi tarzında. Burada hepimizin yaptığı gibi. Kısa ya da

uzun ama kendi tarzımızda. Yazı yazmayı hiç öğrenmemiş olanlar, onlar bile kitaplarına her gece üç çarpı işareti koyarlar." Kitabı masaya bıraktı ve Karl'a sandalyeye oturmasını işaret edip ilk sayfayı açtı; beyaz sayfa o kadar parlaktı ki Karl gözlerini kapadı. "Yazdıklarını sen ölene kadar kimse asla okumayacak" dedi amcası. "Hiçbirimiz yapmayız bunu, başkasının Beyaz Kitap'ını okumayız. Yoksa bunun bedelini mutluluğumuzla öderiz. Ancak sen öldükten sonra, ancak o zaman. O zaman mutlaka. O zaman herkes –okuma bilmeyenler bile kendi yöntemleriyle– nasıl bir hayatın olduğunu okuyacak. Sevinecek, ağlayacak. Şaşıracak, öğrenecek. Ama o zamana kadar, Karl, kitapların en gizlisi bu kitap." Yeğenine döndü, hatta ona doğru eğildi ama önceki gibi yüksek sesle konuşuyordu. "İlk gününü, bugünü, herkesin gözü önünde yazacaksın. Şimdi. Burada." Karl'a ucu sivriltilmiş bir kaz tüyü verdi ve mürekkep hokkasını işaret etti. Karl tüy kalemi alıp mürekkebe batırdı. Amcasına baktı. "Ee?" dedi amcası çok daha alçak bir sesle. "Ne olup bittiğini yaz. Ne eksik ne fazla." Karl başını salladı ve yazmaya başladı: *Artık bir erkek oldum ve bugün –ilk kez değil ama ilk kez tek başıma– şehirdeki evden çıkıp babamın ve annemin doğduğu köye gittim.* Başını kaldırıp amcasına baktı. O hiç istifini bozmadı. Karl da yazmaya devam etti: *Asıl hedefim köyün Siyah Şapel adlı kilisesine gitmekti; aslında kilise.* "Çok iyi" dedi amcası ve tüy kalemi elinden aldı. "Ama böyle yazmaya, bu kadar büyük harflerle ve bu kadar çok yazmaya devam edersen kitabının sayfaları hemen dolar. Hayatında bundan daha fazla sayfa yok." Henüz kurumamış mürekkebin –çini mürekkebi elbette– üzerine incecik bir kum serpti ve sonra bunu üfleyip kitabı kapadı. Herkes derhal ayağa kalkıp aceleyle çıkışa doğru ilerledi. Konuşup gülüşüyorlardı; Siyah Şapel'in kutsal bir mekân olmasını kimse umursamıyor gibiydi. Karl geride kalanlarla birlikte dar kapıdan açık havaya çıktı. Ilık bir rüzgâr esiyordu. Herkes uzun değneklerin ucunda kâğıt fenerler, gaz lambaları taşıyordu; bazıları da balkabağından oyulmuş, eğri gözlü, yamuk ağızlı, sırıtkan suratlı fenerler. Bir ka-

dın, değneğinin ucuna parlak bir kalp yerleştirmişti; kâğıt fenerinin arka yüzünde bir kurt resmi vardı. Karl'a da bir fener verdiler; kırmızı kâğıt kürenin içinde bir mum yanıyordu. Yönleri gösteren dört beyaz haç. Karl kitabını da taşıyordu; taş gibi ağırdı kitap. Alayın başı çoktan lokantaya ulaşmıştı. Lokantayla kilise arasında yüzlerce ışık titreşiyordu. Konuşmalar, kahkahalar gece göğüne yükseldi ve köyün üstünde bir bulut gibi asılı kaldı. Yıldızlar pırıl pırıl parlıyordu. Bu kadar derin bir uzayda bu kadar çok yıldızı daha önce hiç görmemişti Karl. Genç erkeklerle şamata yapıyor, şakalaşıyordu. Az ileride annesiyle babası yürüyordu; el ele tutuşmuşlardı. Garipsedi bunu, utandı. Alay, giderek küçülen adımlarla ilerliyordu; herkes lokantanın etrafındaki tabutların arasından geçmeye çalıştığından orada bir sıkışıklık olmuştu. Durmadan itişip kakışıyorlar, gülüşüyorlar, neşeyle çığlık atıyorlardı. Karl da onlardan geri kalmıyordu. Arkasındakiler –bir ordu şamatacı kız– onu ezip geçecek gibiydi; kendisi de önündeki iriyarı adamın sırtına yapışmıştı. Artık nefes alamaz hale gelmişti ve aniden tabutlara doğru savrulduğunda, tabut yığını, üzerine düşecekmiş gibi sallandı. Tam önünde kendi tabutu: Yontulmamış sanduka, fenerlerin ışığında –herkes fenerini başının üzerinde tutuyordu– her zamankinden daha heybetli görünüyordu; ama yine de tabutunu hemen tanıdı. "Benim tabutum demirci dükkânının önünde duruyor" dedi arkasındaki çilli kadın. Karl onun sesini binlerce sesin arasından seçebilirdi; oysa genç kadınla daha önce hiç konuşmamışlardı. Hele o şarkı söyleyişil Biri kadını arkadan itti ve kadının –göğsü, karnı, bacakları– ağzı kulağına o kadar yaklaştı ki nefesini hissetti. "Sadece üç tabutumuz kaldı. Anneminki, erkek kardeşiminki ve benimki. Babamınkini geçen hafta kullandık." Nefesi Karl'ın kulağını yakıyordu. "Ama köyün en özenle istiflenmiş tabutları hâlâ bizimkiler. Babam onları suterazisiyle yerleştirirdi. Soldan hizalı, sağdan hizalı. Ben de öyle yapıyorum." Karl'ın yanağı zımpara kâğıdı gibi sürtüldü tabutlara. (Bir ara kulağı bir tabutun köşesine takılınca acıyla haykırdı ama çığ-

lığı duyulmadı. Öbür kulağında hâlâ o nefes vardı.) Annesiyle babasının tabutları neredeydi acaba? Sonunda tabut dehlizinden geçip lokantaya girdiler.

LOKANTA koca bir salondu; Karl'ın hatırladığından çok daha büyüktü Aydınlıktı. Şölen konukları upuzun masalarda oturuyordu. Tavanın her tarafına süs çelenkleri asılmıştı. Siyah ya da beyaz renkli süs çelenkleri. Erkekler ceketlerini çıkarmış, hatta bazıları gömleklerinin kollarını bile kıvırmıştı; kadınlar bonelerini çıkarıp atmış, korselerini gevşetmişti. Çoğu topuzunu da açmış, saçını salmıştı. Her ne kadar renkli giysiler içindeki tek kişi Karl olsa da yüzleri o kadar canlıydı ki diğerleri de rengârenk parlıyordu. Burunlar kırmızı, yanaklar al aldı. Gözlüklü bir kadın –sanki telden ve pencere camından kendisi yapmış gibi duruyordu gözlüğü– Karl'ı elinden yakalayıp arka duvar boyunca uzanan bir masaya götürdü. İtfaiye flamaları, kupalar, büyükbaş hayvan fuarlarında kazanılmış ödüllerin çerçeveli belgeleri kaplamıştı her yanı ve burada da bütün sandalyeler doluydu. Gözlüklü kadınla Karl'ın sandalyesi dışında. Karl'ınki şeref sandalyesiydi; salonun her tarafını görebilsin ve herkes tarafından görülebilsin diye ziyafet sofrasının tam ortasına yerleştirilmiş ve çepeçevre mavi lobelyalarla süslenmişti. Çiçekleri etrafa öyle bir rayiha yayıyordu ki Karl daha önce buna benzer bir koku duymamıştı. Kitabı nereye koyacağını bilemedi –kimse ona yardımcı olmadı; sorunu nasıl çözeceğini merakla bekliyor gibiydiler– ve sonunda kitabın üstüne oturdu. Tahtına kurulmuş bir kral gibiydi ya da gözetleme kulesindeki avcı. Herkes alkışladı; doğru çözümü bulmuştu. Gözlüklü kadın –masadaki diğer herkes gibi o da Karl'dan yaşça çok da büyük değildi– yanına oturdu. "Ben senin nedimenim" dedi. "Adım Hildi. Bu da Else." Karl'ın diğer tarafında Else oturuyordu; tombuldu, göğüsleri de daha şimdiden kocamandı. Else ona sevinçle gülümsedi. Çilli kadın ötede, masanın diğer ucunda oturuyordu. Hiç olmazsa aynı

masadaydılar. Mutfaktan gelen kadınlar –teyzeler ve kuzinler; içlerinden birinin adını hatırlıyordu: Zelda– buharı tüten yağlı domuz eti, fasulye ve patatesle dolu tabakları dağıttılar. Lokantanın sahibi olan ailenin erkekleri, ki onlar da yeğenler ya da amcalardı, kadehlere, sahiden de Karl'ın şapkasının renginde bir şarap doldurdular. Karl yemeğini o kadar hızlı yedi ki hâlâ yanı başında durmakta olan Zelda tabağını çok geçmeden yeniden doldurdu. "Şehirlilerin" dedi, "iki porsiyon yemesi lazım." Karl ona minnet dolu gözlerle baktı. Sadece açlıktan değil, susuzluktan da ölmek üzere olduğundan kadehindekini bir dikişte bitirdi. Hayatında ilk kez yapıyordu bunu, ilk kez şarap içiyordu ve bu hoşuna gitmişti. Kadehini amca mı, yeğen mi olduğunu kestiremediği birine uzattı. Doldurulan kadehi aynı hızla boşalttı. İçkisi anında tazelendi elbette. Hildi'yle Else ona kadeh kaldırdı. Evet, evet, ayağa kalkıp –kitabının üstünden yere atladı– tüm salona kadeh kaldırmalıydı. Yüzlerce kadeh aynı anda havaya kalktı ve yüzlerce gırtlaktan, yeni doğmuş ejderhaların ulumasını andıran bir "Şerefe!" nidası yükseldi. O da benzer bir sesle yanıt verdi ve şarabını içip yeniden tahtına tırmandı. Çakırkeyif olmuştu, bütün herkes gibi; zira herkes aynı anda, bağıra bağıra konuşuyordu. Ne de olsa anlaşılmak istiyorlardı; ille de diğerlerinin ne söylediğini anlamak derdinde değillerdi. Bu uğultuda Karl da bağırarak konuşuyordu –yeni edindiği bas sesi gümbür gümbürdü– ve öbür tarafındaki Hildi'yle konuşan Else'ye ağabeyinden çok daha iyi futbol oynadığını, tren garı ile göl arasında atların çektiği bir tramvayın işlemeye başladığını anlattı. Diğerleri Alman zırhlı kruvazörlerinin isimlerini –"Prens Bismarck", "Scharnhorst", "Victoria Luise"– sayıp döküyor, kadınlar Paris modasından bahsedip kıkırdıyor, göğüs dekolteli bu elbiseleri asla giymeyeceklerini ama yine de bir kez olsun denemek istediklerini söylüyorlardı. Daha sonra masalar birleştirildi. Bir orkestra –akordeon, kontrbas, bir tür mandolin– salonun bir köşesindeki yüksek platformda yerini aldı. Dans pisti derhal doldu. Karl da Hildi'yle piste attı kendini. Topaç gibi dönüyor, Hildi

de onunla birlikte tay gibi sıçrıyordu. Az sonra Hildi'nin yerini Else aldı ve Hildi gülümseyerek masasına döndü; oysa masada tek bir kadın kalmamıştı. Kadınlar dans pistinin etrafını çevirmişti. Hepsinin gözü Karl'daydı. Kadınların hepsi, orta yaşlısı, yaşlısı demeden hepsi, Karl'la dans etmek istiyordu. Ağzında diş kalmamış, ona baston gibi tutunan kadınlarla vals yaptı Karl. Hatta yüz yaşında, milimetrik adımları sıçrayış gibi algılayan bir kadınla bile dans etti. Yaşlı kadın mutluluktan gülüyordu ve bu dansa Karl da bayıldı. Bir anda kollarının arasında annesini buldu. Salonda uçar gibi dans ederlerken, "Bugün tüm kadınları mutlu ediyorsun" dedi annesi. "Hepsi seninle dans etmek istiyor tabii. Ben de." Annesi onu öpüp –Karl başını kaçırmaya vakit bulamadı– kabarık saçlı dev bir kadına devretti; kadın onu öyle bir aşkla göğsüne bastırdı ki Karl boğulacağını sandı. Nefes almak için çırpınırken kadın onu nihayet bir başkasına, paniklediği gözlerinden okunan tutuk bir kadına devretti ve bu kaskatı kadın Karl'ın kollarında o kadar gevşedi ki onu bir daha hiç bırakmayacak gibiydi. Kadifeleşmiş gözlerinden mutluluk ya da mutsuzluk gözyaşları akarken, iriyarı bir kadın Karl'ı onun elinden aldı. İşte herşey yeniden en baştan başlıyordu, vahşi bir av misali. Bekleyen kadınların çemberi –dans edenler tekrar yerlerine oturuyordu– giderek daraldı. Sona doğru dans pistinde sadece genç kadınlar kaldı. Biri narindi. Bir diğeri iri. Biri kahkaha atıyordu. Biri çok candandı. Bir diğeri şaşıydı. Hantaldı biri ve sevinç çığlıkları atıyordu. Hepsiyle dans etti. Biri hariç. Çünkü çilli kadın yanına gelmemişti. Masada tek başına sessiz sedasız oturuyor, gözlerini gözlerinden ayırmıyor ama yine de yanına gelmiyordu. Karl da, onu dansa kaldırmaya cesaret edemediğinden, Else'yle iki, Hildi'yle üç kere daha dans etti. Bir tek çilli kadın mutluluk dansına kalkmamıştı. Bir İngiliz valsinden sonra müzisyenler enstrümanlarını toplarken, çilli kadın son bir dans için ricada bulunacakmışçasına, kıpkırmızı bir suratla yerinden doğrulur gibi oldu ama sonra tekrar yerine oturdu. Şimdi Karl da yine koltuğuna kurulmuş, delikanlılarla birlikte atıp tutuyordu.

Sanki açılışında oradaymışlar gibi Panama Kanalı'nı anlatıyor, Marne Muharebesi'nden söz ediyorlardı. Karl, Alman pilot Ölerich'ten bahsetti tabii; Ölerich yeni bir rekor kırmış, yerden sekiz bin metre yüksekte uçmuştu. Sadece çilli kadın için konuşuyor, o da onu uzaktan dikkatle dinliyordu. Artık iyice keyiflenmişti Karl, zevkten başı dönüyordu. O anda konuşanın kendisi mi yoksa masadakilerden biri mi olduğunu kestiremiyordu. Herkes tek bir ağızdan konuşuyordu. – Bir ara, belki de uğultu azaldığında, başını kaldırıp baktı. Salon boşalmıştı. Amcalardan biri iki kuzinle birlikte tabakları, kadehleri, sürahileri topluyordu. Dev gölgeleri –sadece bir-iki lamba yanıyordu– duvarlarda dans ederken, kâğıttan masa örtülerini kocaman pençeleriyle buruşturuyorlardı. Kulağa top atışı gibi geliyordu sesler. Salon darmadağın olmuştu: devrilmiş şişeler, cam kırıkları, tavandan sarkan süsler. Masanın altına eğilen bir kuzinin kıçına baktı Karl; sanki buzlu camın arkasından bakar gibiydi. Sıra onun masasına gelince ayağa kalkmaya çalıştı. Sendeledi. Ama bu arada mavi lobelyalardan birini koparmayı başardı –kadehler toplanıp kaldırılıyor, sürahiler götürülüyor, kâğıt örtüler bir hasır sepete atılıyordu–; çiçeğin rayihası iyice artmıştı. Çiçeği kokladı, kokladı, sonra pantolonunun cebine soktu. Masada hiç kimse kalmamıştı. Saatler önce Ford T'nin iyi ve kötü yönleri hakkında konuştuğu genç bir adam vardı sadece; o da sandalyesine kaykılmış, ağzı açık horluyordu. Lokantacı onu yere devirdiyse de uyanmadı. Ancak Karl onu silkeleyince bir gözünü açtı, ağzını kapadı ve toparlanıp kalktı. Karl'ı lokantanın yan binasına –birbirlerine sıkıca tutunmuşlardı– götüren de oydu. Burası samanlık olmalıydı; bayağı büyüktü en azından. Ortalık zifiri karanlıktı ve saman kokuyordu. Şakalaşıp gülüşürlerken karanlıkta küfürler yükseldi. Hatta ayakkabı bile fırlatmış olabilirlerdi. Sonra Karl bir esinti hissetti ve arkasında bir patırtı duydu. Kendini rastgele, samanların üzerine attı. Sağında solunda bir sürü insan horul horul uyuyordu. Samanlıkta uyuyanlar arasında kadınların da olup olmadığını bilmiyordu; bir kadının

uyurken ne gibi sesler çıkardığını bilmiyordu. Ama kadınların bu kadar gürültülü, kaba sesler çıkarabileceğini düşünemiyordu. Uyku ile uyanıklık arasındaki o âleme –titreşen görüntüler, uzak tınılar, karışık sesler– dalmak üzereyken yanağında bir nefes, yanında bir beden hissetti. Bir kadın. Kulağında hafif bir "şşşt!" sesi. Dudaklar dudaklarını öptü ve çok geçmeden –ilk başta korkudan kaskatıydı dudakları– o da karşılık vermeye başladı. Aşinası olduğu bir şeyi hatırlatan kadının kokusunu duydu. Keyifle iç geçirince bir el ağzını kapadı. O da sustu. Kadının öbür eli, sonra iki eli birden Karl'ın bedeninde gezindi. Karl da ellerini –dudaklar öpüşmeye devam ederken– arzuyla beklendikleri yerlere götürdü. Her yerde arzuyla bekleniyordu elleri. Şimdi inliyordu kadın, sessizce, dudaklarını Karl'ın dudaklarından ayırmadan. Bir ara, belki de Karl ani bir hareket yaptığından, yanı başında uyuyanlardan biri uyanacakmış gibi hırıldayıp sağa sola döndüğünde, kısmen Karl'ın üstüne uzanmış olan kadın kaskatı kesildi. Karl da hiç kıpırdamadan yattı. Horultu tekrar başlayınca, kadının dudaklarıyla birlikte Karl'ınkiler de yumuşadı tabii. Fakat aniden, veda bile etmeden gitti kadın. Karl doğrulup oturdu, gözlerini zifiri karanlığa dikip kollarını sağa sola savurdu. Yoktu. Kimse yoktu. Birinin samanlıktan sıvıştığını gösteren en ufak bir ses de duyulmuyordu. Sevgi dolu ziyaretçisi kimdi? Karl'ın nerede yattığını nasıl bilmişti? Karl o kadar çabuk uykuya daldı ki, buluşmayı, sanki hiç vedalaşmamışlar gibi rüyada yaşamaya devam etti. En başından beri bir rüyaydı belki de. Uyandığında duvarların tahtaları arasından gün ışığı sızıyordu içeriye. Üzerinde, ta tepede hasırdan bir çatı. Başını kaldırdı. Gerçekten de etraf samandan geçilmiyordu. Yalnızdı. Kimse yoktu. Samanların üzerinde, uyunduğunu gösteren çukurluklar bile yoktu. Ama dışarıdan sesler geliyordu. Karmakarışık sesler. Ayağa kalktı –başı çatlayacak gibi ağrıyordu, boğazıysa kupkuruydu–, cepkeninden saman çöplerini silkeledi, başına şapkasını geçirdi, deri çantasını omzuna astı ve kitabını alıp dışarı çıktı. Yatay bir sabah güneşi. Gözlerini kırpıştırdı. İçi oyuk bir

ağaç gövdesinden yapılmış kuyunun kenarında annesiyle babası oturuyordu. Ağızları kulaklarında gülümsediler Karl'a. Karl başını suya eğdi ve kuyuyu kurutmaya niyet etmişçesine kana kana su içti. En tepedeki kartal yuvası evlere çıkan meydan insan kaynıyordu. Hepsi de aynı kumaştan kalın birer ceket, sağlam birer pantolon giymiş, iskorçinaların piramit şeklinde istiflendiği pazar tezgâhlarının başına üşüşmüştü. Hâlâ toprağı üstünde patatesler. Koyu kırmızı pancarlar. Ayrıca deri çantalar, demir döküm tavalar. Karl'ın kilisede gördüğü türden mumlar. Siyah ve beyaz frenküzümleri... Karl tezgâhların arasında gezinirken –annesiyle babası da peşi sıra geliyordu– pazardakilerin çoğunu, aslına bakılırsa hemen hemen herkesi tanıdığını fark etti. Dün gece şölendeydiler. Fakat artık onunla ilgilenmiyorlardı. Mesela teyzelerden biri, kilisede söylenen şarkının tınısını bir hayli uzatmayı başaran ihtiyarla konuşuyordu. Karl'ın selam verdiğini duymadılar. Bir amcayla yeğen sohbetlerine ara vermeden yanından geçip gitti. Hatta onu yıkayan ihtiyarlardan biriyle burun buruna geldi; ama ihtiyar onu tanımamış gibiydi. Kıpırdanan yılanbalıklarıyla –Bunları yiyorlar mıydı yani?– dolu tezgâhta Else duruyordu. Else de selam vermedi. Birkaç tezgâh ötede Hildi bir çeşit külrengi kök, belki de yılanotu kökü satıyordu. Karl ona el salladı; ama Hildi göz mü kırpmıştı yoksa gözlüğü güneşi mi yansıtmıştı, emin olamadı. Kuzini Zelda da yanından usulca geçip gitti. Karl, arnavutkaldırımından bir dalgaya benzeyen sokakta adımlarını savura savura yürürken, deniz tutmuş gibi hissediyordu kendini. Bu kez katır sidiklerinden kendini korumayı başardı. Sokağın sonundaki demirci dükkânı isten ibaret bir dehliz gibiydi. Önündeki üç tabut gerçekten de büyük bir özenle istiflenmişti. Çilli kadınınki hangisiydi acaba? Karl anne babasına belli etmeden tabutlardan birine şöyle bir dokundu. Doğru tabuta dokunduğundan emin değildi; ama neredeyse bembeyaz bir ahşaptan yapılmış bu tabut diğer ikisinden daha zarif görünmüştü gözüne. Köyün önündeki yol, dört parmak gibi göğe yükselen, kireçtaşından kayaya çıkıyordu.

Yolun dönemecinde, Karl son bir kez arkasına dönüp baktı. Demirci dükkânının önünde biri duruyordu şimdi. Karl, elini kaldırıp sallayınca o da karşılık verdi ve sonra eve girip gözden kayboldu. Köyün evleri ve ahırları siyah siyah parlıyordu. Kilisenin horozu ışıkta yanıp söndü. Annesiyle babası ona yol verdi; belli ki Karl'ın dönüş yolunu da kendisi bulması gerekiyordu. Karl güneşe doğru ilerledi –güneş ona yolu gösterirdi– ve ormanda şimşeklerle, gök gürültüsüyle boğuştuğu dar boğazı hemen buldu. Şimdi, sabah ışığında, yosunlar ve taşlar aydınlık ve hoş görünüyordu. Parlak taşlarla, kadim ağaçlarla dolu patikadan geçti; ağaçlarda alıcı kuşlar yoktu artık. Koşar adım gidiyordu ama annesiyle babası hâlâ dibindeydi. Güneş tam tepedeydi şimdi; mola verdiği ağaç kütüğüne vardığında yolu gösteren artık kendi gölgesiydi. Yine acıkmıştı, yine aynı yere oturdu. Deri çantasında ekmek, peynir ve şıra vardı. Birisi çantasını doldurmuştu. "Sen miydin baba? Yoksa sen mi anne?" İkisi de başını hayır anlamında salladı. Karlı çayırdan, taşocağının yanından, böğürtlenli patikadan, çamların altından geçti; meşelerin ve kayınların arasından o kadar hızlı yol aldı ki annesiyle babası bu kez geride kaldı. Yine de, ormanın en aşağısındaki geniş araba yolu çoktan gölgelere bürünmüş, Gümrük Lokantası ve raylar karanlıkta kalmıştı. Ama Karl oturduğu sokağa saptığında akşam güneşi evini son bir kez yaldızladı. Atalarının onca siyahından sonra her yer bildik renklerdeydi şimdi; daha dün rengârenk tüyleri andıran giysileri de her zamanki gibiydi. Ayakkabıları bile –demek ki hakikaten bukalemundu– kaldırım taşlarından ayırt edilemiyordu. Annesiyle babası ter içinde, soluk soluğa yanına gelene kadar kapının önünde bekledi. "Şimdi güçlü olan *sensin*" dedi babası nefes nefese. Annesi bir şey söyleyemeyecek kadar tıkandığından Karl'ın saçlarını okşamaya meyletti. Karl başını kaçırıp merdivenlerden yukarıya fırladı. Felix mutfak masasında oturmuş, dalgasını geçiyordu. "Benim nedimelerimin adı Berta ve Olga'ydı" dedi. "Müthiş hatunlar!" Ağabeyine dil çıkarıp onunla paylaştığı odasına koştu Karl, kapıyı kilitledi, kitabını gar-

dırobun üstüne yerleştirdi –orada benzer bir şeyin, Felix'in Beyaz Kitap'ının durduğunu ilk kez fark ediyordu– ve pencereyi açtı. Pencereden dışarıya sarktı. Sokağın tozunu yer yer havaya savuran yumuşak bir rüzgâr esiyordu. Gölgesi upuzun bir adam, gölgesi sokağın sonuna kadar uzanan bir çınar ağacının altında dikilmiş duruyor; bir köpek ve gölgesi sokakta etrafı kokluyordu. Karl gece yanına gelen kadını düşündü. Çilli kadın olduğundan emindi artık. Çünkü doğru kişi oydu. Kadının öpücükleri! Lobelya çiçeğini cebinden çıkardı –çok kötü görünüyordu, fena ezilmişti– ve burnuna götürdü. Kokusunu derin derin içine çekerken çiçeğin başı burnuna girince kuvvetle hapşırdı. Aniden acayip çişi geldi. Kapıya koştu ve Felix, "Salak, anahtarı çevirsene" diye seslenene kadar tokmağa var gücüyle asıldı, sonra koridoru uçarcasına geçip evden çıktı, apartmanın merdivenlerinden bir sıçrayışta indi. Koşarken –son bir kez daha hapşırdı– pantolonunu aşağı sıyırdı. Ama çişi yoktu. Karl'dan beyaz bir şey fışkırdı bir kez, iki kez, tuvaletin tüm duvarları boyunca, ta pencereye kadar. Gözü kararmış, nefesi kesilmişti ve beyni uğulduyordu. Hasta mıydı? Ölüyor muydu? Yeniden nefes almaya, gözü de görmeye başlayınca mendilini çıkarıp duvarları ve pencereyi temizledi. Tepesindeki tavana da fışkırtmaması bir mucizeydi. Pantolonunun önünü ilikleyip sifona bastı ve eve döndü. Felix hâlâ masada oturmuş, sırıtıyordu. Karl bu sefer kapıyı kilitlemedi. Pencereyi açtı. Hava serindi. Sokaktaki adam köpeğin ipine kuvvetle asılınca köpek pes edip adamın peşi sıra kös kös ilerledi. Karl, babam, arkalarından baktı. Çilli kadının adını fısıldamak istedi ama bilmediğini fark etti.

HER oğul babasının asla bir kadınla yatmadığından emindir; sonradan annesi olan kadınla yatmıştır belki, o da en fazla bir kere. Bir başkasıyla zaten olamaz. Yanılır tabii, daima yanılır. Ama benim babamın durumu öyleydi. Aynen öyle. Âşık olduğu ilk kadın çilli kadındı ama onunla hiç yatmadı. Tüm kalbiyle yeniden

görmek istediği kadın oydu ama tutkusu beynine hapsolup kaldı. (Onu tekrar gördü gerçekten de, bir kere, elli yıl sonra.) İlk kez yaşadığı bu ayrılık acısı zamanla dindi elbette; gençti, başka kadınlar da vardı. Uzaktan uzağa yanıp tutuştuğu bir Regina. Okuldan alıp hiç durmadan konuşarak evine kadar eşlik ettiği, hatta bir keresinde panayıra götürdüğü bir Marie Jo. Onunla panayırda baharatlı çörek yemiş, Rusya'daki devrimden söz etmişlerdi. Marie Jo devrime karşıydı, babamsa ne düşüneceğinden emin değildi. (Daha sonra Marie-Jo doktor oldu, bir doktorla evlendi ve kocasının öldüğü günün akşamı kendine morfin enjekte ederek intihar etti.) Ona gökteki yıldızları anlatan –Büyükayı, Küçükayı, Venüs– bir Stephanie vardı; uzaya bakarken kızı göğsüne bastırmıştı ve kız da bir-iki dakika ona yaslandıktan sonra çatallı bir sesle, böyle devam ederlerse hayvani bir şeyler olacağını söylemişti. (Aradan iki ay geçmeden babamın en iyi arkadaşıyla işi pişirdiğinde gerçekten hayvani bir şeyler olmuştu.) Ormanda gezintiye çıktığı bir Monika vardı; bir keresinde Monika çok fena sıkışıp bir çalılığın arkasına çömeldiğinde babam kendini olgun ve yetişkin biri gibi hissetmişti. Çünkü bunu anlıyor, sadece erkeklerin değil kadınların idrar kesesinin de baskı yaptığını biliyordu. (Monika, bir başka partnerle eşleşip başarılı bir turnuva dansçısı oldu ve *Grand Tournoi de Danse de Monte Carlo*'da dördüncülüğü kaptı.) Hatta Susanne diye bir kızla, Susanne'nin annesi, babası ve kardeşlerinin Saentis Dağı'na gittiklerini zannettikleri bir gün oyuncak ayılarla dolu yatağa çırılçıplak uzanmıştı. Birbirlerine dokunmak üzereydiler; Susanne titreyen dudaklarını onun dudaklarına doğru uzatmıştı. Tam o sırada alt katta bir gürültü patırtı oldu; ailenin gezginleri beklenenden çok önce geri dönmüştü. Saentis'in etekleri bile yağışlı, zirvesi ise yoğun bulutlarla kaplıydı. Babam hiç bu kadar hızlı giyindiğini hatırlamıyordu; hele Susanne ondan da hızlıydı. (Daha sonra Susanne egzotik bir ülkeden, Celebes ya da Sumatra'dan bir adamla evlendi; yalınayak bir vaziyette ve alnında kırmızı bir

noktayla adamın memleketinde yaşadı. Adam öldüğünde orası artık onun da memleketiydi.) Bu arada babam üniversiteli olmuştu; Latin Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okuyor, şişman keşişlerin neşeli rahibelerle düşüp kalktığı, Santiago de Compostela'ya hac yolculuğuna çıkan piskoposların mola verdikleri manastırlarda başrahibelerle düşüp kalktığı eğlenceli ortaçağ hikâyelerine bayılıyordu. Evet, tüm o hac güzergâhı boyunca dini bütün hacılar yataklarda alt alta üst üste yuvarlanıyor, kimi kadın hacılar, İspanya'da altı yüz mil yol tepmesine ve önünde daha bir o kadar yol olmasına rağmen, soldaki yatak komşusuyla ilgilendikten sonra, az önce bir rahibe adayını efendisiyle ve selametle doldurmuş olan sağdaki yatak komşusuyla da alakadar olurken, zevk çığlıklarını duyan diğer selamet avcıları arayışlarına bir an ara veriyorlardı. Babam en çok da akıllı Abaelardus'u seviyor, onun gibi dik kafalı olduğunu düşünüyordu ve Abaelardus'un Héloïse'ını kilisedeki sunağın tam arkasında ilk kez "bilmiş" olmasına bayılıyordu tabii ki. Orası kimsenin onları bulamayacağı bir yerdi elbette; ama tam babamın ve belki Abaelardus'un da gönlüne göre bir saygısızlıktı bu. Fakat Héloïse'ın amcasının hafiyelerinin Abaelardus'a yaptıkları –onu hadım etmişlerdi– babamın hiç hoşuna gitmemişti. Kanlı penisi kahkahalar atarak Abaelardus'un gözünün önünde nasıl sağa sola salladıklarını hayal ettikçe babam da neredeyse Abaelardus gibi acıdan kıvranıyordu. O zaman kitabı kapatıyordu. Kitapların avantajı buydu işte; içlerindeki hayat dayanılmaz hale geldiğinde onları kapatabiliyordu. Sonra eline başka bir kitap alıyor ve hiç tuvalete gitmeyen, sürekli Tanrı'sının önünde diz çökerek kendisini kurtarması için dua eden o iffetli rahibenin hikâyesini okuyordu; bu rahibe sonunda o kadar çok taş sıçmıştı ki bu taşlarla bir şapel yaptırmıştı. Babam bu muhteşem öykülerin eşsiz koleksiyonunu yapıyor, şehirdeki bir-iki sahafta tozlanmış, eski basım kitaplar buluyordu; daha sonra –yirmili yıllarda– bir yıllığına Paris'e gittiğinde tam anlamıyla cennete düşmüş gibi oldu. İki dükkândan birinde eski kitap satılıyordu; en azından *Rive*

Gauche'da öyleydi ve nitekim burası onun bölgesi haline geldi. Herkesin Paris'te bir süre olsun yaşaması gerektiğine inandığı ve ayrıca bir kadının, etten kemikten gerçek bir kadının peşine düştüğü için gitmişti Paris'e. Kadının adı Hélène'di; babamdan birkaç yaş büyüktü –yirmi yedi ya da yirmi sekiz yaşındaydı– ve babamın okuduğu üniversitede Fransızca Konuşma dersleri veriyordu. Babamın hocasıydı. Fakat Fransızca konuşmak çok da ilgilendirmiyordu babamı –o sadece erken ve yüksek ortaçağın deyimlerinden etkileniyordu– ya da sadece Hélène'le konuşabildiğinde ilgisini çekiyordu. Bir keresinde onunla sohbet etmişti. Aslında sohbeti başlatan Hélène olmuştu; çünkü tesadüf ya da değil, amfiden yan yana çıkarlarken babamdan ateş istemişti. (Sömestirin sonuna doğruydu; babam *ondan* kibrit istemeye asla cesaret edemezdi.) Baca gibi tüttürüyordu Hélène; Paris'ten birinin –onu bekleyen bir nişanlının?– gönderdiği sarı kâğıtlı, siyah tütünlü sigaraları peş peşe içiyordu. Parmakları sarıydı ve babam parmakları nikotinli kadınlardan hoşlanan biriydi. Çilli kadından sonra ikinci kez tutkuyla âşık oldu. Çok geçmeden babamla Hélène ders aralarında üniversitenin yakınındaki bir kafede her gün buluşmaya başladı; Hélène üniversitede hem çalışıyor hem okuyordu ve babam ortaçağ keşiş ve rahibelerinin izini nasıl sürüyorsa, o da aynı tutkuyla kendini romantik Alman edebiyatına adamıştı. Çok iyi Almanca konuşuyordu, hafif bir aksanı vardı ve Eduard Mörike'nin *Ressam Nolten*'ini ezbere biliyordu. En sevdiği kitap buydu; oysa danışmanı olan profesör, Eduard Mörike'nin Romantik dönemin değil, Biedermeier döneminin bir şairi olduğunu, yani onu kesinlikle ilgilendirmemesi gerektiğini defalarca söylemişti. Ama Hélène birçok şeyi, mesela derslerine az ya da çok kişinin katılmasını umursamadığı gibi bunu da takmıyordu, ki babamla diğer bir ortak noktası da buydu. Babam hocalarına sık sık şiddetle itiraz ediyor ve bunu neden takdir etmediklerini anlayamıyordu. Bir şey saçmaysa saçmaydı işte; bunu söylemekte bir sakınca yoktu herhalde. Hélène'le babam şehir parkında ve aslın-

da ibnelerin mekânı olan Bülbül Korusu'nda da gezintiye çıkıyordu. El ele dolaşıyorlardı ve bazen babam onu bir ağacın gövdesine yaslayıp öpüyordu. Hélène de öpücüklerine karşılık veriyordu elbette; fakat bir derdinden, bir adamdan da söz ediyordu ve o anlattıkça adam daha da büyüyor, güçleniyordu. Kendini tüm varlığıyla kaptırdığı bu gönülçelen haber vermeden, gerekçe göstermeden terk etmişti onu ve ortada bir başka kadın falan da yoktu. Adam basitçe ondan bıkıp usandığını söylemişti. Paylaştıkları yataktan sabahın köründe kalkmış, pantolonunu giydikten sonra çıkıp gitmişti. Kapıyı açık bırakmıştı. Sigaraları gönderen o *değildi*; üniversiteden eski bir arkadaşıydı. Arkadaşı şimdi Collège de France'da büyük başlardan birinin asistanıydı. Hélène memleketindeki son dedikodulardan daima haberdardı. Saygıdeğer yaşlı Pétain'ın, mareşal asasını yirmisine basmamış bir sevgilinin ellerine bıraktığını ya da Anatole France'ın artık sadece tumturaklı laflar edecek kadar bilgeleştiğini biliyordu mesela. Paul Claudel'in André Gide'i doğru dine çekmeye çalıştığını da. Öte yandan, yaşadığı yüzyılda *tek* bir önemli resim yapılmadığını düşünüyor, renk lekelerini ve çiziktirmelerini sanat zanneden Kandinsky'yle dalga geçiyordu. Watteau ve Fragonard'ı tercih ediyor, bir de en fazla Corot'yu ve Renoir'ı ressamdan sayıyordu. Babam aslında farklı düşünse de başını sallayarak onu onaylıyordu. – Bir gün Hélène'in odasında –erkek misafir yasaktı– kanepede alt alta üst üste sevişmeye başladılar; babamın pantolonu aşağı inmiş, Hélène'in eteği beline kadar sıyrılmıştı. Öpüşüp birbirlerini ısırıyor, iç çamaşırlarını çekiştiriyorlardı. Ama nedense bir şey olmadı; sonunda ter içinde yan yana yatarlarken birbirlerinin yüzüne bakamamışlardı. – Paris'teki canavar sevgilinin yaptığını Hélène de babama yaptı. Bir gün aniden çekip gitti. Babamın yazı masasına kısa ve öz bir veda notu bırakmıştı. Babam yutkundu, duvarları tekmeledi, bir-iki kitabı sağa sola fırlattı ve yepyeni bir hezeyanla rahibelerine ve keşişlerine verdi kendini. Birkaç hafta sonra da neredeyse cebinde beş para olmadan Hélène'in peşinden

Paris'e gitti. Nerede oturduğunu bilmiyordu; panik halinde tüm kütüphanelerin okuma salonlarında, *Quartier Latin*'in tüm kafelerinde onu aradı. Kalan zamanını da Seine kıyısındaki *bouquiniste*'lerde, sahaflarda geçirdi ve yok denecek kadar az parasını da kitaplara harcadı. Yani yine, harçlık göndermeleri için yalvarıp durdu anneciğiyle babacığına, onlar da –satır aralarında endişelerinin okunduğu sevgi dolu mektuplarla– para gönderdiler ve hindiba kahvesi, iki günlük bayat ekmek ve yağsız patates kavurmasına daha da yüklenip idare ettiler. Babam da har vurup harman savurmuyordu elbette. Rue du Bac'da, sadece çatıdan, kiremitlerin arasına yerleştirilmiş pencereden ışık alan o sefil tavan aralarından birini kiralamıştı. Yerdeki bir şiltede yatıyor, suyu teneke bir güğümle alt kattan taşıyordu. Bir masa, bir sandalye. Giysiler odaya boydan boya gerilmiş bir ipe takılı askılarda. Tuvalet de yoktu; ihtiyacını gidermek için karşıdaki kafeye gitmek zorundaydı. Onun dışında bir de kitaplar: Odanın her yeri yığınla kitap doluydu ve her gün biraz daha çoğalıyordu kitaplar çünkü babamın Rue de Buci'de keşfettiği bir sahafta muhteşem kitaplar nispeten ucuza satılıyordu; zira hepsinde bir kusur vardı. Tek yapması gereken bu kusurları keşfetmekti. Voltaire'in yirmi sekiz ciltlik tüm eserlerinin XXIII. cildi eksikti örneğin. Diderot'nun *Encyclopédie*'sinin –babamı zevkten titreten bir mucize kitap– resimli ciltleri yoktu. Rousseau'nun *Nouvelle Héloïse*'i[1], ki o da ilk baskıydı, depoda o kadar lekelenmişti ki ilk sayfası zar zor okunuyordu ve babam metnin geri kalanını anlamak için kitabı karton kapaklı ucuz bir baskısıyla karşılaştırmak zorunda kaldı. Banville'in şiirlerinin güzel bir baskısından illüstrasyonlar kesilip çıkarılmıştı. – Ama en çok da Fransız frangının krizden etkilenmesi –değeri her saat muazzam oranlarda düşüyordu– ve sahafın tek çalışanının suça ortak olması babamın işine yaradı. Zira bu adam, Mösyö Lefèbre, ataları Alsas kökenli, çok eski bir Parisli

1. *Yeni Héloïse*, Çev. Hüsen Portakal, Öteki Yayınevi, 1999. (ç.n.)

olan patronu Mösyö Eschwiller'le içten içe çatışma halindeydi. Mösyö Lefèbre'in Mösyö Eschwiller'i neden hiç sevmediğini babam asla tam olarak anlayamadı. Mösyö Lefèbre anlaşılmaz imalarda bulunmakla yetiniyordu; dükkânda pek bulunmayan Mösyö Eschwiller ise çatışmanın dramatik boyutlarının belki de farkında bile değildi. Mesele, birtakım aşağılayıcı laflar –"*Monsieur Lefèbre, vous êtes bête comme vos pieds*!"[2]– söylenmesiydi; diğer mesele ise Mösyö Eschwiller'in kızlarından biriydi: Mösyö Lefèbre bu kızla ya ne pahasına olursa olsun evlenmek istiyordu ya da hiçbir koşulda evlenmek istemiyordu. Hangisi, söylemek zordu; ama Mösyö Lefèbre çok da, çılgın biri izlenimi uyandırmıyordu doğrusu. Dik yakalı bir gömlek giyip kravat takmak zorunda kalmış bir tavşana benziyordu daha çok. Mösyö Eschwiller'den intikam alma yöntemi, kitapları babama patronunun kitap gömleğinin arkasına yazdığı fiyattan satmasıydı. Ama hızla yükselen enflasyon karşısında bu fiyatlar günbegün daha da komik kalıyordu. Öyle ki babam, Marguerite d'Angoulême'in *Heptaméron*'unun 1712 baskısını –otuz yıl sonra kitabı işte bu baskısından çevirdi– birkaç kuruşa, Baudelaire'in Edgar Allan Poe çevirilerini ise neredeyse bedavaya alabildi ve ne Mösyö Lefèbre ne de babam bir yanlış yapıldığının farkında olduğunu belli etti. "*Merci, Monsieur.*[3] Yine bekleriz." "*Au revoir*[4]*, Monsieur Lefèbre.* İyi akşamlar." Babamın annesi ve babasından sırayla para isteyip durmasına şaşmamak lazım; çünkü gönderdikleri mütevazı havaleleri Saint Germain Bulvarı'ndaki *Banque de Paris*'nin veznesinde franga çevirir çevirmez koşar adım Rue de Buci'deki sahafa gittiğinde elinde küçük bir servet oluyordu. Her halükârda, yıl sonunda babamın, orijinal gömleği ya da bir cildi eksik toplu eserlerden oluşsa da, değerli bir kütüphanesi olmuştu. Şiltesinin etrafında bir duvar oluşturan kitaplar, eğri tavanın kiremitlerine kadar yükseliyor, koridora ta-

2 Fr. Mösyö Lefèbre, siz su katılmamış bir salaksınız. (ç.n.)
3 Fr. Teşekkür ederim, mösyö. (ç.n.)
4 Fr. Hoşça kalın. (ç.n.)

şıyordu. – Babam yine yıl sonuna doğru, Noel'den kısa süre önce –kolunun altında Jules Verne'in, ilk sayfasında el *yazısıyla A mon cher Emile, ton oncle Jules*[5] ithafı bulunan ve ona beş franga mal olan *Michel Strogoff*'unun ilk baskısı– Saint-Michel Bulvarı'ndan aşağı yürürken Hélène'le burun buruna geldi. Nezleydi Hélène, burnu kıpkırmızıydı ve en az babam kadar şaşırmıştı. Hatta korkmuş gibiydi. Sonunda babama adresini verdi. Babamın çok yakınında, Rue Bonaparte'da oturuyordu ve bütün o süre zarfında hep orada oturmuştu. Babamla aynı manavdan alışveriş ediyor, hatta Mösyö Lefèbre'i bile tanıyordu. (Fakat sahaf ona kitapları enflasyon yüzünden neredeyse bedavaya satmıyordu.) Babam onu kahve içmeye davet etti ama Hélène istemedi. Noel'den sonra bir akşam onunla yemeğe çıkmayı da istemedi. Onunla hiçbir gün yemeğe çıkmak istemiyordu. Asla. *"Salut!"*[6] Yürüyüp gitti. Üzerinde uzun, gri bir manto vardı; siyah saçları kürk beresinin altından omuzlarına dökülüyordu. Babam, Hélène'in oturduğu apartmanın etrafından ilkbahar gelene kadar ayrılmadı: Günde birkaç kez dik merdivenleri tırmanıp dairesinin kapısını tıklattı, bekledi, bir daha tıklattı, kulağını ahşap kapıya dayayıp içeriyi dinledi, birkaç kez nefes sesi ya da hışırtı da duydu galiba. Köşedeki kafede saatlerce oturup bekledi, sabahları, öğlenleri ve akşamları müşterek manavlarına gitti ve ona ateşli aşk mektupları yazdı. Bir keresinde kapısının önüne bir demet gül, bir keresinde de Diderot'nun *Bijoux indiscret*'sinin nadir bulunan bir baskısını bıraktı. Ama Hélène'le asla karşılaşmayınca, sonunda onun apar topar başka bir yere taşındığından ya da yanlış adres verdiğinden şüphelenmeye başladı. İlkbahar gelince –yılın ilk sıcak günü, kırlangıçlar dönmüştü– babam Lüksemburg Bahçeleri'nde yürüyüşe çıktı. Hélène bir bankta oturmuş, gözleri kapalı, güneşin tadını çıkarıyordu; babam önünde durup "Hélène!" deyince öfkeyle yerinden fırladı. Şimdi gözlerini açmış –hiddetten çakmak çakmaktı gözleri– bu melodramın

5. Fr.: Sevgili Emile'ime, Amcan Jules. (ç.n.)
6. Fr.: Görüşmek üzere! (ç.n.)

artık canına tak ettiğini, defolup gitmesini, hatta derhal oradan uzaklaşmasını yoksa fena olacağını haykırdı. Sinirden titriyordu Hélène. Yürüyüş yapan insanlar babamla Hélène'in başına toplanmışlardı; babam da, "Ama... ben... Hélène..." gibi bir şeyler kekeleyip arkasını döndü ve –elinden geldiğince sakin bir biçimde– parkın çıkışına doğru yürüdü. On-on beş metre yürümüştü ki şapkasını çıkarmadığını fark etti. Bunun üzerine, şapkasını kaldırdı; alnından akan teri de silmesi gerekiyordu zaten. Meraklı seyirciler bön bön arkasından bakıyorlardı; Hélène ise oradan çoktan uzaklaşmış, eteklerini savura savura yürüyerek bir şimşirağacının ardında gözden kaybolmuştu. Babam şapkasını yine başına koydu; Rue du Bac'daki fakirhanesine gidip tüm kitaplarını –gözünün önünden ayırmadığı Beyaz Kitap'ı hariç tabii– kolilere doldurdu ve kitaplarının memlekete taşınması için Danzas'ın Paris şubesiyle anlaştı. Nakliyat masraflarını nasıl karşılayacağını bilmiyordu. (Zaten altı ay ödeyemedi ve Danzas onu icraya vermekle tehdit edince, anne babasına tek kelime etmeyeceğine söz veren Felix'ten borç para aldı ve ölene kadar –Felix ölene kadar– ona borçlu kaldı.) Sürekli yağmur yağan, sokaklarında korkunç bir rüzgâr esen bu Paris'ten de bıkmıştı zaten; hep aynı kafeye gitmesine ve Joseph Bédiers'nin konferanslarını hiç aksatmadan takip etmesine rağmen, bırakın kız arkadaşı, tek bir dost bile edinememişti. O daha bir çift hoş laf eder etmez, yer yarılmış da içine girmiş gibi herkes ortadan kayboluyordu. Arkadaşlığa benzer bir bağ kurduğu tek kişi Mösyö Lefèbre'di aslında ve babam vedalaşmak için ılık bir mayıs sabahı son bir kez Rue du Baci'deki sahafa uğradı. Ama kasada Mösyö Lefèbre yerine Mösyö Eschwiller duruyordu; babam, Mösyö Lefèbre'e selam söyleyince, Mösyö Eschwiller homurdanarak bugün onu işten kovduğu ya da dün kızının onunla evlendiği gibilerinden bir şey söyledi. "*Ah, Monsieur Lefèbre, ah, ah, celui-là*"[7] dışında tek kelime anlamadı babam. Başını sallayarak

[7] Fr. Ah Mösyö Lefèbre, ah! (ç.n.)

oradan çıkıp gitti. – Yurduna, şehrine dönünce üniversiteye devam etti –yüz yıl uyuyan prensesin sarayıymış gibi üniversitede herkes bıraktığı yerdeydi– ve olabildiğince hızlı, *doctor philosophiae*, yani felsefe doktorası yaptı. Doktora tezi –"Halk dilinde *Rouge comme le coque*[8] tarzı benzetmeler"– sayesinde hem *manga cum laude*, yani üstün başarı derecesi aldı hem de o sırada yeni bir asistana ihtiyacı olan profesörünün dikkatini çekti. Profesörün eski asistanı, henüz genç olmasına rağmen çürüyüp toz olmuş; hiç çalışmamış olmasına rağmen iş göremez ilan edilmişti. Babam da selefinin Latin Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün girişindeki yazı masasına oturdu; aynı onun yaptığı gibi, yeni başlayanların sorularını yanıtlıyor, bölümden çıkanların çanta, poşet ve klasörlerini, sırf formalite icabı üstünkörü kontrol ediyordu. Bundan hoşlanmıyordu ama maaş alıyordu ve artık kendi başına üç odalı bir dairede oturuyordu. Kitaplarıyla birlikte zar zor sığdığı daire annesiyle babasının oturduğu dairenin tam altındaydı; zaman zaman evin içinde ayaklarını sürüyerek dolaştıklarını duyuyordu. (Felix evden ayrılmıştı; Basel Land kantonunda küçük bir köyün rahibi olmuş, daha önemli görevler bekliyordu.) Babam doçentlik tezi üzerinde çalışmaya başladı –belki de tezini vakitlice bitirir, patronu Bay Tappolet'in yerini alırdı–; tez konusu olarak da rahibelerini ve keşişlerini seçti. Sağdan soldan topladığı açık saçık eğlenceli hikâye kitaplarını masasına üst üste yığmıştı; birinci sömestire devam eden kimi öğrenciler güya klasörünü kontrol ettirirken, babam da kadın ve erkek kahramanlarının o gün ne azgınlıklar yaptığını ballandıra ballandıra anlatıyordu. Kıkır kıkır gülen bir düzine kız ve erkek öğrenci sık sık babamın etrafına toplanır olmuştu. – Babam bir-iki gerçek kadınla –bir Renate, bir Sophie ve bir Paula– da tanıştı ama. Onlarla konserlere, filarmoniye, birkaç kez de Genç Orkestra'nın etkinliklerine gitti. Genç Orkestra'nın müzisyenleri frak ve gece elbisesi giymiş çocuklara benziyor;

8. Fr.: Horoz ibiği gibi kırmızı. (ç.n.)

kimsenin adını bile duymadığı bestecilerin eserlerini çalıyorlardı. Armand Hiebner, Conrad Beck, Béla Bartók. Stravinski'yi babam biliyordu. Renate ve Sophie de; ama Paula bilmiyordu. Fakat kadınlarını en çok da o yeni sinemalara götürmeyi seviyordu babam. Beyaz bir perde, karanlık bir salon, bir köşede piyano çalan ve filmin sonunda eğilip selam veren bir piyanist. Charlie Chaplin heyula gibi aptal bir polisin kafasını bir gaz lambalı laternaya soktuğunda babam ve Paula ve Sophie ve Renate kahkahayı patlatıyor, birbirlerine tutunarak gözlerinden yaşlar gelinceye dek gülüyorlardı. *Potemkin Zırhlısı*'nı tam sekiz kere seyretti babam, üç kez Renate'yle, iki kez Sophie'yle, bir kez Paula'yla –filmi sıkıcı bulmuştu Paula– ve iki kez de tek başına olmak üzere. Öfkeden titreyen denizciler dirayetle mücadele ederken babamın heyecandan nefesi kesilmişti. – Bir gün Sophie babamdaydı, makarna yapmıştı; babam ise iki şişe Beujolais şarabı açmıştı. Gece geç saate kadar içtiler; sonunda Sophie neşeyle atıp tutan Karl'a o gece kendini vermeyi düşünmeye başladı. (İyi aile kızı olduğundan bu işi asla, iyice ölçüp biçmeden yapmıyordu.) Babam ise aynı şeyi düşünürken birden kuvvetli bir kuşkuya kapıldığından, Nietzsche'yle ilgili tartışmanın ortasında –mesele, Nietzsche'nin Torino'da neden bir atı öptüğü ve böyle bir şeyin Üstinsan kavramıyla nasıl ilintilendirilebileceği sorusuydu– kürkünü omuzlarına yerleştirip Sophie'ye, onu evine götürmeyi teklif etti. Saat gecenin üçü olmuştu. Sophie derhal ayağa kalktı tabii; ama şaşkınlıktan donakalmıştı. Babamı tutkuyla öptükten sonra öyle bir kararlılıkla yürüdü ki kapıya, artık geri dönmesi mümkün değildi. Evin önündeki kaldırımda –zifiri karanlıktı; o saatte sokak lambaları yanmıyordu– babamın annesi kaldırımda durmuş, çınar ağaçlarının düşen yapraklarını süpürgeyle bir araya topluyordu. Sevgilileri görmezden geldi; Sophie ile Karl da aynen öyle yaptı. – Ondan sonra, artık otuzunu geçmiş olmasına rağmen, babam eve bir daha asla kadın getirmedi. Nitekim evin eşiğinden içeriye kucağında taşıdığı Clara Molinari, sadece âşık olmayıp aynı zamanda da yattığı ilk kadındı.

HARİKA bir geceydi. Babamla Clara zaman mefhumunu unutmuşçasına öpüşmüştü ve babam yataktan kalkıp sigara içmek için pencereye gittiğinde güneş meşelerin gövdelerinde pırıldıyordu. Sokağın tozu altın gibi parlıyordu. Bir kuş pencerenin pervazına kondu ve başını yana yatırıp babama baktıktan sonra cıvıldayarak uçup gitti. Hava serindi. Bir dakika bile uyumamış olmasına rağmen cin gibiydi babam; pantolonunu giydi. "Kahve ister misin, Clara?" Clara mutlulukla mırıldadı, yorganın altında tortop oldu ve hemen uykuya daldı. – Clara'yla babam ertesi gece de sabaha kadar sevişti; sonraki gece, ondan sonraki gecelerde de. Bülbüller şakıyordu –Clara ve babam öpüşüyordu– ve bülbüller susup da tarlakuşları ötmeye başladığında ikisi hâlâ birbirine kenetlenmiş halde yatıyor oluyordu. Gündüzleri de pek farklı değildi. Babam her fırsatta Clara'ya sarılıyor; Clara da babam o günkü mektuplara göz atarken onun ensesini okşuyordu. Clara kaşlarını almak için banyoya girecekken babam onu kapıda yakalayıp yere yatırıyor ya da çatıdaki çamaşır ipine asılmış ıslak çarşafların arasından şatonun hayaleti gibi ortaya çıkıveriyor, Clara da korkudan ya da sevinçten çamaşır sepetini yere düşürüyordu. Ya da Clara mutfakta spagetti sosu pişirirken babam ona arkadan usulca yaklaşıyordu. Domates, taze otlar, sarmısak; yemek pişirmeyi İtalyan teyzelerinden öğrenmişti Clara. Babam ona arkadan sarılıyor, Clara da tehdit eder gibi kepçeyi kaldırıyordu: "Yemek pişiriyorum, Karl!" Ama işe yaramıyordu. "Ben de yanıp tutuşuyorum!" diye fısıldıyordu babam kulağına ve hemen ardından yatağa yuvarlanıyor, tenlerinin ele geçirebildikleri her santimini yalıyorlardı. Bu arada ocaktaki sos yanıp kömür oluyordu. Zemin katta oturmaları, pencerelerin açık olması, evin önünden geçen herkesin çığlıklarını duyması umurlarında değildi. (Bir keresinde babamın annesi alışverişten döndüğünde, oğlunun, içindeki cehennem ateşini püskürtüyormuş gibi bağırdığını duydu. Korkudan alışveriş çantasını düşürünce patatesler, elmalar, havuçlar yerlere saçıldı. Bir parça da peynir. O, dökülenleri yerden toplarken, iniltiler

de yavaş yavaş azalıp sonunda tamamen kesildi.) Bir keresinde babam artık sabredemeyip –rahibe ve keşişlerine bu kez de o mu kendini göstermek istiyordu acaba?–evdeki kütüphanenin camlarını silmekte olan Clara'yı yüksek rafların arasına serili sert hasırın üstüne çekti. Sırtüstü yere düşen Clara babam üstüne çıktığında bacaklarını –zevkten? acıdan?– hızla savurunca, yere devrilen kitapların altında kaldılar. Sevişirken çılgın bir hezeyanla zevkten kudurduklarından –o ateşli dönemde o raddeye gelmeleri sadece birkaç saniyelerini alıyordu– bütün ev başlarına yıkılsa şaşırmazlardı zaten. Fakat Voltaire'in tüm eserlerinin, Fransızca açık saçık köylü hikâyelerinin altına gömülünce artık dayanamayıp makaraları koyverdiler; kitap yığınının altından tekrar gün ışığına çıktıklarında hâlâ gülüyorlardı. Clara ayağa kalktı. Kıçı yara bere içinde kalmıştı. Babam dizlerinin üzerinde kayarak yanına geldi ve Clara, bir yandan da saçlarını okşuyordu, "Artık yeter ama!" diyene kadar onun yaralarını öptü. Babam ona gülümseyerek baktı. Hayatında hiç bu kadar mutlu olmamıştı. – Birkaç hafta sonra başka bir eve taşındılar. Çünkü babamın babası, akşamları İncil'den not ettiği bir vecizeyle birlikte onlara uğramayı alışkanlık haline getirmişti. Babamın annesi de saat kaç olursa olsun pencereden içeriye başını uzatıp pazardan bir şey isteyip istemediklerini soruyordu. Öte yandan, Clara'nın kız kardeşi Nina da evlenmişti ve gençlik mahkemesinde avukatlık yapan kocası Rüdiger'le birlikte ev yaptırıyorlardı. Evin bir katını kiraya vermek istiyorlardı ve pek tabii, bu kişiler ancak Clara'yla babam olabilirdi. Taşındıklarında iskeleler henüz kaldırılmamıştı. Şehrin dışındaydı ev; daha doğrusu, şehrin önünde, ekin tarlalarının, gelincikler ve kiraz ağaçlarıyla dolu çayırların arasından ıssız bir burç gibi yükseliyordu. Bahçe çitinin arka köşesinde sona eren dar bir araba yolu. Fakat etrafında inek çanları çınlasa da evin kendisinin taşrayla hiç alakası yoktu. Mimarı, Gropius'un bir öğrencisiydi –Rüdiger Yeni Gerçekçilik akımına hayrandı– ve bu projeyle hocasına kendini kanıtlamak istemişti. Üstlendiği ilk inşaat işiydi bu. Kapı kolları ve

posta kutusuna varıncaya kadar tarzından hiç taviz vermeden çıplak beton ve camdan ibaret bir küp inşa etti. Aslında o kadar çok cam kullanmıştı ki ev dev bir akvaryuma benziyordu; özellikle de geceleri, ev sakinlerinin içinde sağa sola yüzdükleri uzaktan bile göründüğünde. (Perde tabuydu. Yine de Clara birkaç ay sonra perde kornişleri taktırdı ve mimarın –hemen hemen her gün uğrayıp evin ne durumda olduğuna bakıyordu– odalarda bağırıp çağırmasına, ona tutucu ve gerici demesine katlandı.) Babamla Clara yine giriş katında oturuyordu. Nina ile Rüdiger üst kattaydı. (İkinci katta çatı terası ve şimdilik boş duran birer odalı iki daire vardı. Düz çatıdaki radyo anteni gemi direği gibi uzundu ve babam sayesinde BBC Londra ya da Radyo Honolulu gibi gizemli radyo istasyonlarını da çekiyordu.) Nina, Clara'nın evin inşaat masraflarını paylaşmasını ummuştu. (Her iki kız kardeş de parasız adamlarla evlenmişti.) Zira babaları 26 Ekim 1929'da ölünce –anneleri dört yıl önce vefat etmişti– Nina'yla Clara'ya miras olarak para kalmıştı. O cumartesi sabahı gazetede tam *black friday* haberini okurken babalarının cansız bedeni oturduğu sandalyeden yere devrilmişti. Daha düne kadar servetini borçlu olduğu kıymetli evrakı artık beş para etmiyordu. Yine de bir miras bırakmıştı. İyi para getiren demiryolları tahvilleri ve Ciba isim hakları, ayrıca orman arazisinin epey ötesinde bir parça imarlı arsa –nitekim yeni ev bu arsanın üstüne yapılmıştı–, Zweisimmen'de bir yazlık, çağdaş sayılabilecek ama çok kaliteli bir Canaletto kopyası: Borsa tepetaklak olmadan iki gün önce bir zihin açıklığı anında tüm kıymetli evrakından kurtulup parayı cebine koyduktan sonra borsazedelerin tablolarının peşine düşen Belçikalı bir koleksiyoner satın almıştı tabloyu. Sahte Canaletto'yu yarı fiyatına kapatmıştı gerçi ama bu yarı fiyat da epey yüksekti. Kız kardeşlerin her birine yüz elli bin frank gibi bir para kaldı. Nina için –Clara'dan altı yaş küçüktü– bir servetti bu para; oysa Clara –hiç hesap etmediği bu para eline geçtiğinde bile– borsanın çökmesiyle birlikte fakir düştüklerine inanmaya devam etti. Bu ona babasından miras kalmıştı.

Felaketi haber yapan gazete buruşturulmuş bir şekilde elinde, donuk gözleri açık, sırtüstü yerde yatan babasını *o* bulmuştu zira. Geceler boyu yazı masasında oturup tahvillerin ne kadar değer kaybettiğini *o* hesap etmiş, ipotek senetlerini artık ödeyemeyecekleri için villayı yok pahasına *o* satmış, arabayı elden *o* çıkarmıştı. (O sırada Nina Lozan'da otelcilik meslek okulunda staj yapıyordu.) Clara üç ayrı bankada üç ayrı mevduat hesabına yatırdığı paraya dokunulmaz gözüyle bakıyordu. Oysa Nina kendisine kalan tüm parayı âşık olduğu Rüdiger'e teslim etti; Rüdiger de sağdan soldan borç alarak gereken parayı denkleştirip evi inşa ettirdi ve tapusunu da kolaylık olsun diye kendi üstüne yaptırdı. Clara ve babamdan istediği kira Clara'nın başını döndürecek kadar yüksekti –ama o da Rüdiger'e karşı koyamadı; hem Nina'yı da çok seviyordu– ama tam tamına dairenin kirası kadar para kazanan babam bu işe dünden razıydı. Daha önce hiç bu kadar muhteşem bir evde oturmamıştı! Aydınlık odalarda hayran hayran dolaşarak yazı masası için en güzel yeri ararken, Clara yatak odasının penceresi önünde saatlerce duruyor, gölün arkasına gizlendiği ormana bakıyordu. "Harika değil mi?" diyordu babam; Clara da başını sallıyordu. – Wohnbedarf Firması'nın sahibi Bay Jehle eve sık sık gelip gitmeye başladı ve çok geçmeden arkadaş gibi bir şey oldu. Bay Jehle'nin sattığı mobilyaların hepsi Mies van der Rohe ya da Le Corbusier tasarımıydı; katalogları da sanat albümlerine benziyordu. Kataloglarda fiyat belirtilmemişti. Çok geçmeden duvarlar ölçüye göre yapılmış kitaplıklarla doldu; yazı masası –üstü siyah, çekmeceleri tekerlekli yeni bir masa– salonun bir köşesine kondu. Evin en aydınlık yerinde –dışarıda, camların ardında yemyeşil çayırlar ya da altın sarısı ekin tarlaları; uzakta, çok uzakta şehir ve siste kaybolan nehir– bacakları krom çelikten bir sehpa duruyordu. Babam kahvesini karıştırırken bile sallanan sehpanın etrafında çelik boru iskeletli koltuklar. Deseni ve renkleri Rus ya da belki de Arap işine benzeyen bir örtüyle kaplı bir kanepe. Rengârenk yastıklar. Ayaklı lambalar. Küçük lak sehpalar.

Mavi camlı, sürgü kapılı bir vitrin ve içinde tabaklar, bardaklar, bir sifon şişe. Yerde bir İran ya da Afgan halısı, ki bu halı Bay Jehle'den alınmamıştı; zira o ancak parke ya da Portekiz mermerinden yer döşemelerine göz yumuyordu. Taraçaya ve bahçeye açılan kapının yanında da radyolu bir gramofon duruyordu; Marconi firmasının bir şaheseri olan bu ceviz gramofon büfe büyüklüğündeydi ve gece gündüz çalıyordu. Müzik delisi olan babamdı, Clara değil. (Ama Genç Orkestra'nın bütün konserlerine Clara gidiyordu.) Evin içinde hep ama hep Mozart, Beethoven, Brahms, Lalo'nun İspanyol Konçertosu ya da Ateş Kuşu gümbürdüyordu. Pikaba üst üste konabilen plaklar art arda çalıyordu. Pikabın kolu otomatikman harekete geçiyor, babamın yazı masasından kalkması bile gerekmiyordu. "Büyük Opera Koroları!" Jussi Björling! Leo Slezak! Daha o zaman bile eski olan Enrico Caruso plakları! "Keşke bir tavuk olsaydım", "Bendeniz süslü Lola" ya da "Denizcilerin aşkı böyle olur" gibi popüler şarkılar. Caz; babam Benny Goldman'ı, özellikle de Teddy Wilson'ı pek seviyordu. Elite Special kayıtlarını dinledikten sonra Phil Heymans'ı da. – Dairenin içini döşeme işi tamamlandığında, Clara hayatta beş parasız olduğu tahminine bayağı yaklaşmıştı. Babamsa bu yeni lüksün tadını çıkarıyordu. Mimar ile Bay Jehle *Werk* ve *Graphis* dergilerinin üç dört muhabir ve fotoğrafçısına evi gezdirmiş, bu iş de bitmişti; artık gündelik hayat başlayabilirdi. – Babamla Clara hemen hemen her gün Nina ve Rüdiger'le birlikteydi. Artık kış gelmişti; bahçede çocuk gibi eğleniyor, kartopu oynuyorlardı. Akşamları üst katta oturuyor, şeri ya da martini içiyorlardı. Açık renk takım giyen ve müthiş tatlı olabilen Rüdiger ne zaman Clara'nın güzelliğine övgüler düzse Clara kızarıyor, Nina neşeyle el çırpıyordu. Babam da gülüyordu. Kadınları seviyordu Rüdiger; köpekleri de. Evlendikten hemen sonra iki buldog alarak Nina'ya sürpriz yapmıştı; buldoglar, Astor ile Carino, kaygan parkelerde koşuştururken virajı alamayıp kaydıklarında Çin vazoları tuzla buz oluyordu. Babam köpeklerden, özellikle de karşısına geçip hırlayan

Carino'dan korkuyordu. "Canım, ne var bunda" diyordu Rüdiger ve canavarının ağzını okşuyordu. "Benim Carino'm sana bir şey yapmaz." (Zaten hep "benim evim", "benim ofisim", "benim kanım" diyordu.) – İlkbahar gelince Clara bahçeye çıktı. Devasa bahçe böğürtlenlerden, fındık ağaçlarından, ısırganlardan geçilmiyordu. Clara bahçenin dört bir yanını temizledi; topraktan o kadar çok taş çıkardı ki taşlar koca bir yığın oluşturdu. Çalı çırpıyı yaktı. Babam bahçeye adım atmıyordu. Clara ona seslenip havanın ne kadar harika olduğunu söylediğinde bile çıkmıyordu. Zaten sigarayla nefes alıp veriyor, yazı masasında oturmayı tercih ediyordu. Continental marka daktilonun tuşlarına vururken, her cümlenin sonunda başını kaldırıp karısına bakıyordu. Clara, üzerinde bahçıvan önlüğü, kazmasının sapına dayanmış, ateşin başında duruyordu. Gözlerini ateşe dikmişti. Dudakları dua eder gibi kıpırdıyordu.

ŞUBAT 1936'da, karnavaldan önceki pazar akşamı mimar üst kattan inerken, Clara'yla babama da uğradı. Clara evde yoktu –bir konsere gitmişti–, babamsa daktilonun başına oturmuş, "La Légende du Moine en rut"[9]yü Almanca'ya çeviriyordu. Mimar kıpkırmızı bir suratla salona daldı ve Rüdiger'in kendisine az önce ücretini ödediğini bağırarak anlattı; ama verdiği para, bundan tam bir yıl önce, bu evin ne çok iş çıkaracağını kimsenin tahmin bile edemediği o tarihte anlaşmış oldukları miktardı. Canı çıkmıştı çalışmaktan; ama Rüdiger fazladan bir kuruş vermiyordu. Mimar burnundan soluyordu. Sömürüden başka bir şey değildi bu, tam burjuva katakullisiydi. Köpek muamelesi görmüştü; o faşist buldoglara harcanan paranın kendi ücretinden fazla olduğundan da emindi ayrıca. Babam başını salladı. Mimarı çelik boru iskeletli koltuklardan birine buyur edip bir şişe Corton Clos du Roi açtı;

9. Fr.: Kızışmış Keşişin Hikâyesi. (ç.n.)

tam içilecek kıvamdaki asil Burgonya şarabı, ıssızlığın ortasında bulunan bu ücra yerdeki eve kadar taban tepen ve tüm yorgunluğuna rağmen, şarabın etiketinde vaat edildiği gibi, kralın ta kendisiymiş gibi davranan bir seyyar satıcıya kanıp satın aldığı otuz altı şişe şaraptan biriydi. Önceki gün şarap sandığıyla beraber, el yazısıyla yazılmış, Nantes Fermanı'na benzeyen bir de fatura da gelmişti. Fatura bedeli babamın aşağı yukarı üç aylık maaşını silip süpürdü. O zamana kadar bu alışverişten haberi olmayan Clara, ne zaman yoksul düşeceklerini –babam bu şekilde devam ederse ve temel gıda maddelerinin fiyatları değişmezse 1.1.1945'te– alışılmadık tiz bir sesle hesapladı ve babama Corton Clos du Roi'yı çok çok özel durumlar için saklayacağına dair söz verdirdi. Babama göre, o akşam bu özel durumlardan biriydi. Şarabını öve öve göklere çıkaran seyyar satıcının onu kandırıp kandırmadığına da bakmak gerekiyordu hem. Babam kadehini kaldırdı –ilk önce burnu söyledi şarabın harika olduğunu–, küçük bir yudum alıp içti ve memnun memnun iç geçirdi; bu arada mimar, ne kadar değerli bir şey içtiğinin farkına bile varmadan kadehindekini bir dikişte bitirmişti. Rüdiger'e ver yansın ediyordu; babam o köpeklerden kendisinin de hiç hoşlanmadığını söylediğinde bile siniri geçmemişti. "Kan emici, klasik bir kan emici!" diye bağırıyordu mimar. Ancak ikinci kadehte biraz sakinleşerek –hâlâ birinci kadehini yudumlayan babam şarabı aldığına çok memnundu– Rüdiger'den söz etmeyi kesti. İkinci kadehler boşalana kadar, Sovyetler Birliği'nin beş yıllık planlarla Rus halkını açlıktan kurtaracak kadar çok tahıl üretmeyi hedeflediğinden söz ettiler. (Babam mimarın bir kadeh gerisindeydi ama tempoyu yakalamıştı.) Mimarın üçüncü, babamın ikinci kadehinde Stalin hakkında konuştular. Mimar onun hakkında tek bir kötü söz söylenmesine bile izin vermiyordu; merkez komitenin aldığı bütün kararları biliyor ve benimsiyordu. Babam Sovyetler Birliği'nin başka, İsviçre'nin başka olduğunu söyledi, genel grevi, ölüleri hatırlattı; o zamanlar henüz çocuk sayılırdı ama grevdeki işçilere ateş açmaktan çekinmesinler diye ülkenin

en ücra köşelerinden getirilen askerlerin ateş ettiğini duymuştu. Kilise meydanına koştuğunda kaldırım taşlarındaki kan birikintilerini görmüştü. Üçüncü ve dördüncü kadehte ekonomik krizi ve işçilere hiç yardım edilmediğini, beşinci ve altıncı kadehte haftalık mesainin kırk sekiz saate düşürülmesi için yürütülen mücadeleyi konuştular –haftada elli altı saatlik mesaiyi hâlâ ciddi ciddi savunan işverenler vardı– ve mimar altıncı kadehini küçük yudumlar alarak içerken, babam atağa geçip arayı kapattı. Mussolini ve Hitler'den, aynı ölçüde hem gülünç hem korkunç olan bu yaratıklardan bahsettiler. Fransa'daki Halk Cephesi'nden. Kömür madenlerindeki verim normunu yüzde 1300 yerine getiren Stahanov'dan. Moskova'daki halka açık mahkemelerden ve bunların burjuvalara Stalin hakkında yalanlar yayma fırsatı verdiğinden. Babam siyasete kazandırılmıştı artık. Komünizme. Üçüncü şişeyi açtığında –o sırada babamla yeni yoldaşı, sağcıların her yalakalığına inanan, her tehditte kuyruğu kıstırıp kaçan beyinsiz sosyal demokratlardan söz ediyorlardı– Clara eve geldi. Şarap şişelerine dik dik bakıp tek kelime etmeden banyoya gitti. Üçüncü şişe de bittiğinde –konuşmanın konusu: Komünist Parti üç şehrin parlamentosunda temsil edildiğinden beri radikal solcularda daha mücadeleci bir bilinç uyandırmanın imkânsız hale gelmesi– saat gecenin üçüydü. Bir saat sonra, tam dörtte karnaval başlıyordu. Babamla mimar bisikletlere atlayıp –mimar, Clara'nınkine binmişti– şehre indi. Karanlıkta, ışıksız yolda, mimar yolu bilen ama görmeyen babamın siluetini takip ediyordu. Pazar meydanının etrafındaki sokaklar, büyük perhiz zamanının başladığı kutsal gecede hep olduğu gibi on binlerce insanla doluydu. Herkes mantolu ve bereliydi; zira hava buz gibiydi. İki yeni arkadaşın burunları, kulakları, parmakları daha yoldayken donmuştu; bu yüzden dosdoğru Ticino'ya, Haydut Mağarası'na gittiler. Dışarıda, karanlık gecede geleneksel trampet ve ıslık alayı az önce başlamıştı ve kimse bu büyülü anı kaçırmak istemediğinden Ticino henüz hıncahınç dolmamıştı. Hatta mimarın müdavim masasında boş iki sandalye bile buldular

ve mimarın bir arkadaşı, gözleri kan çanağına dönmüş bir ressam, iki kafadarı görünce yerinden fırladı ve onları Tanrı'nın gönderdiğini, yarın burada, tüm salonlarda büyük maskeli balo olacağını –mimar bunu biliyordu tabii ki–, dekorların henüz tamamlanmadığını, aslında daha başlangıç aşamasında olduğunu, dekorları birlikte yapmayı kararlaştırmalarına rağmen, ressam grubundan –şenliği kendi cebinden organize eden Grup 33'ten– kimsenin dün akşamdan beri ortalıkta görünmediğini heyecanla anlattı. Hepsi haftalardır kâğıt fener boyuyor, maske hazırlıyor olsa da, işin yetişmemesi özür kabul etmezdi. Nitekim o da yaptığı maskeleri henüz cilası bile kurumadan vermişti Breo Clique'e.[10] (Gerçekten de, trampet ve ıslık alayının, dört kişinin taşıdığı, içi yüzlerce mumla aydınlatılmış, tarzından hangi grup üyesinin yaptığı kolayca anlaşılan dev fenerle birlikte Ticino'nun önünden geçtiğini gördüler. – Bu arada, karnaval siparişleri tüm grup üyelerini yıl boyunca iyi kötü geçindiriyordu.) Yardım lazım, dedi ressam, bana yardım lazım; artık herkesi işe koşuyorum. Mimarla babam da kahvelerini içip –kahvenin içindeki şnapsın adının "bitti" olması bir muammaydı– ressamla birlikte üst kata çıktı ve öyle bir şevkle işe koyuldular ki –sarhoşların coşkusu ve becerikliliği vardı üstlerinde– ressam onlara talimat vermeyi bıraktı. Ambalaj kâğıdıyla kaplanmış bir duvarın önünde durup hayali bir manzara resmi yaptı; aslanlarla, kaplanlarla, göllerle dolu bu cennetteki ağaçların altında usul usul ilerleyen trampet ve ıslık alayı, müzik aletleri ve fantastik maskeler haricinde çırılçıplaktı; zira hepsi birer Âdem ve Havva'ydı. Ağaçlar çam ağaçları değil, palmiyeydi ama yine de Ernst Ludwig Kirchner tarzındaydı; çünkü ressam, üstatla Davos'ta iki yaz, bir kış geçirmişti. Kirchner onu sürekli azarlamış, ressam vedalaşmaya geldiğinde de ona acayip yeteneksiz olduğunu, tam bir salak gibi resim yaptığını söylemişti. (Yine de bu Kirchner öğrencisinin bir resmine, altında üstadın imzasıy-

10. Basel'de 1896'da kurulmuş olan ve karnaval organize eden dernek. (ç.n.)

la Münih'teki yozlaşmış sanat sergisinde yer verildiğinde, bu onura ne Kirchner'in ne de öğrencisinin bir itirazı olmuştu.) – Daha sonra, vakit öğleyi geçerken –babam bir merdivene çıkmış, salonun tavanına balonları ve serpantinleri çakıyordu– bir başka ressam, kafasına *béret basque*, Bask beresi takmış bir sürrealist piyasaya çıktı ve derhal öbür duvara el atarak öyle bir tempoyla resim yapmaya başladı ki kısa sürede Kirchner öğrencisine yetişti: Maymun kafalı zürafalar, meclis üyelerinin suratlarına sahip maymunlar, ağızlarından ve kıçlarından ateş püsküren tombul kadınlarla uzanmış yatan meclis üyeleri. Bu arada mimar, girişin üzerine asmak istediği kübist bir heykelin kütlesini hesaplamakla meşguldü hâlâ; Altın Oran konusunda pek iyi olmadığından eskizini ikide bir değiştiriyordu. – Salı günü öğleye doğru kadın ressam da çıkageldi. Salon bayağı güzelleşmişti; tüm duvarlar ve tavan gökkuşağı renklerine boyanmıştı. Kadın ressam da merdivenlere girişerek tırabzanları cart kırmızıya boyamaya başladı. (Tırabzanlar akşam olduğunda da hâlâ kurumadığından salona girerken konukların sol eli kırmızıydı.) Kadın ressam, bir arkadaşıyla gittiği ve gider gitmez Man Ray'in ağına düştüğü Paris'ten yeni dönmüştü. Paris'teki ikinci ya da üçüncü gecelerinde Deux Magots ya da Flore'da, sadece müdavimlerin bildiği şu bohem yerlerden birinde, Man Ray iki kadını görüp hemen yanlarına gelmişti –büyük şehrin mucizelerine duydukları açlık tüm gözeneklerinden fışkırdığından buna şaşmamak lazım– ve onları atölyesine götürmüştü. İkisinin de nü fotoğraflarını çekmişti tabii ve ne gariptir ki, daha yirmisine yeni basmış, şiir gibi güzel kadın ressam, arkadaşı kadar iyi görüntü vermemişti; oysa arkadaşı kemikli, üstelik de Bernliydi. Yine de, ikisinin *birlikte* çekilen her bir fotoğrafı bu sanatın ikonu haline geldi. (Bu arada arkadaşı da meşhur oldu. Hani şu fincanı kürkle kaplayan kişi oydu.) – Sonra babam boyaları ve fırçaları lakayt bir tavırla eline tutuşturan kadın ressama yardım etti. Fransızca konuşuyorlardı çünkü babam yirmi sekiz saattir uykusuzdu ve hâlâ ayılmamıştı; kadın ressamınsa Paris hayatı içine işlemişti.

(Fakat kelime oyunlarında yerel lehçeyi kullanıyordu. Bu konuda çok ustaydı ve babam da en berbatı dahil hiçbir sözcük oyununu kaçırmadığından espriler gırla gidiyordu; sonunda Fransızca'yı bırakıp Almanca'ya geçtiler.) – Akşam saat dokuzda ilk maskeliler gelmeye başladığında dekor tamamlanmıştı. Tam bir şaheserdi dekor ve birinci kattaki salonu, yan taraftaki odayı, merdivenleri ve restoranı kapsıyordu. Dekorasyon çalışmaları süresince açık olan lokantadaki müşteriler sanatçıların masaların üzerine inip çıkmasından, tavana kâğıttan canavarlar ya da maskeler asmasından rahatsız olmamıştı. – Mimar defalarca söküp taktığı heykelinin önünde düşünceli düşünceli durmaya devam ediyordu. – Babamın eve gidip tekrar gelmesi için çok geçti artık ve Clara'nın –Corton Clos du Roi şişelerini toplamış, kadehleri yıkamıştı– meraktan ölüp ölüp dirilmemesinin tek nedeni, karnavalda her şeyin ama her şeyin –ayyaşlık, ortalık yerde ileri geri konuşma, zina– mubah olduğunu –bu bilgi şehir sakinlerinin bilincine kazınmış, İncil hükmünde bir yasaydı– ve olan biteni ayıla bayıla ya da ağlaya sızlaya kabul etmek gerektiğini bilmesiydi. Babamın, Haydut Mağarası'ndaki sanatçı şenliğinde olabileceği aklına gelmediğinden geceyi pencereden ormanı seyrederek geçirdi. Bu arada kocası zilzurna sarhoş olmuş, salonlarda fırtına gibi esiyordu. Yaşlı teyze ya da erkek su perisi kılığına girmiş harikulade güzellikteki kadınlarla, birkaç kez de kadın ressamla dans etti. Sonra, hızlı bir step dansı esnasında partnerinin omzunda uyuyakaldı; mutfağın bir köşesinde uyandığında güneş pencereleri ışığa boğmuştu. Garson kızlar üstünden atlayıp geçiyor, lokantanın sahibi Luigi üç gözlü gaz ocağının başında sekiz tavada birden yemek pişiriyordu. Üzerindeki palyaço kostümünü nerede, nasıl giydiğini hatırlayamayan babamın başı ağrıdan çatlayacak gibiydi. Toparlanıp ayağa kalktı ve eve yürüdü; zira kostümünün cebinde tramvay parası bulamamış, her iki bisikletin de Ticino'nun önünde durduğunu hatırlayamamıştı. Clara hâlâ ya da yine pencerenin önündeydi ve babamı güler yüzle karşıladı; ne

de olsa karnavaldı. Palyaço kostümü her şeyi açıklıyordu. Babam kendini yatağa attı ve hemen uyudu. – Karnaval tantanası bittikten sonra, perşembe akşamı, mimar ile Kirchner öğrencisi bisikletleri geri getirdi. Mutluluktan ağızları kulaklarında, babamın ancak hayal meyal hatırladığı şenliğin ne kadar harika geçtiğini anlattılar. Tüm salonlar hıncahınç dolmuştu, müzik muhteşemdi –yılın geri kalanında bir sigorta şirketinde çalışan eşsiz Heini Müller'in trompette olduğu *Saloon Stompers* çalmıştı– ve maskeli son konuklar babamın tavana çivilediği balonlarla sabahın kör ünde sokakta futbol oynamıştı. İki düzine Pierrot, Salak Oğlan ve Orman Adamı –aralarında palyaço yoktu– ayaktan ayağa zarifçe uçan balonları atmışlardı birbirlerine. Balonlar birer birer patlamış –özellikle de Vahşi Adamların kaba takunyaları yüzünden– ve sonuncusu da paramparça olunca herkes nihayet evine gitmişti. – Mimar, Kirchner öğrencisi, sürrealist ve kadın ressam, Clara'yla babama artık sık sık uğruyordu. Hepsi de coşkulu, her türlü yeniliğe açık sanatçılardı; sosyalizmin hedeflerini savunuyorlardı. Hepsi birer komünistti, kimi daha çok, kimi daha az. Bu karnaval babamı da komünist yapmıştı. İdeolojik bakışı mimarınkinden daha da radikal olan Kirchner öğrencisi babama ilk başta burjuva entelektüel, hatta bir keresinde de salon burjuvası demişti gerçi; ama şehirden uzak bu aydınlık evde diğerleri gibi o da iyi hissediyordu kendini. İlkbaharla birlikte havalar ısınınca tualini bahçeye kurup Clara'yla babamın kahve içerken resmini yaptı; Clara üzerinde sarı bir elbiseyle şezlonga uzanmıştı, babamsa kırmızı bahçe masasında oturmuş, kitap okuyordu. Masanın üzerinde, gerçekte olduğu gibi, kimya laboratuvarındaki imbiklere benzeyen kahve makinesi duruyordu. Arka plandaki parlak yeşil çayırda bir köpek, siyah bir leke, koşuyordu. (Gerçekte köpeğin adı Hobby'ydi ve her bakımdan Rüdiger'in buldoglarından farklıydı; bunlardan biri, Astor, resimde Clara'nın yanına uzanmış, aynı onun gibi boş bakışlarla izleyiciyi teğet geçiyordu.) Arka planda orman. Cesur fırça darbeleriyle gökyüzü. Ressam mutluluktan

uçuyordu çünkü bu resimle Kirchner'i geride bırakmıştı. Resmi *tek* bir öğle sonrasında yaptı, akşam yemeğine kaldı ve tabloya "L'après-midi bourgeois"[11] adını vereceğini açıkladı. Clara sevinçle gülümserken, babamın gözlerinde kuşku ifadesi vardı. Ama bunun özel bir durum olduğu konusunda hemfikirdiler, dolayısıyla bir şişe Corton Clos du Roi açtılar. – Yaz ortasında, ressam hâkim olduğu yeni renklerle aynı resmi bir daha yaparken bu sefer biraz daha ağırdan aldı. Babam yine kitabını okuyor, Clara yine boş boş bakıyordu ve yanında yine Astor vardı. Sadece arkadaki küçük köpek, Hobby yoktu. Clara'yla babam ikinci tabloyu ilki kadar beğenmedi. – Kadın ressam dahil tüm ressamlar babamı o kadar çok sevmişti ki ondan grubun sekreteri ya da menajeri ya da her işe koşacak kişi olmasını istediler. Babam bir an bile tereddüt etmeden teklifi kabul etti. Ücret konuşulmamıştı; zaten babam da ücret beklemiyordu ve nitekim alamadı da. Ressamlar gülümseyerek babamın omzunu sıvazladılar, kadın ressam ise bir öpücük verdi. – Aynı yaz, bahçede bir mangal partisi yapıldı (havaların ısındığı ilk hafta sonuydu; Hitler, Rheinland'a gireli çok olmamıştı); partiye ressam grubunun tüm üyeleriyle birlikte, gruba üye olan ama Clara'yla babamın henüz tanımadığı iki ressam, o sıralarda sadece telle çalışan –kısmen alçıyla kaplı boy boy hareketli şekiller– iriyarı bir konstrüktivist ile Weinland'da münzevi bir hayat süren ve grubun dâhisi sayılan tüberküloz hastası gencecik bir adam da katıldı. Ressamların karıları ve kız arkadaşları da. Partide, Clara'nın özenle korunduğu zamanlardan tanıdığı konuklar da vardı ama; her şeyin, müziğin, müzisyenlerin, Orkestra Şefi Edwin Schimmel'in genç olduğu dönemde Genç Orkestra'nın şefinin sağ koluyken tanıştığı, kolonyal tarzı takım elbise giymiş, Wern adındaki tombul adam mesela. Wern, orkestra şefiyle pek sıkı fıkıydı; oysa işinden ayrıldığından beri orkestra ve şefiyle bir ilişkisi kalmamıştı Clara'nın. Yok ama Clara onur üyesi yapılmıştı

11. Fr.: Burjuvaların öğleden sonrası. (ç.n.)

–ücret almadan çalışmasını telafi etmek için– ve eskisi gibi bütün konserlere gidiyordu. Avukat ya da doktor kocalarıyla birlikte dört okul arkadaşı da gelmişti. Uzun mangallarda ateş yanıyor, şarap su gibi akıyor, erkeklerin fındık dallarından yonttuğu şişlerde et parçaları kızartılıyordu. Buldoglarla Hobby etrafta ağır ağır dolanıyordu. Evet, Rüdiger'le Nina da oradaydı. Ressamlar Nina'yı hemen aralarına aldılar; Rüdiger de Clara'nın okul arkadaşlarının kocaları arasında bir-iki tanıdık buldu. Herkes battaniyelerin üstüne oturmuş ya da uzanmıştı. Başlarda, şehrin en iyi gömlek mağazası Samuel Grün Erben'in vitrin camlarını aşağıya indiren Cepheciler hakkında konuştular; ama çok geçmeden dönemin acılarını unuttular. Bol kahkaha. Gökte dolunay vardı; yüzler ateşin ışığında alev alev titreşiyordu. Gruptan gruba seslenmeler. Ara ara okul arkadaşlarından biri bir espriye kahkahalarla gülüyor ya da ressamlardan biri hızla bir öpücük çaldığında çığlığı basıyordu. Kadınlar elleriyle yiyorlar, erkekler şişeden içiyorlardı. Ama Corton Clos du Roi'yı değil, Clara'nın amcasının Piemont'ta ürettiği leziz sofra şarabını. Babam öylesine mutluydu ki çocuk gibi eğleniyordu. Bir ara sürekli kafiyeli konuşmayı o kadar abarttı ki kadın ressam bir kafiye daha duyacak olursa eve gideceğini söyledi; babam da derhal nesre geçti. Konuklarını iyi ağırlamak için gözünü dört açan Clara o gece sadece bir kadeh şarap içen tek kişiydi. Parti bütün gece devam etti ve konuklar eve gitmek için ayaklandığında güneş ormanın arkasından doğuyordu. Clara ve babam birbirine sıkıca sarılarak, az ötedeki ufukta, yolun şehre yokuş aşağı indiği yerde konuşa konuşa ve hafifçe yalpa vurarak gözden kaybolan arkadaşlarının arkasından baktı. Giderken hep bir ağızdan söyledikleri şarkıları, önce Beresina şarkısını, sonra da artık uzaktan uzağa işitilen "Santa Lucia"yı dinlediler bir süre. Daha sonra yatağa girip ilk günkü esriklik ve tutkuyla seviştiler. Babam öğleye doğru uyandığında gözlerini zorlukla açarak pencereden bahçeye baktı ve battaniyenin üzerinde birbirine iyice sokulmuş, derin derin uyuyan sürrealisti ve kadın ressamı gördü. Sırtüstü ya-

tan sürrealistin ağzı bir karış açıktı; kadın ressam ise uyurken öyle dertop olmuştu ki dağınık kızıl saçları tüm vücudunu kaplıyordu. Babam kahve yaptı ve bahçedeki kırmızı masaya oturup kahvesini içti. Uyuyanları seyretti. Mangallardan hâlâ duman tütüyordu. İkinci kahvesini de içtikten sonra tam üçüncü sigarasını yakıyordu ki sürrealist uyandı ve gözlerini kırpıştırıp güneşe bakarken babamı gördü. Yüzü aydınlandı; toparlanıp ayağa kalkarken yanlışlıkla çarptığı kadın ressam da gözlerini açtı, yerinden doğrulup gülmeye başladı. "Günaydın" dedi babam; oysa öğleden sonra olmuştu bile. Üçü cam fanustaki kahvenin dibini bulduktan, sürrealistle kadın ressam ilk sigaralarını tüttürdükten sonra, yapış yapış gözlerle Clara çıkageldi. Üstünde sabahlığı vardı ve yalınayaktı. Masaya oturunca, nedendir bilinmez, sohbet kesildi. Herkes akşamdan kalmaydı. Sürrealistle kadın ressam ıvır zıvırlarını topladı ve babamla Clara onlara bahçe kapısına kadar eşlik etti. Ayrılırken birkaç espri yaptılar, sonra da çekip gittiler; yolun ortasından yürüyorlardı: Sürrealistin pantolonu fena halde buruşmuştu, başında beresi vardı; kadın ressam yalınayaktı, ayakkabılarını eline almıştı. Dağınık saçları kıçına kadar iniyordu. Kafaları ufukta kaybolunca, babamla Clara'nın yanında duran Hobby peşlerinden koştu ve sokağın boşlukta yok olduğu yerde durdu: Patisini havaya kaldırıp kulağının arkasını kaşıyan bir siluet. – O akşam babam her zamanki gibi erkenden yatmaya gitti; Clara da çoğu zaman olduğu gibi çok sonra yattı. Gece saatlerinin sessizliğine bayılıyordu. Babam onun yatağa yattığını asla duymazdı; o gece de duymadı. Ama her zamankinden farklı olarak gece ikide ya da üçte uyandı. Clara yatakta değildi, banyoda ya da salonda da yoktu. Babam taraçaya çıktı ve hâlâ yuvarlak sayılabilecek ayın ışığında Clara'nın bahçeden geldiğini gördü; beline kadar ıslanan eteği bacaklarına yapışmıştı. "Uyku tutmadı" dedi Clara. "Yürüyüşe çıktım." Babam hafifçe homurdandı. Clara bembeyaz bir suratla yanından geçip gitti, babam da tekrar yatağa döndü. Clara yanına uzandığında babam çoktan uyumuştu. Üç dört saat sonra korkunç

bir baş ağrısıyla uyandığında, Clara yanında gözleri kapalı yatıyor, usul usul nefes alıyordu. Babam parmak uçlarına basa basa kapıya gitti; Clara sağa sola dönüp uykusunda derin bir iç geçirdi. Babam migrenine rağmen gülümsedi ve hap içmek üzere banyoya yöneldi.

KISA süre sonra babam grup üyelerine bir sergi ayarlamayı başardı. Resimlerini ilk kez sergileyeceklerdi. Bittner&Hill son derece saygın bir galeriydi; sahibi kuruculardan birinin –ya Kurt Bittner'in ya da Frédéric Hill'in– dul karısıydı ama yine de kızlık soyadını kullanıyordu: Rudescu. Babam, Madam Rudescu'yu tek bir günde Kirchner öğrencisinin, sürrealistin, tel heykelcisinin, kadın ressamın atölyesine, hatta ta Weinland'da oturan veremli ressama götürdü. Madam Rudescu kaknem bir suratla atölyelere girip çıktı, tabloları evirdi çevirdi, kaldırıp iyice inceledi, homurdandı. Atölyelerden bir hoşça kal bile demeden çıkıp gitti. Son atölyeden, veremli ressamın atölyesinden sonra öyle asıktı ki suratı, babamın artık hiç umudu kalmamıştı. Ama galeriye vardıklarında, babam artık tam ayrılıp gitmek üzereyken, Madam Rudescu, yüzü bir nebze olsun ışımadan, sergiyi açacağını söyledi ve koşulları tamamen kendi lehine olan bir sözleşme sürdü babamın önüne. Babam, satış olursa kadının alacağı yüzdeye çekinerek de olsa işaret edince, "Burada *ben* risk alıyorum" dedi kadın. "Fiyatları *ben* belirlerim." Öyle de yaptı zaten; ama fiyatlar o kadar yüksekti ki ressamlar gibi babam da tek bir tablonun bile satılmayacağından emindi. – Bir ay sonra babam Madam Rudescu'yla birlikte tabloları asarken –ressamlar daha sonra uğrayacak, hepsini yeni baştan asacaklardı tabii– kapının önünde hayal gibi bir otomobil, lastiklerinin dış kısmı beyaz bir Maybach durdu. Babam, elinde kadın ressamın bir tablosu, galerinin vitrininden dışarıya bakakaldı. Bir şoför arabadan dışarı fırladı, şapkasını hızla çıkarıp arka kapıyı açtı ve arabadan kürklü, kocaman şapkalı bir hanımefendi indi.

Eldivenlerini sıyırarak galeriye giren hanımefendi, Madam Rudescu'yla çok samimi bir biçimde selamlaşınca, gelen hanımın, Genç Orkestra'nın şefinin karısı, makine fabrikasının vârisi Tildi Schimmel olduğu anlaşıldı; Schimmel'le evlenirken çeyizi bu fabrika olmuştu. Şehrin en önemli, hem en zengin hem en ehil koleksiyoncusuydu. Sergi açılmadan önce resimlere bir göz atmak istemişti; bunu doğal hakkı olarak görüyordu ve bittabi bu hak ona tanınıyordu. Babamla havadan sudan bahsederek galeriyi gezdi, bir-iki tabloya baktı –resimlerin çoğu henüz duvarlara dayalı duruyordu– sürrealistin büyük ebatlı bir tablosunu inceledi ve Paris'ten yeni döndüğünü, Pablo'nun Dora yüzünden Marie-Thérèse'le çok fena kavga ettiğini ama sonra üçünün birlikte şakır şakır yağan yağmurda Alberto'ya gittiğini anlattı. Aslına bakılırsa, Pablo resim yapan bir çizerdi, Alberto ise resim yapan bir heykeltıraş. Sadece Henry, ki belki de en çok ona değer veriyordu, resim yapan bir ressamdı, yani kendiyle uyum içindeydi; ayrıca, tablolarına Pablo kadar fahiş fiyatlar koymuyordu. Kimden söz edildiğini neden sonra anlayan babam başını salladı ve Güney'i, Güney'in tüm ressamlarını sevdiğini ama Munch ya da Nolde'den bucak bucak kaçtığını söyledi. Makine fabrikasının da müdürü olan orkestra şefinin karısı güldü. "Görüşlerinizi sevdim" dedi. "Bir akşam yemeğe gelin. Bu perşembe. Küçük bir davet. Karınızı da getirin. Siz de geliyorsunuz Elena." Dönüp baktığı galerici kadın kıpkırmızı oldu. Bayan Schimmel çıkarken bir-iki tabloya işaret etti –"Şu, şu, bir de şu arkadaki"–: Sürrealistin büyük ebat iki tablosu ve Weinlandlı ressamın karamsar, tuhaf bir manzarası; sahiden de serginin en iyi üç parçası. Eldivenlerini taktı ve otomobile bindi. Şoför kapıyı kapadı, şapkasını taktı, arabanın etrafından –bu sefer arkadan– dolandı, direksiyonun başına geçti ve Maybach sessizce kayıp gitti. Arabanın arka camında Bayan Schimmel'in güzel profili... Birkaç gün sonra, perşembe akşamı, babamla Clara davete icabet etti. Taksiye binmek zorunda kalmışlardı; şehrin dışındaki göle tepeden bakan, kadim ağaçlarla

dolu bir parkın içindeki malikâneye başka türlü gidilemiyordu çünkü. Taksi malikânenin giriş kapısının önünde durdu; bahçede meşaleler yanıyordu ve yüksek pencereler ışıl ışıldı. Beyaz çakılların üzerinden yürüdüler; onları kapıda karşılayan uşak paltolarını aldı. Işıkların göz kamaştırdığı giriş salonunda dururlarken, alev kırmızısı bir elbise giymiş ev sahibesi merdivenlerden uçarcasına indi. Sevinçle gülümsedi –"Ah, Clara! Size Clara diyebilirim, değil mi? Edwin sizden o kadar çok bahsetti ki!"– ve onları salona buyur etti. Yine göz kamaştırıcı bir aydınlık, ayna gibi parlayan parkeler. Tüm duvarlarda Matisse'in, Klee'nin, Kandinsky'nin, Miró'nun tabloları. Cézanne'ın büyük boy bir natürmortu. Babam ve Clara resimlere hayran hayran bakarken, diğer konuklar sözleşmiş gibi aynı anda salona girdiler: Yeşil ve leylak rengi janjanlı ipekten dekolte bir elbise giymiş Elena Rudescu ve iş kıyafetleriyle gelen ama ayakkabılarını temizlemiş olan sürrealist ile artık genç sayılamayacak, uzun boylu, koyu takım elbiseli bir beyefendi. Babam adamın adını tam duyamamıştı; ama sonraki konuşmalardan çıkardığına göre, Cenevre'deki bir bankayla alakalıydı ve ev sahibesi gibi o da tutkulu bir koleksiyonerdi. Hobisi 16. yüzyıl İtalyan Rönesansı olsa gerekti; zira Mondrian ya da Vallotton hakkında konuşuluyor olsa bile, sözü dönüp dolaşıp Michelangelo ya da Signorelli'ye getiriyordu. Babamın önce sevgilisi, sonra kızı sandığı ama karısı olan gencecik bir kadınla gelmişti. Herkes elinde kadehiyle ayakta dikiliyordu. Gülümsüyorlar, şimdi, sonbaharda, havaların artık serinlediğinden bahsediyorlardı. Tam da bugün dolunay çıktığı için kesinkes şahane görünen göl manzarasının tadını çıkaramadıklarına üzülüyorlardı. Tildi Schimmel sürrealiste empresyonistlerin Orangerie'deki sergisini görüp görmediğini sorarken –sürrealist görmediğini söyledi– evin beyi salona girdi: Edwin Schimmel. Avının üstüne atılır gibi konuklara hızla yaklaştı. Kapalı dudaklarda çizgi gibi bir gülümseme. Muntazam taranmış siyah saçlar. Açık mavi gözlerle atılan şöyle bir bakış. Karısının eline bir öpücük kondurdu, belli belirsiz eğilip

Madam Rudescu'ya selam verdi ve topuğunun üzerinde dönüp Clara'ya baktı. "Clara!" diye haykırdı. "Görüşmeyeli uzun zaman oldu! Nasılsın?"

"Hamileyim" dedi Clara.

"Ne güzel" dedi Edwin Schimmel. "Hep bir çocuğun olsun isterdin." Babama döndü. "Talihli baba siz misiniz?"

"Umarım" dedi babam. "Ben de şimdi öğrenmiş bulunuyorum."

Yemek *bisque de homard*'la[12] başladı. Babam çorbayı geri çevirdi ve diğerlerinin kaşıklamasını seyretti. Taşmantarlarından ve kızarmış biberden oluşan ikinci yemeği de istemedi. Ana yemeği, *filet de veau en croûte*'u[13] da reddedince Tildi Schimmel babama ne yemek istediğini sordu. "Bir parça Emmental peyniriyle ekmek çok iyi olurdu" dedi babam. Tildi Schimmel uşağa baktı; uşak kaşlarını kaldırıp yemek odasından çıktı ve bir-iki saniye sonra, içine bir parça Emmental konmuş bir tabakla geri döndü. Ekmek masada vardı zaten. Tabağı babamın önüne bıraktı. "Teşekkürler" dedi babam ve yemeye başladı. – Tildi Schimmel herkesi bir tür sorguya çekiyor, o sıralarda en çok neden etkilendiklerini samimiyetle sorup soruşturuyordu. Babamla yakında açılacak sergi hakkında konuştu ve sürrealiste gruptaki tek yetenekli ressam olduğunu söyledi. Her şeyi açık ve net söylemek gibi bir tarzı vardı işte. Onda, sürrealistte, bir şey vardı, gerçekten; ama diğerleri. Ellerini havaya kaldırdı. Sürrealist güldü ve genç dâhinin, tüberküloz hastasının resmini neden satın aldığını sordu. Tam da o nedenle, dedi Tildi Schimmel. Genç yaşta öleceği kesindi ve o zaman birkaç resminden biri de onda olacaktı; ayrıca o kadar fena sayılmazdı. Bu arada Cenevreli banker de, belli ki müşterisi olduğu Madam Rudescu'ya Louvre'daki tablo düzeninin sıkış tıkış olduğunu söylüyordu. Evet, dedi Madam Rudescu. Resimleri doğru dürüst asmak çok pahalıya patlıyordu ve ayrıca kimse bu işten anlamıyordu; hele sanatçılar hiç. Tildi Schimmel, Clara'ya orkestradaki işini öz-

12. Fr.: Istakoz çorbası. (ç.n.)
13. Fr.: Hamurla kaplı bonfile. (ç.n.)

leyip özlemediğini sorunca, Clara gülümsedi. Hayır, hayır, dedi. Her şeyin bir dönemi vardı. – Bankerin karısı susuyor, gıdım gıdım yerken ara ara kocasına bir bakış fırlatıyordu. Edwin Schimmel de pek konuşmuyordu. Ertesi gün yapacaklarını, yönetim kurulu toplantısını ya da orkestranın provasını düşünüyor gibiydi. Nitekim bankerin karısı, Edwin Schimmel'e onun da kocası gibi çok işi olup olmadığını sorunca, evet, öyle, muhtemelen öyle olduğunu, her halükârda yarın sabah erkenden Londra'ya gideceğini, orada Mesih'i, *The Messiah*'yı yöneteceğini söyledi. Hem de Londra'da! Albert Hall'da! Londra Senfoni Orkestrası ve King's Men Chorus'la. Masadakiler ona bakıyordu şimdi; yüzü kızaran Clara da. Babam bir ilk gösterim anekdotu anlattı; kral, bir George ya da Edward, konserde halleluya kısmı başlayınca derinden etkilenip ayağa kalkmıştı. O zamandan beri İngiltere'deki konser izleyicileri Händel'in halleluyasında ayağa kalkıyordu. Her zaman, her yerde. "Eğer sizin konserde bunu yapmazlarsa" dedi babam, Edwin Schimmel'e, "en azından siz paçayı kurtarmış olursunuz çünkü zaten hep ayaktasınız." Herkes yemek yemeyi bırakıp Edwin'e baktı. Annem masanın altından ayağıyla babama hafifçe vurdu. "Neden bana tekme atıp duruyorsun?" dedi babam. Edwin'in çizgi gibi dudakları o kadar genişledi ki ağzı açıldı ve dişleri göründü. Sonra kahkahayı bastı. Herkes gülüyordu; en çok da gözyaşları yanaklarından aşağı süzülen Tildi Schimmel. Sadece babam ciddiyetini korudu. – Eve dönüşte, takside, Clara ağlamaya başladı ve bağırarak onu küçük düşürdüğünü söyledi: *Karl, nasıl böyle bir şey yaparsın. Emmental peyniri, hem de böyle bir yemekte*. Edwin'in karısı şimdi kim bilir ne düşünecekti onun hakkında; hele Edwin!.. "Neden ona hamile olduğunu söyledin?" diye sordu babam. " Hamile misin?"

"Evet" dedi Clara.

"Peki, bunu neden *ona* söylüyorsun?"

"Bilmiyorum."

"Bilmiyor musun?"

"Hayır."

SONRA çocuk, yani ben dünyaya geldim ve babam çok sevindi. O kadar çok sevindi ki beni asla vaftiz edildiğim adla çağırmadı; hep yeni yeni sevimli isimler buldu bana. Sadece hayvan isimleri de değil. Aslında o kadar çok isim taktı ki bana, hepsine cevap verir oldum. Ayıcık ya da Cüce. Ama ona göre –başka türlü düşünemiyordu– çocuğa bakmak kadının işiydi. Clara'nın göreviydi. Emzirmek, banyo yaptırmak, kucakta sallamak, ilgilenmek. Babamın bir işi vardı zaten. Yeni açılan bir lisede öğretmenlik yapıyordu; Eski Yunanca'dan vazgeçen, Latince'ye de klasik lise kadar ağırlık vermeyen, müfredatta en çok da yaşayan diller denen dillere önem veren bir liseydi bu. Babam Fransızca, zaman zaman da Almanca dersi veriyordu. (Başta okul müdürü haftada iki saat din dersiyle beden eğitimi dersini de babama yıkmak istemişti. Ama babam çocukken İncil'i ezberlemiş bir ateist olarak müdürün her lafına İncil'den bir vecizeyle cevap verince adam sonunda pes edip babamı din dersinden muaf tuttu. Geriye beden eğitimi dersi kalıyordu. Babam bu derse iki-üç kez girdi; ama ilk yüzme dersini üzerinde paltosu, başında şapkasıyla verince –yüzme bilmiyordu– bu dersten de kurtuldu.) Üniversitede kariyer planları boşa çıkmıştı. Yaşlı profesörün, Bay Tappolet'in, ölmeye hiç niyeti yoktu ve profesör yaş haddini çoktan doldurduktan sonra nihayet emekli olduğunda babamla o kadar takışmıştı ki yerine Tübingenli bir kadrosuz doçentin getirilmesinde ısrar etti. Nitekim göreve bu ruhsuz *Chanson de Roland*[14] uzmanı seçilince, Bay Tappolet'e bu seçimle ilgili düşüncelerini söyledi. İyi şeyler düşünmüyordu: Herkesin bildiği gibi Bay Tappolet'in selefinin kafasında Olifant'tan başka bir şey yoktu; adam koca bir sıfırdı ve Bay Tappolet de diğer tüm kodaman profesörler gibi davranıyordu; zira bunlar da sonraki kuşakların belleğinde olabildiğince uzun yaşayabilmek için, bulabildikleri en aptal kişiyi selef seçiyorlardı. Bir kere gaza gelen babam, patronuna bu Tristan kitabı hakkındaki düşüncelerini bildirmeyi

14. Fr.: Roland Destanı. (ç.n.)

de ihmal etmedi. Bu konuda da iyi şeyler düşünmüyordu. Ona göre, doçentin tezinin –*Tristan et Yseult*'un Fransız halkının ortak eseri olduğu iddiasının– iler tutar yeri yoktu ve kitabın ekinde kadim destanı çağdaş Fransızca'ya çevirme denemesi de ziyadesiyle başarısızlığa uğramıştı. Bay Tappolet, ee, olabilir, belki gibisinden bir şeyler geveleyip babamın doçentlik tezinin şimdiye dek tek satırını görmediğini söyleyince, babam, "Göremeyeceksiniz zaten!" diye bağırıp derslikten dışarıya fırladı ve çıkarken kapıyı öyle bir çarptı ki salonun ortaçağdan kalma sıvası tavandan yağmur gibi yağdı. Babam derhal bisikletine atlayıp doğruca eve gitti, tüm ders materyalini –bir iki metreyi bulan kitap özeti, çeviri ve yorum– bir sandığa tıktı, sandığa bir kilit taktı ve kilidin anahtarını da pencereden dışarı fırlattı. Rahibe ve keşişleriyle işi bitmişti artık; hem de hayatının sonuna kadar. On okula başvurdu –ne de olsa öğretmenlik diploması vardı–; başvurulardan bir şey çıkmayınca, tam, yakın ve uzak gelecekte, Clara'ya miras kalan parayla geçinmeye hazırlanıyordu ki bir fen lisesine kabul edildi. İşini tutkuyla yapan bir öğretmen oldu babam. Her dersten sonra ter içinde kalıyor, derslerde işlenilen konulardan bizzat heyecan duyuyordu. (Fakat müfredatı pek taktığı yoktu; zaten Almanca'dan ziyade Fransızca konuşmayı tercih ediyordu.) Bu arada grupla da ilgilenmeye devam ediyordu elbette. Rahibelerden, keşişlerden ve Tappolet'ten de kurtulduğu için, Almanca'ya ya hiç ya da düzgün çevrilmemiş en sevdiği kitapları büyük bir şevkle çevirmeye koyuldu. André Gide'in yeni çıkan, çok beğendiği günlükleriyle işe başladı ve yazarın telif hakkı diye bir şey olduğunu, çeviri için telif hakkını alması gerektiğini ama isteseydi bile alamayacağını ancak çeviriyi bitirdiğinde öğrendi. Telif hakkını çoktan bir başkası almıştı ve çeviriyi bitirmek üzereydi. (Yayımlanınca babam çeviriyi berbat buldu.) Bunun üzerine, kendi çevirisini sandığın üzerine koydu –çünkü sandığı artık açamıyordu– ve telifsiz, unutulmuş ya da kimsenin bilmediği klasiklere, özellikle de, çevirmeye can attığı Charles de Coster'in *Ulenspiegel*'ine girişti. Sabahları okula gitmeden önce –ki okul yazları saat yedi

on beşte, kışları saat sekizde başlıyordu–, boş olduğu öğleden sonraları, pazar günleri çeviri yapıyordu; ayrıca, kafasında çeviri yapma yeteneğine de sahipti. Özgün metnin on ya da yirmi satırını aklında tutuyor, hiç zorlanmadan kafasında Almanca'ya aktarıyordu. Eve gelince selam bile vermeden çantasını bir kenara bırakıyor, sanki ipnoz altındaymış gibi çalışma köşesine gidiyordu. Ancak kafasındakileri hiç oturmadan daktiloya çektikten sonra şapkasını başından çıkarıyor, Clara ve çocuğa selam veriyordu: "Merhaba Dağsıçanı!" Esasında, hep bahçede duran tekerlekli bir beşikte yatıyordum; başımda Astor nöbet tutuyordu, ağzı tam yüzümün önünde. Evet, aslında en çok Astor'u görüyordum. Clara sevgi dolu bir anneydi ve her şeyi iki kez tekrarlayan Doktor Massini'nin talimatlarına harfiyen uyuyordu. "İyi günler, iyi günler" diyordu doktor. "İki saatte bir-iki desilitre, iki saatte bir-iki desilitre." Modern beslenme yöntemleri konusunda uzmandı doktor; Clara da çocuğunu iki saatte bir besliyordu, bir dakika bile önce değil. Bu arada çocuk ağlamaktan helak olsa da. Ne var ki Clara sabahları erken kalkamıyordu. Erken kalkmayı beceremiyordu işte. Babam da sabahları, ağzında sigara, beni beşiğimden alıyor, kafasında metnini çevirmeye devam ederek biberonu ağzıma dayıyordu. Çok geçmeden bu işi Nina'ya devretti; ne de olsa o bir kadındı ve okula yetişmesi de gerekmiyordu. Daha sonra, saat ona doğru Clara geliyor, çocuğu kucağına alıyor, öpüp okşuyordu. – Babam, Mariana Alcoforado'nun mektuplarını çevirmeye başlamıştı –ne de olsa rahibeleri çok iyi biliyordu–; 18. ya da 17 yüzyılda, Portekiz'deki bir manastırda yaşamış olan Mariana sevgilisini sonsuz bir tutkuyla seviyordu. Seviyordu, hiçbir kadının sevmediği kadar seviyordu ve babam onun feryatlarını öyle bir çevirdi ki adeta kendisi de yanıp tutuştu.

1 EYLÜL 1939'da babamla Clara, Marconi marka radyolarında Hitler'in sesini duydu. Hitler havlar gibi konuşuyor, Polonyalıların ona saldırdığını, sabahın altısında taarruza geçtiğini

haykırıyordu. Savaş başlamıştı. Otuz yedisine merdiven dayamış olan ve o zamana kadar askerlikten muaf tutulan babam, yaşlıca bir-iki kalp hastası ve sırt çantalarını tek elle havaya kaldıracak kadar güçlü kuvvetli bir ordu yirmilikle birlikte Aarau'ya, acemi erlerin eğitildiği bir kışlaya gönderildi. Sabahları erken kalkmayı (ki buna alışkındı zaten), asker selamı vermeyi ve karabinayı dört hamlede omzuna kaldırmayı öğrendi. Bu hamlelerin silah ya da hızlı kırbaç darbeleri gibi ses çıkarması isteniyordu. Komutanı tüfek omuzda selamlayan bölüğün sesi de kulağa *tek* bir adam selam çakıyormuş gibi geliyordu. Tek bir adam gibi; ama babamın hamlelerinin şakırtısı hep sonradan duyuluyor, zaman zaman tüfeğini yere düşürdüğü de oluyordu. O zaman öne çıkıp tüfeği tutma tekniğini albayın önünde de göstermesi gerekiyordu: Bir, iki, üç, dört. Tabii ki hareketlerinin cengâverlikle yakından uzaktan bir alakası olmadığı için tekrar sıraya geçmesi emrediliyor ve bütün akşamı mutfakta geçirmek zorunda kalıyordu: Bulaşık yıka, patates soy. Aşçı, Adelbodenli bir postacıydı; personel heyetinin onu neden aşçı yaptığını bilmese de, bir erin, solgun suratlı çelimsiz bir delikanlının gözüne girmeye çalışıyordu. Sivil hayatta Hôtel des Trois Roi'nın sosçusu olan bu delikanlının yemekle ilgili tek laf etmemesine şaşmamak lazımdı; çünkü yemeklerde sos falan yoktu. Günlük bütçesi asker başına sıfır virgül seksen beş frank olan Adelbodenli zavallı aşçı, patates ve havuçları kaynar suya atmaktan başka bir şey bilmiyordu. Yine de, mutfaktaki lombardan yemekhaneye yalvaran gözlerle bakıyordu. Birkaç hafta sonra ayak işleri için yeterince eğitildiğine karar verilerek Kessiloch diye bir yere gönderilmesine çok sevindi babam. Sarp kayaların dibinde ıssız bir yer olan Kessiloch'da daha Birinci Dünya Savaşı'nda bile askerler o kadar sıkılmışlardı ki ulaşabildikleri tüm kayaları Lascaux Mağaraları'ndan daha zengin resimlerle kaplamışlardı. Gerçi kayalara avcılardan kaçan geyikler ya da mamutlar değil, Emmen ya da Boncourt'un süslü armaları, bacaklarını iki yana açmış kadın figürleri çizilmişti. Babam rayları mayınlı bir

köprüye çıkan tren yolu tünelinin girişinde tek başına nöbet tutuyordu. Görevi, düşmanın tünelden sürünerek geçmesini ya da azgın bir derenin çağıldayarak aktığı dağ geçidinden yukarı tırmanmasını önlemekti. Üstünde kaputu –külçe gibi ağırdı ama yine de ısıtmıyordu–, başında çelik miğferi, elinde mermi dolu karabinası, raylarla uçurum arasındaki daracık çakıl şeritte duruyordu. Ayakları soğuktan buz kesiyordu. Zaman zaman bir hayvanın hışırtısını duyduğunda, karanlığa doğru, "Kim var orda?" diye sesleniyor ama sadece yüreğinin gümbürtüsünü işitiyordu. Tren gelirken raylar ötmeye başlıyordu; o zaman uzaktan bir uğultu duyuluyor, tünelden rüzgâr esiyordu ve rüzgâr fırtınaya dönüştüğünde tren cinnetin tekendisi gibi tünelin ağzından gümbür gümbür çıkageliyordu. Yanından hızla geçip giden ışıklar. Köprü zangırdıyor; geçidin üzerine doğru uzanan, babamın eğri gövdesine tutunduğu çam ağacı bile titriyordu. Babam bağırsa bile kimse sesini duymazdı. Bir-iki kez bağırdı da. – İlkbahar geldiğinde geceler ısınmış, babam hâlâ izne çıkamamıştı; hiç bitmeyeceğini sandığı bir gecenin ardından, yüzü hiç gülmeyen bir asker arkadaşına nöbeti devrettiğinde, yatmaya gitmek yerine ani bir kararla levazım astsubayının bisikletine atladı –adamın bisiklete ihtiyacı olup olmadığı hiç umurunda değildi– ve deli gibi pedal çevirerek yarlardan, ormanlardan, çayırlardan geçerek eve, üstünde beyaz bir elbiseyle bahçede, bir çiçek denizinde nergisler, laleler, anemonlar toplayan Clara'ya gitti. Bir kolunda dev bir buket vardı Clara'nın. Çocuk –ben– annesinin bacağına sarılmış, tıpkı Clara gibi, hortlak görmüşçesine babasına bakıyordu. Babam bisikleti çalılıklara fırlatıp –papatyaları ve gelincikleri eze eze– çayırdan koşarak geldi, Clara'yı kolundan tutup evin arkasına götürdü. Gülüyor ya da zevkten inliyorlar, yürürken giysilerini birer birer çıkarıp atıyorlardı. Mermi kuşağı, sandaletler, üniforma ceketi, beyaz elbise, postallar. Çocuk, Clara'nın bacağına yapışmayı başarmıştı; ama koridorda artık hiçbir dayanağı kalmayınca, gri bir pantolon ve yumruk büyüklüğünde beyaz bir

ipek iç çamaşırı topağının arasında kalakaldı. Babam çelik miğferini kafama geçirmişti. Karanlıkta oturuyor, kendimi harika mı yoksa üzgün mü hissettiğimi bilmiyordum. Beynimin uğultusunu duyuyordum. Şarkı söylemeye başladım; sesim miğferin kubbesinde çınlıyordu. Sağa sola tekme attım. Nihayet ışığa ulaştığımda yatak odasının kapısı açıldı, babamla Clara dışarı çıktı. Babamın asker gömleğinin önü açıktı ve üstünde gri bir don vardı; kolunun arasından kafasını uzatmış bakan Clara'nın saçları dağılmıştı –gümrah gümrah beline kadar iniyordu– ve üstünde somon rengi bir kombinezon vardı. Babam güldü, beni havaya kaldırıp –"Kaplancık burada mıymış!"– ağzında sigarasıyla öptü. Çelik miğferini taktı, pantolonunu giydi, gömleğinin düğmelerini iliklerken ayrık bacaklarla ayaklarını sürüye sürüye gidip postallarını ayağına geçirdi, bağcıklarını bağladı ve yerlerdeki giysilerinin izini sürerek bahçeye çıktı: Asker ceketi, kemer, tüfek, mermi çantası. Bahçenin öbür ucunda, çiçeklerin arasında yine tam bir asker olmuştu; gerçi düğmelerini yanlış iliklemişti ama olsun. Clara da elbisesini giymişti. Bu arada, evdeki diğer kadınlar bahçe kapısının önüne toplanmışlardı. Aslına bakılırsa, evde artık sadece kadınlar yaşıyordu. Rüdiger de askere alınmıştı, bir askeri mahkemede görevliydi; Nina'ya arada bir kısa mektuplar gönderiyor, temiz mendile ya da güneş gözlüğüne ihtiyacı olduğunu belirttiği bu mektupların gönderen kısmında hep "sahrada" yazıyordu. Rüdiger ya Réduit denen savunma hattında bir yerlerde ya da Luzern'deydi ve idam kararlarına kafa yoruyordu. – Elbette Nina da vardı bu kadınların arasında; koşup ona sığındım. Nina'nın yanında onur kıtası gibi sıraya dizilmiş Jo, Hildegard ve Rösli, bisikletine koşan babamın boynuna atıldı sırayla. Bir erkeğin kokusu onları mağaralarından dışarı çıkarmış gibiydi. Hatta sarılma faslında en sona kalan Rösli babamın yüzünü –o çoktan bisikletine atlamıştı bile– adeta boydan boya yaladı; ama babam daha fazla oyalanmadan var gücüyle pedallara asılıp gidona abandı ve ormana giden yolda gözden kayboldu. Geri dönmek için yine yüz kilometre pedal basması, çayırlardan,

ormanlardan, vadilerden geçip, yoklamadan önce Kessiloch'a varması gerekiyordu ne de olsa. Nina, Hildegard, Jo ve Rösli arkasından mendil sallıyor, sanki babamın karısı *onlarmış* gibi heyecanla zıplıyorlardı. – Clara ise yüzünde ciddi bir ifade, orada öylece dikiliyordu. – Surinam'dan ya da Hollanda'nın başka bir kolonisinden gelmiş bir afetti Jo ve ancak yirmi yaş civarında olmasına rağmen, Amsterdam'ın en iyi caz kulüplerinde sahneye çıkmış Phil Heymans'ın ablasıydı. Almanların ülkeye girmesinden korkup kaçan iki kadın geleli daha bir hafta bile olmamıştı. Bir yoldaş, Kirchner öğrencisinin adresini onlara iyice ezberletmiş, adresi bir yere not etmelerini kesinlikle yasaklamıştı. Bu yüzden akşam karanlığında Heuberg'de dolanıp durmuş –Jo bina numarasının otuz altı olduğunu söylüyordu; oysa Phil numaranın ikiyle başladığından emindi– ama sonunda atölyeyi bulmuşlardı; saçları, yağmurlukları ıslak, perişan vaziyetteki bu harikulade güzel iki kadının ortak bavulunda sadece bir-iki parça iç çamaşırı ve Phil'in notaları bulunuyordu. Kirchner öğrencisi onları atölyesine yerleştirdi, birkaç gün sonra da Jo'yu babama götürdü; ama babam yoktu, henüz yoktu. Ne yapacağını bilemeyen Clara'nın danıştığı Nina, Jo'nun çatı katındaki odalardan birinde kalmasına hemen razı oldu. O sırada Rüdiger'in sahrada olmasından son derece memnundu ve Jo'nun kira veremeyeceğini, ayrıca belgelerinin de eksik olduğunu Rüdiger'e nasıl anlatacağı düşüncesini kafasından kovdu. Jo gözyaşları içinde Nina'nın boynuna sarıldı. (Kirchner öğrencisinde kalmaya devam eden ve Jo gibi belgeleri eksik olan Phil çok geçmeden Singer'de, pazaryerindeki bir dans salonunda –önceleri hafta sonları, sonra her akşam– Teddy Stauffer'in dörtlüsünde şarkı söylemeye başladı; acilen bir şarkıcıya ihtiyacı olan Teddy, müdüre Phil'i resmen yutturmuştu. Piyanodaki Buddy Bertinat bir kez Amsterdam'da Phil'le birlikte sahneye çıkmış, üstelik çok memnun kalmıştı. "Mickey's Round" ve "Without you I'm lonely", Phil'in en iyi söylediği parçalardı ve Teddy Staufer ikisini de hemen repertuarına aldı. Müdür, Phil'in

dörtlüye katılmasını ekstra masraf çıkmaması koşuluyla kabul etti. Bir öğün yemek verebilirdi, o kadar. Phil daha ilk gösteride dans salonunun yıldızı oldu; birkaç gün sonra da, salonun asıl atraksiyonu, striptiz numaralarında boy göstermekten muaf tutuldu. Nina'dan ödünç aldığı bir elbiseyle şarkı söyleyen Phil'i müdür iki hafta sonra resmen maaşa bağladı ve Phil kazandığı üç kuruş parayı Jo'yla paylaştı; çünkü ablası müdürün Phil'in yerine striptiz yapması yönündeki teklifini reddetmiş, akşamlarını Nina'nın kanepesinde uzanarak, uyuyarak ya da ağlayarak geçiriyordu.) Çatıdaki diğer dairede, Clara'nın okuldaki sıra arkadaşı ve can dostu Hildegard oturuyordu; ikisi daima aynı şeyi düşünür, yapar ve yaşardı. Hildegard, Edwin Schimmel'in yanında işe başlamış, Clara'nın görevini devralmıştı fakat o gönüllü olarak çalışmıyordu; gerçek bir iş sözleşmesi imzalamış, iyi bir maaşla tam gün sekreterlik yapıyordu. Şu Edwin'e biraz âşıktı da galiba. Babam bu yüzden onu arada bir makaraya alıyordu. Ama Hildegard'la Clara arasında Edwin Schimmel'in, hele hele Hildegard'ın ona hafiften âşık olmasının bahsi hiç geçmiyor, iki arkadaş en fazla işle ilgili, Clara'nın zaten bildiği şeylerden, müstahdem fazla açtığında prova odasındaki kaloriferin çok gürültü yapmasından ya da konserden önceki saatlerde Edwin'den uzak durulması gerektiğinden falan söz ediyordu. Rösli, Rüdiger'le Nina'nın hizmetçisiydi. Evin kadınlarının öptüğü adamları öpmezdi aslında; ama o heyecanlı anlarda bu kimsenin dikkatini çekmedi: ne Clara'nın, ne Nina'nın, ne Jo'nun ne de Hildegard'ın; hatta Rösli ve babamın bile.

BABAM yoklamadan iki dakika önce kan ter içinde, nefes nefese Kessiloch'a vardı. Levazım astsubayı komutan barakasından fırlayıp geldi. Bisikletin kendisinin olduğunu anlayıp gidonunu sıkıca tuttuğunda ve "Haberin var mı? Duydun mu?" diye bağırdığında babam hâlâ bisikletin üstündeydi. Bisikletten indi, başını iki yana salladı ve üç gün hücre hapsi alacağını ya da savaş teçhizatı-

na el koyma suçundan Rüdiger'in mahkemesine sevk edileceğini düşündü. Ama levazım astsubayı bisikleti barakanın duvarına fırlattı ve burnundan soluyarak, Nazi ordusunun İsviçre'ye gireceğini anlattı. Yarın, öbür gün. En geç Paskalya'da. Karar Berlin'den çıkmıştı, nihaiydi. Hitler'in sadece elini kaldırıp bir işaret vermesi yeterliydi. Bunu sağlam kaynaklardan, doğrudan Bern'den, generalin adamlarından birinin, bir albay ya da tümgeneralin, işte o kodamanlardan birinin kuzenini tanıyan kardeşinden bu sabah öğrenmişti ve tabii ki çok gizli bir bilgiydi bu. Babam asker mendiliyle alnını kurulayıp başını salladı. E, mantıklıydı doğrusu: Hollanda ve Belçika bir-iki günde ele geçirilmişti, şimdi de sırada Fransa vardı. Nazi Ordusu Paris'e neden sadece kuzeyden saldırsındı ki; İsviçre'nin Batı sınırından da saldıracaktı elbette. İrtibat subayı Kara Ormanlar'ın içlerine kadar uzanan alanda herhangi bir birlik görmediğini iddia etse de –Haber Servisi bu resmi bilgiyi duyuralı daha iki saat bile olmamıştı– söylenti bir anda kesinleşmiş, herkes saldırının çok geçmeden gerçekleşeceğinden emin olmuştu. Normalde sıradan bir akşam ritüeli olan yoklama bu kez herkesin kanını dondurdu. Yayvan suratlı albay, ki o da dedikoduların kurbanıydı, birliğin önünde durmuş, düşman aziz vatana saldırdığı takdirde, bir zamanlar ataların dövüştüğü gibi herkesin kanının son damlasına kadar mücadele edeceğinden emin olduğunu haykırıyordu. Eğer Tanrı'nın isteği buysa, Kessiloch yarın, hemen yarın yeni bir Morgarten Muharebesi'ne tanık olacaktı. Herkes bayrağı selamladı ve kalbi hâlâ küt küt atan babam tüfek omza hareketlerini yaparken o kadar dalgındı ki bu kez mükemmelen başardı. Birliğin tüfek şakırtısı ilk kez tek bir adamınki gibiydi. Tek bir kırbaç darbesi gibi. Fakat ne albay ne askerler ne de babam bunun farkına vardı. Hepsi benzer endişelere kapılmıştı; Kessiloch'larını iki saat bile savunamayacaklarını biliyorlardı. Üç tank ve alev makineli bir birlik canlarına okumaya yeterdi. O zaman herkes, şu anda –"geriye marş"– yemek barakasına yönelmiş herkes, kömürleşmiş halde çamurun içinde yatıyor olurdu ve

tanklar çekip giderken hiç art niyetsiz, bacaklarının ya da kafalarının üstünden geçerdi. Albay, daha da kızarmış ve yamulmuş bir suratla bir ağaçta sallanıyor olurdu. Ülkenin geri kalanında da durum farklı değildi tabii. Lörrach sınırındaki beş siperde mevzilenmiş üç-beş asker Basel'i nasıl koruyacaktı, Tanrı aşkına? Alman birliklerinin Sankt Gallen, Zürih ve Bern üzerinden Alpler'in eteğine kadar ilerlemesini hangi kahramanca direniş engelleyebilirdi? Eski püskü karabinalar, süngüler ya da tank tuzağı denen çimentodan bir-iki engelle mi olacaktı bu? General, kurmay subaylar ve meclis üyeleri, askerlerinin, karılarının, çocuklarının yaşadığı ya da artık yaşamadığı yanmış şehirlerden yükselen kara dumanları Réduit'in gözetleme deliklerinden seyretmekten başka ne yapabilirdi? Babam Clara'yı uyarmak istiyordu. Ama nasıl? Şimdi, gecenin bir yarısında tekrar bisiklete atlayıp ona gitmeyi göze almalı mıydı? Oysa Clara haberi babamdan önce, aslına bakılırsa babam ormana doğru yol aldığı sırada arkasından bakarken duymuştu. Zira sütçü en az bir saat gecikmeyle Citroën'inin içinde ufukta görünmüş ve arabayı durdurmadan deli gibi kornaya basarak arabanın açık camından Almanların geldiğini haykırmıştı. Ekin tarlasının ötesinde her an on binlerce siluet belirebilirdi. Schaffhausen alev alev yanıyor, Ren Nehri'nde çocuk cesetleri sürükleniyordu. Arabadan indi –motoru kapatmadı– ve artık kadınların tam önünde duruyor olmasına rağmen sesini biraz olsun alçaltmadan tüm bunları sağlam bir kaynaktan öğrendiğini haykırdı. Haberin doğru olduğuna kuşku yoktu Ren Şelalesi kurbanların kanıyla kırmızıya boyanmıştı. Kayınbiraderi, Bern-Wabern'deki askeri araç bakım onarım tesislerinde çalışıyordu ve kurmay subayların, bizzat generalin arabalarının bakımı da bu tesislerde yapılıyordu –birinci sınıf bir bakım; tek bir toz göremezsiniz–; evet, kayınbiraderi sır tutması kaydıyla, Almanların hemen saldırıya geçeceğini haber vermişti. Derhal! Kayınbiraderinin, mesleğini icra ederken duyduğu hiçbir şeyi dışarı sızdırmaması gerekiyordu, hatta bunun cezası idamdı; ama ona, sütçüye, her şeyi anlatı-

yordu tabii. Artık bas bas bağırıyordu. Bunları ondan duymamış olsunlardı ama haberin kaynağı generaldi, Tanrı şahidi olsun ki, generalin ta kendisiydi. Yeniden direksiyonun başına geçti. Yarın sabah burada olacak barbarlar, diye camdan bağırdı. Düşmanlar yarın sabah erkenden geldiğinde ve önüne çıkana tecavüz ede ede ülkeyi baştan sona katettiğinde, genç ve güzel kadınların yerinde olmak istemezdi. Vitese taktı, sanki başında bir kasket varmış gibi parmağını alnına dokundurup selam verdi ve arabayı manevra yerine doğru sürdü. Geri geldiğinde tam gaz gidiyordu; bir kere daha selam verdi ve ardında kadınları öksürüğe boğan bir toz bulutu bırakarak çekip gitti. Kadınlar etrafı yeniden görmeye başladıklarında, sütçü arabası gözden kaybolmuştu –ufkun ardından bir-iki korna sesi daha duyuldu–; bu arada ufukta zar zor seçilen babam ormanın kıyısına doğru ilerliyordu. "Karl! Karl!" diye seslendi Clara ve kollarını havaya kaldırdı. Tüm kadınlar aynı anda var güçleriyle "Geri dön!" diye bağırdı. "Karl!" Babam hız kesmeden dönüp arkasına baktı, el salladı ve ağaçların arasında gözden kayboldu. Clara kollarını indirdi, Nina gözyaşlarına boğuldu. Kadınlar –Clara, Nina, Jo, Hildegard, Rösli– bir süre öylece durup çayırlara baktılar; sonunda Rösli, "Süt almayı da unuttuk" deyince eve girdiler. Ben de, ben de kadınların yanındaydım. – Hemen hemen bir hafta sonra babam –birliğe döner dönmez Clara'ya mektup yazmış, onu sevdiğini, çok sevdiğini, kendini ve çocuğu kurtarmasını söylemişti– Clara'dan bir kartpostal aldı. (Cezalı olduğu için mutfaktaydı ve önünde soyması gereken bir patates yığını vardı.) Kartpostalın üzerinde babamın köyünden bir manzara yer alıyordu; arnavutkaldırımının bir bölümü görülüyordu. Arka planda, güzelce istiflenmiş tabutlarıyla evler ve Siyah Şapel vardı. Clara, şimdi Nina ve çocukla birlikte burada olduğunu yazıyordu. Herkes, imkânı olan herkes şehirden kaçmıştı. Hatta Madam de Montmollin'in üstü açık otomobilinde ayağa kalktığını, kalabalığın arasından ilerleyemeyen şoförünü azarladığını görmüştü. "Aslında *kendi* akrabalarımın ya-

nına gitmeyi tercih ederdim" diye yazıyordu minicik harflerle. Böyle bir yazıyla *kendi* Beyaz Kitap'ını yüz yılda dolduramazdı. "Ama Nina, Almanlardan kaçmak için İtalya'ya gitmenin aptalca olduğunu, bunun aslan kafesinden kaçıp kaplan kafesine girmeye benzediğini söylüyor. Ben öyle düşünmüyorum; amcalarım mutlaka korurdu beni. Ama Nina bazen o kadar inatçı oluyor ki!" Hem Rüdiger'in de bir akrabası, en azından yanına sığınabileceği kimsesi yoktu. "Amcan bana hemen senin tabutunu gösterdi" diye yazıyordu Clara. "Çocuk için de bir tane yapmak istiyor." Şimdi –şayet babam yazıyı doğru okuduysa– köyün kenarında, önünde tek bir tabut duran bir evde kalıyorlardı. "Evinde kaldığımız kadın seni hatırlıyor. Zamanında köyde düzenlenen bir şenlikte onunla dans etmek istememişsin. Annesi kısa süre önce ölmüş –bir de kardeşi varmış ama odun keserken uçuruma yuvarlanmış–; bu yüzden bir tek onun tabutu var. Yine de tabutunu her sabah metre ve suterazisiyle, duvara tamamen paralel olacak şekilde yerleştiriyor. Sanki ev bir gecede yerinden kayabilirmiş gibi! Burada kesmek zorundayım. Clara." Aşçı –acemi birliğindeki aşçıydı; o da Kessiloch'a sürülmüştü– elindeki kepçeyle patates dağını gösterip, "Bunlar kendi kendilerine mi soyulacak sanıyorsun?" diye sordu. Babam kartpostalı ceketinin cebine soktu. "Clara göndermiş" dedi. "Güvende; Ayıcık da öyle." Ceketini ilikledi. "Bir kitapta okumuştum, askerin biri sevgilisinden gelen bütün mektupları üniformasının, kalbinin üstündeki cebinde taşıyormuş. Benim gibi. Napolyon'un İtalya seferleri zamanında. Napolyon döneminde postacılık faaliyeti birinci sınıftı. Bizim sahra postasından çok daha iyiydi. Acele mektuplar muharebe esnasında teslim edilirdi." "Öyle mi?" dedi aşçı. "Kadıncağız ona her gün yazıyor, asker de mektupları göğüs cebine koyuyormuş; Lodi Köprüsü'nün orada bir mermi yemiş, tam kalbinin ortasına ama mermi o mektup tomarına saplanmış. Âşık askerin sadece kaburgası çatlamış, o kadar; ama kadının mektupları son sayfasına kadar paramparça olmuş." Aşçı başını salladı ve bir mektup yazan

kadın eksikti gibisinden bir şeyler mırıldandı. Kadınlar sadece evi çekip çevirmeye yarardı. Babam eline bıçağı alıp bir patates soydu ve patatesi mutfağın öbür ucundaki ocakta fokur fokur kaynayan suyun içine fırlattı.

BABAM ışıklar söndürülmeden önce her gece olduğu gibi, asker dolabından Beyaz Kitap'ını –yazısı neredeyse Clara'nınki kadar küçülmüş olmasına rağmen, kitabın yarısı dolmuştu bile–, mürekkep hokkasını ve kaz tüyünü alıp kerevetinin ayakucuna oturdu. Koğuş arkadaşları üzerlerinde sadece bir don, yalınayak, ellerinde diş fırçası, hummalı bir yatma hazırlığı içindeydiler. Su teknesine gidiyor, su teknesinden geliyorlardı. Birbirine dirsek atmalar, gırgır, şamata, kahkahalar. Schwan ve Furrer adındaki iki er bağıra çağıra Bata firmasının ayakkabılarının İsviçre'de mi yoksa Çekoslovakya'da mı üretildiğini konuşuyordu. Birkaç er çoktan yatağa yatmış, tüm o yaygaraya rağmen uyuyor gibiydi. Babamın yatak komşusu, Gelterkindenli bir ilkokul öğretmeni, hâki geceliğini giymeye çalışırken babamın elindeki kaz tüyü kaleme çarpmıştı. Oysa kâğıtta ne bir mürekkep lekesi ne de herhangi bir çizik görülüyordu. "*19.5.40, Clara'dan mektup*" diye yazdı babam tüy kalemini tuvalete koşan bir arkadaşı çarpmasın diye sağlama aldıktan sonra. "*Emre itaatsizlikten mutfakta çalışma cezası (onbaşı bana onu aptal yerine mi koyduğumu sordu –mesele, parçalarına ayrılan ve benim bir araya getiremediğim tüfek yuvasıydı–, ben de evet dedim). Almanlar hâlâ ortada yok. Yine de genel seferberlik...* Ancien régime'*de hanımların* vaginae[15] *bile konuşurdu. Sadece ağızları değil. Beyler kontesleri ve soylu sevgilileriyle sık sık çay sohbetlerinde bir araya gelir, Madam de Pompadour'un çok [illegible] nüktesini ya da Papa'nın son fermanını konuşurlardı; aynı zamanda da [illegible] rin –o kat kat kumaş yığınlarının– altından, anlamını tam çıkaramadıklarımız lakırdılar ve kıkırtılar yükselirdi. Hiç durmadan birtakım konuşmalar duy-*

15. Lat.: Vajinaları. (ç.n.)

du aşağıdan. Kat kat kumaşlar sesleri boğardı, ama bazen kendi isimlerini duyar gibi olurlar, bütün o eteklerin altındaki kişneyen kahkahaların ne anlama geldiğini bilmezlerdi. Aydınlık! Dixhuitième'in[16] *aydınlığı! Böyle bir aydınlık yok artık. Altın arabaları ışıltılı parklarda tarifsiz bir zarafetle çeken beyaz atlar. Etrafta koyunlar melerken çobanlar kadın çobanlara kavalın nasıl çalındığını gösterirlerdi. O yeşillikler, o solgun güneş, sudaki kuğular; evet, atlarla kuğuların ve hanımların boynu birbirinin aynıydı. Açık mavi gökte, küçük yuvarlak bulutların altında balıkçıllar, yabankazları süzülürdü. Porselen geyikler uzaklardaki ormanlarda sıçrar; kayranlarda bir* chevalier, *şövalye, düelleoda karısının âşığını dizginlenmiş bir öfkeyle hançerlerdi. Dünya bir tablo gibiydi o zamanlar, bir tabloydu. Diderot böyle bir haz âleminde yaşardı. Denis Diderot. Benim Diderot'm. Diderot dirsekleri eprimiş mavi bir ceket giyer, küçük bir peruka takardı, kaba ahşaptan bir masada oturur; Paris'in çatılarını seyreder ve yazardı. Yazardı da yazardı. Bazen düşünüyorum da, ben Diderot gibiyim, ben Diderot'yum. O da ben. Biz aynı kişiyiz. Kendi dönemlerimizde birbirimizi yansılıyoruz. Diderot yazarken tütün içerdi elbette, o dönemin otlarını da içerdi ve de kahve. Diderot ikinci bir fincan kahve içebilmek için her şeyi, her şeyi(!) yapardı. Ta Brezilya'dan gelmiş bir araba dolusu kahve için ruhunu şeytana satar, üste de karısını verirdi. Karısının adı Nanette'di ve tam bir ömür törpüsüydü. Karısı konuşan bir gölge gibi peşinden ayrılmadığında ve evin bütçesi ya da çok fazla çalışmasıyla ilgili tiratlarından birine başladığında, onu duymazdan gelmeye bile çalışmadığı için yırtardı şanslı Diderot. (Para konusunda talihi sonunda yaver gitti. Büyük Katerina, kütüphanesini satın aldı ama kütüphaneyi ona bıraktı. Ödemeyi nakit yapmıştı. Böyle bir şey keşke benim de başıma gelse.) – Diderot kaz tüyü kalemle yazardı;* à l'époque[17] *başka neyle yazacaktı ki? Mücadelenin coşkusuyla bir tüy kalemi daha yaza yaza parçalamış olsa da, gece gündüz yazabilmek için, kaliteli kaz tüyü kalem kazlarının yetiştirildiği Limousin'den getirtilmiş bir kaz sürüsü beslerdi: Pembe etinde hiç tüy kalmayan kazlar tavayı boylardı. – Diderot, dönemindeki herkesten farklı yazardı. Daha gözü pek, daha net, daha özgür; hayran olduğu ama hiç güvenmediği Mösyö Voltaire'den bile daha pervasız yazardı. Sözcük-*

16. Fr.: On sekizinci yüzyıl. (ç.n.)
17 Fr.: O dönemde. (ç.n.)

leri yıldız gibi parlar, cümleleri kaynak suyu gibi akardı ve bakmayı bilen herkes derenin dibindeki çakılları bile görebilirdi. Zaman giderek sıkıştığından, Encyclopédie'nin iyice gecikmiş bir maddesinin redaksiyonunu yapmak için canını dişine takardı. Autorité'yle ilgili düşüncelerini yazar, otorite hakkında iyi şeyler ya da en azından duc ve archevêque'lerin[18] otoriteden anladığı şeyi düşünmezdi. Üçüncü cilt bittiğinde –ciltlerin her biri tuğla gibiydi– ancak catastrophe'a[19] kadar gelebilmişti! – Ne dünyaydı ama! Göbekli beyler dalkavuklarıyla şamata yaparken, buğday gözleri önünde çürür, çiftçiler açlık çekerdi. Papazlar çoktandır artık neye, kime inanacaklarını bilmeyen dindarları korkutup sindirirlerdi. Kime inansınlardı, papaza mı? Piskoposa mı? Krala mı yoksa? Çok yakında ya da hemen oracıkta ölmekten başka bir seçenekleri yoktu. Yasanın emrettiği gibi hasadın bir kısmını efendilerinin şatosuna teslim ettiklerinde kendilerine sadece bir avuç buğday kalırdı ve artık dayanamayıp öfkelendiklerinde, kralın muhafız alayındaki İsviçreliler başlarına toplanırdı. Kendilerini kamçılarlar, salya sümük ağlayarak azizlerine yakarırlardı. Dinden imandan çıkarlardı. Hiçbiri işe yaramazdı. Sonunda ölüp giderlerdi ve ölüm her yıl daha erken gelirdi. Çiftçi olmak korkunç bir şeydi. Ama marquis olarak, kralın favorite'i olarak yaşamak da korkunçtu. Kral olmak da. Versailles'in koridorlarında fareler cirit atarken, helaya varıncaya kadar davranış kuralları. XV. Louis kışları kırmızı bir burunla, mosmor ayaklarla dolaşırdı; çünkü katedral yüksekliğindeki salonları ısıtmak imkânsızdı. Vendée baronlarından, çatıdan akan yağmurun çorbalarına damladığından söz etmeye bile gerek yok." – Işığı kapat!" diye bağırdı er Schwan uzaklardan bir yerden. Sahiden de herkes yatmıştı. Tek tük konuşmalar da yavaş yavaş kesildi. Babam kapının yanındaki elektrik düğmesini çevirip ışığı kapattı, el lambasını yaktı ve lambanın ışığında –gecenin karanlığında zorlukla ayırt edilen bir ışık zerresi– kerevetine döndü. Oturup yazmaya devam etti. "Oysa Diderot olmak!" O kadar küçüktü ki yazısı, lambanın parlak filamanında okunmuyordu. "Ülkede hüküm süren mutsuzluk fırtınasının göbeğinde sefaletin nedenlerini acımasızca söyleyebilmek: Mutluluk bu olmalıydı. Diderot bu ölümcül dönemde

18. Fr.: Dük ve başpiskoposlar. (ç.n.)
19. İng.: Felaket. (ç.n.)

biç kimsenin olmadığı kadar hayat doluydu ve döneminin buzlarını yüreğinin sıcaklığıyla eritti." Babam görmeden yazıyordu. "Bunu başka bir yerde yapamazdı. Zira aklı ve iki bacağı olan herkes İngiltere'ye, İsviçre'ye kaçıyordu. Voltaire, Rousseau, herkes. Diderot ülkesinde kaldı. Zindana atıldı, acı çekti, aşağılayıcı itiraflamelere imza attı ama dışarı çıkar çıkmaz yeniden işe koyuldu. D'Alembert'e mektup yolladı ve yazdığı maddeleri artık teslim etmesini istedi, nom de dieu![20] Ve o zaman fark etti ki birinin –elbette kendisinin– Tanrı maddesini yazması gerekiyordu. Dieu. Onun tanrısı akıldı. Fakat bunu öyle pat diye yazarsa Vatikan ya da Bastille'in zindanlarını boylardı. Akşamleyin, güneşin son ışığında, olağanüstü güzel, el yapımı, kendi elleriyle yaptığı bir kâğıt çıkardı. Üzerine yazarken Binbir Gece Masalları'ndaki sultanın haremi gibi rayiha saçan kâğıt, mektubu alan kişi kâğıdı dudaklarına götürüp altındaki imzayı öptüğünde de hâlâ mis gibi kokuyordu. Sophie, Denis'i seviyordu, Denis de Sophie'yi, Sophie Volland'ı. Genellikle, aslına bakılırsa daima ayrı olsalar da sonsuz bir haz, bir mutluluktu aşkları. O kadar az görüşebiliyorlardı ki bazen birbirlerini kurguladıklarını düşünüyorlardı. Aralarında uzanan yeşil tepelerde, engin ovalarda ulaklar, atlarını dörtnala süren kuryeler mekik dokurdu, bu ulaklara Diderot'nun, hele hele Sophie'nin para yetiştirmesi mümkün değildi. Bu nedenle bunlar hep aydın ya da en azından hoşgörülü bir efendinin, bir comte ya da abbé'nin süvarileri olur, küçük bir ücret karşılığında onların aşk yeminlerini de taşır ya da atlarını dörtnala sürmüş, oradan geçerken sevgililerin önüne fırlatırlardı. Hayır, Diderot ve Sophie o kadar yalansız dolansızdı ki ulaklar da farklı davranamaz, atlarından inerler ve tertemiz bir kalple binlerce öpücük getirir, binlerce öpücük götürürlerdi." El lambasının ışığı titreşti ama sönmedi. "Sophie süvariye, sevgilinin temsilcisine sıkıca sarılırdı. Nitekim Diderot da sevgilinin gönderdiği öpücükleri heyecanla alırdı, ama bazen, bu öpücükleri sarmısak kokan bir delikanlı yerine bir kadın ulağın getirmesini dilerdi. –Ah, Denis! Oh, Sophie!– Sophie göğüslerinin arasında bir madalyonla uyurdu, madalyonun içinde Diderot'nun resmi vardı. Diderot da Nanette'in yanında ya da üstündeyken sadece Sophie'yi düşünürdü. Sadece Sophie'yi, daima Sophie'yi, biricik Sophie'sini. – Vaginarum'un[21] aksine,

20. Fr.: Tanrı aşkına! (ç.n.)
21. Lat.: Vajinaların. (ç.n.)

penum'un[22] *dil yetisi 18. yüzyılda da belgelenmemiştir. Erkekler arasında birkaç nida belki: Oh! Off! Ohş! Ama bugün olduğu gibi o dönemde de bir* penis *bir* vagina'*yla asla konuşmadı, tabii Diderot'nunkiyle Sophie'ninki dışında.* – *Yatma zamanı* –babam artık iyice cılızlaşmış ışığı saatinin kadranına tuttu– 22.38." Mürekkebe üfledi, kitabı kapadı, el yordamıyla dolabını buldu ve kitabı iç çamaşırlarının altına koydu. Sonra cebinden Clara'nın kartpostalını çıkarıp bir kez daha okumaya çalıştı. Ama el lambası artık ruhunu teslim ettiğinden babam da gözlerini kapadı ve başı daha yastığa değmeden uyuyakaldı.

BABAM birkaç hafta sonra terhis edildiğinde evde her şey bıraktığı gibiydi. Almanlar gelmemiş, kadınlar, Clara, Nina, Jo, Hildegard ve Rösli geri dönmüştü. Kurbağa –ben– kum havuzunda oynuyordu. Rüdiger bile, kaptan köprüsündeymiş gibi taraçada durmuş, bahçede gezinen buldoglarına emirler yağdırıyordu. Hobby ise eski köşelerini koklayıp duruyordu. Süsbalıklarının herkes evden kaçmadan önceki balıklar olmadığını kadınlar bile bilmiyordu. (Clara'nın giderken unuttuğu eski süsbalıkları açlıktan ya da havasızlıktan ölmüştü. Clara döndüğünde, balıklar karınları yukarda suyun üstünde yüzüyorlardı; o da suyu değiştirmiş, ölü balıkları bir gazete kâğıdına sarmış, eskilerin tıpatıp aynısı, aynı sayıda yeni süsbalığı almıştı.) Kasımpatıları, yıldızçiçeklerini, hatta hezaren çiçeklerini ve ebegümecileri bürüyen ayrıkotlarını temizlemişti. (Clara'yla Nina bahçede günlerce uğraşmış, bahçe patikasının granit taşlarının arasındaki yosunları bile kazımışlardı.) – Babam bu kez araba yolundan değil, kestirme yoldan, yeni biçilmiş ekin tarlalarının anızları arasından yürüyerek geliyordu. Bahçede batan dev güneşin alevinde parlıyordu ev. Ateş topunun önünde siyah bir küp. Çatıdaki antenin koyulaşan göğe yükselen direği. Babam endişe ve heyecanla hızlı hızlı yürürken ayağı tarla-

22. Lat.: Penislerin. (ç.n.)

daki keseklere takıldıkça teneke kaplarındaki çatal kaşıklar takırdıyor, tüfek bacağına çarpıyor, sırt çantasının üzerindeki çelik miğfer hopluyordu. Işıktan gözleri kamaşmıştı; ama hiç kuşku yoktu, evin etrafında karaltılar vardı ve kıpırdamadan bekliyorlardı. Kadınların siluetleri. Fakat gözlerini kısıp baksa da, elini gözlerine siper etse de, karaltıların kim olduğunu seçemedi. Garajın önündeki karaltılar Jo ile Hildegard mıydı? Su deposunun yanındaki Nina, bahçe kapısında duran Rösli miydi? Manolya ağacının dibindeki hareketsiz karaltıların buldoglar olduğu kesindi. Alevleri yutan güneşin görünmez kıldığı ama dumanı kızıl dalgalar halinde gece mavisi göğe yükselen ateşin yanında duran karaltı Clara'ydı kuşkusuz. Clara'nın yanındaki iki nokta: Çocuk ve köpek. Babam, Karl, sevinçle havaya zıpladı, kollarını havaya kaldırıp neşeyle seslendi ve sanki bu bir emirmiş gibi kadınların hepsi hareketlenip eve girdi. Buldoglar da, Hobby de –iki noktanın büyüğü oydu– ve herkesten daha yavaş yürümesine rağmen, evin, o siyah küpün derhal yuttuğu çocuk da. Günbatımının kızıl şeritleri giderek solmuş, babam bahçe kapısına varıp granit taşlarda takırdayarak yürüdüğü sırada –ayağında demir pençeli botlar vardı– tamamen kaybolmuştu: Evin kapısına kadar uzanan mavi bir alacakaranlık. Babam eve çıkan birkaç basamağa atıldığında ortalık iyice kararmıştı; koridora daldı, salondaki Afgan ya da belki de İran halısının üzerinden koşarak çalışma köşesine, daktilosuna seğirtti ve –ayakta, çantası sırtında, tüfeği omzunda, beresi kafasında– son aylarda içinde biriken her şeyi göğüs geçirerek yazıya döktü. (Tünel girişinde nöbet tuttuğu gecelerde, ezbere bildiği Fransız edebiyatının aşağı yukarı her cümlesini kafasında Almanca'ya çevirip hafızasına kaydetmişti.) Bérénice Racine'in aşk iniltilerini, *Candide*'in[23] son kısmını –kahramanın ve muhtemelen Mösyö Voltaire'in de artık sadece bahçesiyle uğraşmak istediği pasajı–, Daudet'nin *Tartarin de Tarascon*'unda[24], Tartarin'in aslan av-

23. *Candide ya da İyimserlik*, Çev. Server Tanilli, Adam Yayınları, 2000. (ç n.)
24. *Tartarinli Tarascon*, Çev. Tahsin Yücel, Can Yayınları, 2010. (ç.n.)

larıyla kazandığı şöhreti anlatan bölümü, çok da bayılmadığı Roland Şarkısı'nın başlangıcını –*Estoire de Tristan et Yseult*'u[25] tercih ederdi ama ezbere bilmiyordu– yazdı. Ahşap traverslerin üzerinde volta atarken Rimbaud'nun *Saison en enfer*'inin[26] başlangıcı için kendi sözcüklerini bulmuştu: "Bir zamanlar, eğer doğru hatırlıyorsam, gönüllerin açıldığı, şarabın su gibi aktığı bir şölendi hayatım." Sayfa dolunca kâğıdı merdaneden çabucak çekip alıyor ve yenisini o kadar hızla takıyordu ki daktilonun takırtıları hiç kesilmiyordu. Kafasında, o koca beyninde artık hiçbir şey, tek bir sözcük kalmayınca tuşlardan elini çekip lambayı açtı –yazı masası üstünde parlak bir ışık–, daktilodaki sayfaya hızla göz gezdirdi –Molière'in *Bourgeois gentilhomme*'unda[27] Mösyö Jourdain'ın bilmeden sürekli nesir konuştuğunu fark edip bir dâhi olduğunu şaşkınlıkla tespit ettiği bölümden cümleler yazılıydı–, derin bir nefes alıp verdi; nekahet dönemindeydi, hayır, iyileşmişti bile; koridora çıktı. Clara oradaydı; belki de hep orada beklemişti. Karanlıkta, sessizce. Babam sırt çantasını tuvalet kapısının önüne, beresini ayakkabılığın üstüne, tüfeğini şemsiyeliğin içine atıp karısını kucakladı. "Clara!" Sımsıkı sarıldığı Clara onu dudağının ucuyla öptü. "Karl!" Babamın omzunun üstünden uzanıp ışığı yaktı; tepedeki sarı cam fanusun içinde ölü sinekler vardı. "Ah, Karl!" Karl onu bıraktı, gülümsedi –"Evet, döndüm işte!"– ve üniforma ceketini, üzerinde sallanan her şeyle birlikte –süngü, fişeklik, istihkam levazımatı– kemerini de bir köşeye fırlatıp attı. Sonra beni, çocuğu, gördü ve tutup havaya kaldırdı. "Merhaba Timsah!" Havada debelenip çığlık atarken babam yanağıma bir öpücük kondurdu. Mutluluktan cıyakladım, tekrar yere basınca çocuk odasına koştum –"Baba, bak!"– ve kâğıttan sarıp ucunu kırmızı ve siyaha boyadığım sigarayı çıkardım. "Bak, baba!" Sigarayı ağzıma koyduğumda aynı babama benziyordum! Kartondan yaptığım,

25. *Tristan ile İsolde Efsanesi*. (ç.n.)
26. *Cehennemde Bir Mevsim*, Çev. Özdemir İnce, Can Yayınları, 1991. (ç.n.)
27 *Kibarlık Budalası* pekçok yayınevi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. (ç.n.)

onunkinin tıpatıp aynısı gözlüğü de taktım. Fakat koridora döndüğümde babam tekrar yazı masasının başına geçmiş, âşık gözlerle kâğıtlara, kurşunkalemlere, silgilere, ataçlara, *Sachs-Villatte*'a, *Littré*'ye[28] bakıyordu. (Clara, Afgan ya da İran halısının üstünde diz çökmüş, babamın postallarının demir pençelerinin kopardığı ilmikleri topluyordu.) Babam, Afrika'dan gelmiş iki ahşap heykeli eline alıp okşadı. Heykellerden biri uzun, sivri kafalı bir erkekti ve kalkık penisinin ucu kırmızıydı; diğeri de yine soyut bir kadın figürüydü ve bacaklarının arasında beyaz bir üçgen vardı. Babam akvaryumun camını tıklattı ve balıklarının onu tanımasına sevindi. Yazı masasının çekmecelerini –en üstteki hariç– açıp kapattı ve Pelikanol tutkalını kokladı. "Baba!" diye seslendim. Dönüp bana baktı ve elini çekmecelerden birine daldırdı. "Şeker ister misin?" Tabii ki istiyordum; ağzımda kâğıttan sigara, gözümde karton gözlük şekeri emmeye koyuldum. – Babam yazı masasının sandalyesine iyice gömüldü; Bay Jehle'nin özel yapım şaheserlerinden bu sandalyenin geniş bir arkalığı ve iki kolu vardı; sandalyeyle babam dünyaya birlikte gelmiş gibiydi. Nihayet postallarını da çıkarıp masanın altına itti ve bir kez daha iç geçirdi. Eve dönmüştü işte. – Tüm ressam dostlarını hemen o akşam eve davet etti; kan tükürmeye başlayan ve günlerini –herhalde son günlerini– Mendrisiotto'da geçiren Weinlandlı dâhi ve terhis edilmediğinden Göschenen Tepeleri'ndeki bir-iki havalandırma dehlizinin başında nöbet tutmaya devam eden tel heykelcisi dışında herkes davete katıldı. Kirchner öğrencisi geldi; sürrealistle mimar geldi, kadın ressam çiçeği burnunda kocasını da getirdi: İşgal altındaki Fransa'dan maceralı bir kaçışla kurtardığı parlak gözlü zenci kocasıyla aralarında Fransızca konuşuyorlardı; ama adamın soyadı Fenster'di ve Düsseldorf kökenliydi. Clara, Nina, Jo ve Hildegard da oradaydı tabii. Aralarında üniforma giymeye devam eden tek kişi olan Rüdiger de bir-iki dakikalığına uğradı;

28. Fransızca–Almanca sözlükler. (ç.n.)

ama ertesi gün önemli bir davada savunma konuşması yapacağı için çok kalmadan üst kata çıktı. Gece yarısı, üzerinde askısız parlak sahne kıyafetiyle Phil de çıkageldi; kendisinden neredeyse iki kat iri olan saksafoncu yeni sevgilisini de getirmişti. Herkes –Rüdiger dışında herkes– o uzun haftalardan sonra yine bir arada olmak istiyordu. Ayrıca, bodrumdaki Corton-Clos-du-Roi şişelerinin tamamını o akşam dibine kadar içip bitirmek şart olmuştu. Çünkü Almanlar bu sefer gelmemişlerdi ama bir gün –muhtemelen çok yakında– mutlaka geleceklerdi. Birincisi, kutsal Burgonya'nın bu şaheserleri onların eline geçmemeliydi, geçmeyecekti; ikincisi, üstinsan SS'ler Cröver Nacktarsch şarabını bile lezzetin zirvesi sanmış, ne zıkkımlandıklarının farkına bile varmamışlardı. On iki konuk, on dokuz şişe. Şafak söktüğünde şişeler boşalmış, konuklar zom olmuştu; ama dostlarına elleri üzerinde yürüyebildiğini gösteren babam –kadehler, küllükler, ısırılıp bırakılmış sandviçlerle doluydu yerler– herkesten daha sarhoştu. Mutluydu. Her şey yine eskisi gibiydi.

AMA sonra kadınlar evi terk etti. Aynı anda olmasa da sonunda hepsi çekip gitti. İlk önce Jo gitti; kira ödemediği için Rüdiger'in sıkboğaz ettiği Jo, Rüdiger belgelerini de görmek isteyince korkup kız kardeşinin yanına sığındı. (Babam onun bir daha dönmemek üzere gittiğini çok geç anladı. Yazı masasında oturmuş, 17 yüzyıl savaş sanatı terminolojisinden geçilmeyen karmaşık bir cümleyle cebelleşiyordu ve Jo kapıdan başını içeri uzatıp ben evden ayrılıyorum dediğinde kısaca el sallamakla yetindi. Clara mutfakta suspus dikiliyordu.) Sonra Hildegard evden ayrıldı. Rudi adında hayat dolu bir adama âşık olmuştu –Edwin Schimmel için hissettikleri, eğer gerçekten bir şey hissetmişse, püf diye sönmüştü–. Singer'in barında Rudi'nin kendine ait bir şişesi vardı; ağabeyinin yönettiği aile işletmesine *gitmemesi* için maaş bağlanmıştı kendisine. Aile sıhhi tesisatla ilgili bir şeyler, klozet, bide,

küvet falan üretiyordu. Rudi, ailesinin bu isteğini yerine getirmek konusunda o kadar titiz davranıyordu ki şirketin ne ürettiğini bile *tam olarak* bilmiyordu. Önemli savaş teçhizatı olmadığı kesindi; yoksa şirketin kârı bu kadar düşük olmazdı. – Rudi iki gecede bir taparcasına izlemeye gittiği Phil Heymans'ın arkadaşı olması hasebiyle tanıştı Hildegard'la. Bir-iki gece Hildegard'ın tek odalı dairesinde kaldı; ama yatak âşıklara bile fazla dar geldiğinden –yeri de epey uzaktı zaten– işi tersine çevirdiler ve Hildegard, gecelerini Rudi'nin eski kent merkezindeki dairesinde geçirmeye başladı. Hildegard'ın pek hoşuna gidiyordu bu –sabahları uyandığında başını çevirince Sankt Peter'ın devasa kadranını tepesinde görüyordu–; Rudi de tavladığı bu kadından her geçen gün daha çok hoşlanıyordu –çok geçmeden sırılsıklam âşık oldu– ve üçüncü sabah Hildegard'a bundan böyle sürekli yanında kalmasını teklif etti. Hildegard daha tam uyanamamıştı; esnedi, gülümsedi ve evet deyip Rudi'yi öptü. Hemen o gün şehir kenarındaki evle Rudi'nin dairesi arasında yirmi-otuz kere gidip geldiler, şakalaşıp gülüşerek çıktıkları yokuşu giysiler, lambalar ve tavalarla indiler. Kaşıklar, ayakkabılar, resimlerle. (Babam bu veda faslını da kaçırdı. Yine daktilonun başında oturuyordu. Eve geliş gidişleri duyuyordu; ama ahşap bir sandığı taşırken merdivenden aşağı paldır küldür yuvarlanan Rudi'yle Hildegard'ın korkmaktan ve gülmekten bitap düşmüş vaziyette merdivenin dibinde oturduğunu gördüğünde de herhangi bir şey belirmedi kafasında. O gürültünün arasında "partir c'est mourir un peu" deyiminin Almanca karşılığını bulmaya çalışıyordu. Daha sonra kalkıp bahçe kapısındaki posta kutusuna gitti. Gelen postaya göz atarken, Hildegard elinde kocaman bir çanta, bahçe patikasından yürüyüp geldi. Yanında Rudi yoktu. Bu son seferiydi; kalan ıvır zıvırı da bu çantaya tıkacaktı. Babamı yanaklarından öpüp vedalaşmak için çantayı yere bıraktı. "Buldum! Ayrılık zor zanaat!" diye haykırdı babam, işaretparmağını havaya kaldırdı ve Hildegard'ın yanından geçip gitti. Onun alışverişe ya da iki-üç

günlüğüne tatile çıktığını düşünmüştü; bir şey düşünmüşse tabii. Hildegard şaşkınlıkla arkasından bakakaldı ve "Her ayrılık küçük bir ölümdür!" diye seslendi. Babam tam bir adım daha atıyordu ki durdu, dönüp hayretle Hildegard'a baktı. Kafasında cümleyi, Hildegard'ın vurgusuyla tekrarladı ve başını salladı. "Sağ ol!" dedi. Ama Hildegard yola koyulmuştu bile. Dönüp arkasına bakmadan boştaki elini salladı. Çantası o kadar ağırdı ki kaykılarak yürüyordu. Babam mektuplarını –Hemden Kasabı'nın bir reklamıyla vergi dairesinden gelen bir kâğıt– çöp kutusuna atıp eve girdi. Clara kapının arkasında durmuş, dudaklarını ısırıyordu.) – Sonra Rösli gitti. Ağlayarak merdivenden aşağı koştu, babamın farkına bile varmadan yanından geçip dışarı fırladı. Babam, Rösli'nin uçuşan kırmızı mantosunun ardından hayretle bakakaldı. (Rösli'nin de temelli gittiği aklına gelmedi. Rösli günde yüz kez merdivenden koşarak inip çıkardı; fakat böyle gözyaşlarına boğulmuş olmazdı tabii. Clara boş gözlerle pencerede durmuş bakıyordu; halbuki Rösli'ye hiçbir zaman çok bayılmamıştı.) En sonunda Nina bile evi terk etti. Rüdiger'in korkunç ağrılar çekmesiyle başladı her şey; bir nevralji, bir enfeksiyon, bir alerjiydi belki de; ama Rüdiger de, Nina da, tüm arkadaşlarının, dolayısıyla Nina'yla Rüdiger'in de Browny dediği Braun ya da Braunmann adlı doktor da artık ne yapacağını şaşırmıştı. Rüdiger evde böğüre böğüre ağlarken buldogları da uluyarak ona eşlik ediyordu; alt katta, Clara'larda, dayanışma ruhuyla küçük Hobby de uluyordu. Hiçbir ilaç fayda etmeyince Browny, Rüdiger'in ağrılarını morfinle dindirmeye karar verdi. İlk baştaki ufak dozlar her geçen hafta daha da artırılınca Rüdiger tüm ağrılarından kurtuldu; ama konsültasyonlardan sonra eve geldiğinde gözleri çakmak çakmak oluyordu. Artık mutluydu –Nina derin bir nefes aldıysa da geceleri kâbuslar içinde kıvranıyordu–, hatta o kadar aşırı mutluydu ki ne halt ettiğini anlayan doktor morfini kesti. Ertesi gün kendini berbat hisseden Rüdiger artık tüm enerjisini morfin bulmaya harcıyordu. Karaborsa, arkadaşlar; hatta morfin kaynaklarından biri de

Browny'ydi galiba. Ne var ki şimdi reçetesiz aldığı morfin çok daha pahalıya patlıyordu ona. Rüdiger mutluluk iğnesini artık her gün vursa da, Nina'ya bir şey belli etmiyordu. (Ama Nina aldanmadı–en azından fazla aldanmadı– ve hasta kocasını iyileştirmeye yemin etti.) Rüdiger masraflı partiler verdi, birkaç kere Singer'in barını kapattı ve biçare Nina'yı hediyelere boğdu. Elmaslarla süslü bir saat, bir inci kolye, timsah derisinden ayakkabılar (bir numara küçük) ve Nina'nın teninde hissetmeyeceği, Rüdiger'in onun bunları giyip giymediğini anlayamayacağı kadar ince, ipek iç çamaşırları. Rüdiger bir gün, altmış dört parçadan oluşan bir Langenthal porselen yemek takımı satın aldı, iki gün sonra da beş otomobil: bir Hotchkiss, bir Citroën, bir Adler, bir Sunbeam, bir de ikinci el ama gıcır gıcır Hispano-Suiza. Halbuki Auto-Union üretimi olup garajında kriko üstünde duran Wanderer marka otomobil gayet iyi durumdaydı, üstelik savaştan ötürü kesinlikle yakıt bulunamıyordu. Nina otomobil galerilerini ve Langenthal firmasını kocası hasta olduğu için ürünleri geri almaları gerektiğine ikna etmeye çalıştı. Sonunda razı oldular; ama yüzde beş ila yirmi oranında manevi tazminat koparmayı da ihmal etmediler. – Rüdiger'in mutluluk hali de çok uzun sürmüyordu zaten. Dünyayı fethedebileceğini sanırken aniden cehennem azabı çekmeye başlıyor, o ruh halindeyken herkesin onu öldürmek istediğini zannediyordu. En başta da Nina'nın. O zaman Rüdiger onu saçlarından tutup sürüklüyordu; bir keresinde gözünü morartıp burnunu kanatacak kadar kuvvetli bir tokat attı Nina'ya. O gün Nina kimseye görünmeden merdivenlerden usulca indi –Rüdiger onu engellemeye kalkışabilir, eve kapatabilirdi; hem Clara'yla Karl'ın onu bu halde görmesini istemiyordu– ve Dr. Brown'a, Browny'ye gidip yardım istedi. Browny anlayışla başını salladı ve morfin kullanmak kadar morfin yokluğu çekmenin de çok vahim etkileri olduğunu Rüdiger'e defalarca anlattığını söyledi. Nina'ya bir avuç tek kullanımlık şırınga verdi; şırıngalarda kuvvetli sakinleştiriciler vardı. Eğer çok zor durum-

da kalırsa bunları Rüdiger'in bir tarafına saplamasını söyledi. Üzerinde giysileri de olsa, koluna, sırtına ya da kıçına saplayabilirdi, hiç fark etmezdi. Rüdiger daha o akşam Nina'nın çantasında bulduğu şırıngalardan birini çıkarıp, Nina'ya dik dik bakarak, "Sen ne çakıyorsun öyle? Morfin mi?" diye bağırdı ve Nina daha "Dur!" diyemeden dozun tamamını sol koluna enjekte etti ve yıldırım çarpmış gibi yere devrildi. Tam on saat uyudu; uyandığında hiçbir şey hatırlamıyordu. Browny'nin öngördüğü gibi, Nina'nın iğnelere bir-iki kere daha ihtiyacı oldu ve Rüdiger, elleri Nina'nın gırtlağında, hemen o an halının üzerine devrildi. Bunun dışında işe gitmeye devam ediyordu –Gençlik Mahkemesi'nin başsavcısı olmuştu; askeri mahkemedeki mahareti sivil hayattaki kariyerini hızlandırmıştı–; dosyaların altına imza atıyor, yargıçlarla ve savunma avukatlarıyla telefonda saatlerce konuşuyordu ama mütalaa hazırlayacak durumda değildi artık. Önündeki boş kâğıda boş gözlerle bakıyor, Nina'dan yardım istiyordu. Nina da dosyaları okuyor, Rüdiger'in davayla ilgili görüşünü öğreninceye kadar akla karayı seçiyor –Rüdiger genellikle beraat ile ömür boyu hapis arasında karar vermekte zorlanıyordu– ve sonra oturup mütalaayı yazıyordu; daima merhametli kararlar verilmesinden yanaydı. (Kan ter içinde kalması, litrelerce su içmesi bir yana, Rüdiger mütalaaların sunumunu sorunsuz hallediyordu.) Bir gün Nina aslında basit bir davanın mütalaasıyla uğraşırken –gencin biri çaldığı araba lastiklerini Kalvariensteig yokuşundan aşağı yuvarlarken bir züccaciyenin vitrinini aşağı indirmişti– epey uzaktaki ceviz ağacını tık tıklayan ağaçkakandan ötürü sinirleri bozulan Rüdiger gözlüğünü masanın köşesine indirip paramparça edince, Nina bahçeye çıkıp ağaçkakanı kovaladı, dönüşte Clara'yla babama uğrayıp alçak sesle sordu: Clara'nın elektrikli süpürgeyi daha sonra çalıştırması, Karl'ın daktilonun tuşlarına biraz daha yavaş basması mümkün müydü? Rüdiger düşünüyordu da!.. Bunu duyan babam küplere bindi: "Ya ben? Ben düşünmüyor muyum yani?" Nina yine üst kata çıkınca babam çılgın bir tem-

poyla yazmaya devam etti. – Sonra Nina, Rüdiger'in bir kız arkadaşı, sevgilisi olduğunu fark etti. (Daha önce de başka kadınlara sarkmıştı. Mesela Rösli, Rüdiger çırılçıplak odasına girip, "N'aber, yavrum?" gibi bir şeyler dediği için kaçıp gitmişti.) Nina ilk başta hıçkıra hıçkıra ağladı, dudaklarını kanatıncaya kadar ısırdı, sonra Rüdiger'den şu Lil'i –adı Liliane'ydi aslında– en azından eve getirmesini istedi. Her şeye razıydı, yeter ki gizli saklı bir şey olmasındı. Lil geldi; yemekte şarap –bir şişe Merlot– içtiler, daha sonra salona geçtiklerinde de bol miktarda konyak. Epey bir gülüştükten sonra –böyle yakından tanıyınca Lil bayağı sempatikti aslında– kendilerini aniden yatak odasında, yatakta buldular; üçü de çıplaktı. Lil'in memeleri Nina'nınkilerden daha iriydi, kalçaları da daha sıkıydı; koltukaltı ve edep yeri gümrah tüylerle kaplıydı. Çok heyecanlanan Nina, Rüdiger'le öpüşürken Lil'in onları seyretmesinden haz almaya başladı. Elini uzatıp Lil'in memesine dokundu belki ya da Lil ona dokundu. Hafifçe inliyordu Nina. Ama Rüdiger aniden onu bırakıp başını Lil'in bacakları arasına gömünce –kıllı kıçı havaya kalkmıştı– yataktan fırlayıp odadan kaçtı. Mutfakta, omuzlarına örttüğü bir elbeziyle taburenin üstünde bağdaş kurmuş otururken, Rüdiger'le Lil'in inleye inleye doruğa ulaştıklarını duydu. Ertesi akşam Nina'yla Rüdiger yemek masasındaydı –Nina kanepedeki battaniyenin altında gözünü kırpmadan yatarken, Lil gecenin bir yarısında gitmişti–; Rüdiger patates kızartmasını ağzına atar atmaz, "Çok tuzlu!" dedi. Nina ayağa kalktı, patatesle dolu servis tabağını alıp pencereden dışarı fırlattı. Bir kere başlamışken patateslerin peşinden diğer şeyleri de aşağı attı: Tabakları, çatalları, bıçakları, biftek tabağını, hıyar salatasıyla dolu kâseyi, kadehleri, şarabı. Ekmeği. Tuzu. (Alt katta babam, Clara ve çocuk da yemek masasındaydı ve gökten aşağıya bir sürü şey yağıyordu.) Rüdiger donakalmıştı. Nina pencereyi yavaşça kapadı ve kapıdan usulca çıkıp gitti. (Babam onun gidişini de kaçırdı ya da az kalsın kaçırıyordu. Çünkü bahçede durmuş, şaşkınlıkla bir yere bir havaya bakıyordu. Gökyüzü

açık ve berraktı. Paramparça kadehler, tabaklar, tuzluk çimenlerin üzerine saçılmıştı. Otların arasında hıyar ve patates dilimleri. Sağ ayağının önünde bir biftek. Nihayet evin önüne çıktığında, Nina üzerinde baştan aşağı çiçekli bir elbise, saçları açık, çoktan yola düzülmüştü. Peşi sıra çektiği küçük el arabasında bir bavul ve birkaç fotoğraf albümü vardı. Bir yağmurluk. Clara kireç gibi bir suratla bahçe kapısında durup kız kardeşinin ardından baktı. Yarım saat sonra da hâlâ orada duruyordu, bir saat sonra da; ancak hava kararkarken eve girdi.)

ERTESİ gün ya da bir hafta sonra babam Clara'nın yalnızken de ya da özellikle de yalnızken konuştuğunu fark etti. Clara kendi kendine mırıl mırıl konuşuyordu; çatıdan gelirken bir şeyler fısıldıyor, bodruma inerken usulca çemkiriyordu. Bütün gün evde hışırdayarak dolaşıyor ve birileriyle zar zor duyulan ikili konuşmalar yapıyordu. Babam aniden karşısına çıkıyor, ne dediğini anlamaya çalışıyor –boşuna–, her şeyin yolunda olup olmadığını soruyordu. Clara susuyor, ona bakıyor ve başını iki yana sallıyordu. Mutfağa gidiyordu. Kapının ağzında babam onun boğuk bir sesle tavalarla tartıştığını duyuyordu. Bir akşam –kış gelmiş, yılın ilk karı yağmıştı– Clara Genç Orkestra'nın konserine gitti ve –daha önce hiç yapmadığı bir şeydi– eve taksiyle döndü. (O dönemde, savaşta, ortalıkta pek taksi yoktu zaten.) Belki de kar yağdığı için taksiye binmişti. Pijamasını çoktan giymiş olan babam, "Konser nasıldı?" diye seslendikten sonra, Ernst Zahn'ın *Tausendjöhriger Straße*[29] adlı kitabını okumaya devam etti. *Kantonaler Lehrerblatt* gazetesine –tabii ki kitabı yerden yere vuran– bir eleştiri yazısı yazmak istiyordu; ama okuyunca *o kadar da* salakça bulmamıştı kitabı. Sıcak oda dedikleri küçük odada otururken –evde sadece bu odanın ısıtılmasına izin veriliyordu– salondan gelen hir inleme sesi duydu; ama ses

29. Alm.: Bin Yıllık Yol. (ç.n.)

hemen kesildi. Fısıltı ya da tıslamaya benzemeyen, iki elin boğduğu küçük bir çığlık gibiydi. Ürkütücüydü. Babam kitabını, Clara'nın Genç Orkestra'nın program kitapçıklarını ve Edwin Schimmel döneminden kalma başka şeyleri yığdığı sehpanın üzerine bırakıp salona gitti. Clara allak bullak bir yüzle kanepede oturuyordu; gözlerini iri iri açarak, karşısında felaketini görüyormuş gibi babama baktı. Clara onu tanımamış mıydı? Dişleri zangırdayan Clara –ne de olsa hava buz gibiydi– yine o sesi çıkardı. Bir hayvanın ulumasını andırıyordu ve gerçekten de şimdi, başını kaldırıp dişlerini araladığında –belki de zangırtıyı engellemek için– babamın sevdiği Clara'dan çok bir kurda benziyordu. Benzemek ne kelime, *kurdun ta kendisiydi*! Köşeye kıstırılmıştı, herhangi bir köşeye ve babam ona doğru bir-iki adım atınca hırladı. Babam geriye sıçrayıp kollarını havaya kaldırdı. "Clara?!" Şimdi Clara yumruklarını kendi yüzüne, alnına, yanağına, burnuna indiriyordu. Burnu hemen kanamaya başladı. Kan çenesine akarken burnunu tuttuğu için elleri de kana bulandı. "Neyin var senin?" diye bağırdı babam ve Clara'yı zapt etmeye, daha doğrusu ondan uzak durmaya çalıştı. Clara adeta kudurmuş gibiydi, etrafı kırıp geçiriyordu; çalışma köşesine sığınan babam ahşap Afrika heykellerinden birine uzandı –eline kadın olanı geldi– ve heykeli bir sopa ya da fetiş gibi havaya kaldırdı. (Çocuk da –yani ben– odaya girmişti şimdi. Annem derhal bana doğru atıldı; kocaman açtığı ağzındaki dişler kıpkırmızıydı. Sessiz bir çığlık atıp gözlerimi kapadım. Bekledim. Ama Clara tökezledi ya da kendi yumruğunu öyle bir indirmişti ki çenesine, geriye doğru sendeledi.) Babam onu kanepeye götürdü; olduğu yerde büzülüp kalan Clara inleyerek bir yastığı ısırıyordu. Çelik sandalyelerden biri devrilmiş, kahve sehpası ters dönmüş, Kirchner öğrencisinin tablosu –*L'après-midi bourgeois*, Burjuvaların Öğleden Sonrası– yere inmişti. Clara'nın eli Hobby'nin gezindiği açık yeşil çimlerin üzerinde kapkara bir iz bırakmıştı. Dişlerini yastığa geçirmiş, başını iki yana sallıyordu Clara, sanki başından böyle kurtulabilecekmiş gibi. Bir yandan da

ağlıyordu; bir şeyler söylediğini nihayet fark eden babam, "Ne?" diye sordu. Clara yastığa yüzünü gömdü: "Artık dayanamıyorum!" dedi. Sesi boğuktu. "Doktor çağırayım mı?" diye sordu babam. "Doktor çağırmalıyım..." Derken beni gördü. "Annene göz kulak ol" diyerek ahşap heykeli elime tutuşturdu. "Doktor Massini'ye telefon açmam lazım." Koridora daldı. Ben de Clara'ya, anneme göz kulak oldum. Clara yüzünü bana çevirdi –dudaklarında kurumuş kan–, elleriyle kanepeden destek alarak ayağa kalktı ve kollarını açıp sendeye sendeleye bana doğru ilerledi. Yüzü tepemde –dört yaşındaki tüm çocuklar gibi küçücüktüm ben de– süzülüyordu. Dişleri parlıyor –yoksa gülümsüyor muydu?–, dudakları seğiriyordu. Afrika fetiş figürünü elimden atıp, tam o sırada salona giren babama koştum. "Tamam, tamam!" dedi babam ve Clara'yı dirseğinden tutup kanepeye geri götürdü. Yastığını eline tutuşturdu. Clara yastığı karnına bastırdı. Öylece oturup doktorun gelmesini beklerlerken kapı çaldı ve Doktor Massini, başında kürk şapkası, ayağında kar, içeri girdi. "Neyimiz varmış bakalım?" dedi. "Neyimiz varmış bakalım?" Gözkapaklarını yukarıya kaldırıp Clara'nın gözlerine baktı; ama Clara artık tamamen sakinleşmişti. Yine de Doktor Massini ona bir iğne yaptı, bir yere telefon açtı, Clara'yı kolundan tuttu ve sonra karanlık koridorda hazırlanıp hep birlikte evden çıktılar. Doktor Massini yine şapkasını takmıştı ya da zaten hiç çıkarmamıştı. Clara yakası kürklü mantosunu omuzlarına almıştı ve elinde Afrikalı ahşap kadını tutuyordu. Babam sağlam ayakkabılarını giymişti. Elinde sigarası, üstünde kışlık paltosu vardı. Fakat paltonun altından pijaması gözüküyordu. Bahçe kapısında bir kez daha dönüp eve baktı. Çocuk –ben– evin kapısında duruyordu. Babam elini kaldırıp indirdi ve doktorun arabasına, arkasına odunla çalışan bir karbüratör takılmış Opel Olympia'ya bindi. Arka camdan bakmak istedi ama karbüratörden ötürü bir şey göremedi; bu arada Doktor Massini karda arabayı döndürmeye çalışıyor, direksiyonu deli gibi çeviriyordu. Araba sağa sola savrulurken Clara'nın bedeni tüm sarsıntıları tekrarladı. Doktor

Massini gaza fazla bastığından tekerlekler boşa dönüyordu. Sonunda tekerlekler zemini kavradı ve araba az çok düzgün bir biçimde gitmeye başladı. Doktor Massini alkış bekliyormuş gibi Clara'ya baktı. Ama Clara oturduğu yerde büzülmüş, sessizce ağlıyordu. Araba yokuştan aşağı inmeden önce babam bir kez daha dönüp eve baktı. Oğlu kapıda, ışığın altında duruyordu, kaskatı, minicik. Gökte kar taneleri savruluyordu.

BABAM daha o gece geri döndü; çocuk –ben– başında üç parmak karla kapının önünde dikiliyordu. Babam karla kaplı şapkasını, paltosunu çıkarmadan, Clara'nın hep önünde durup ormana baktığı pencereye gitti. Şimdi durup bakan babamdı. Belki de onun gördüğünü görmek istiyordu. Fakat şimdi geceydi ve kar yağmaya devam ediyordu; daha ötelerde, kararan kar taneleri her yana savruluyordu. Şapka ve paltosundaki kar eriyince babamın ayaklarının dibinde küçük bir göl oluştu. Babasının yanındaki çocuk da eriyordu; ama pencerenin önünde dursa da dışarıyı göremiyor –henüz çok küçüktüm–, kaloriferin peteklerini seyrediyordu. Kalorifere yaslanıp sağ elimi babamın sol avcunun içine bıraktım; babam gözünü pencereden ayırmadan sıkıca elimi tuttu. Ovada çılgınca savruluyordu kar, kaçar gibi yön değiştiriyor, sütunlar halinde göğe yükseliyor, yığınlar halinde tarlalara iniyordu. Daha sonra baba mutfağa gitti –çocuk da peşinden–; bir kutu domates soslu kuru fasulye konservesini tek bir çatal kullanarak soğuk soğuk atıştırdılar. Bu kez yanıma bir tabure aldım ve babamın yanında dikilerek ben de dışarıyı seyre daldım. Tipi durmuştu; gün ağardığında –babamın yirmi-otuz sigara içtiği saatlerden sonra– ova önümüzde hafif dalgalı beyaz bir deniz gibi uzanıyordu. Uzaktaki orman sarp bir kaya sanılabilirdi. Sessizlik; sadece babayla çocuğun nefesi ve kaloriferin tıkırtısı. Karın üstünde orada burada tavşan ya da yabandomuzu izleri. Gökyüzü kar gibi beyazdı, dışarıda her şey gökyüzü ya da kardı. – Hava

aydınlandığında ve haftada bir çamaşıra ve temizliğe gelen Bayan Holm çıkageldiğinde hâlâ öyle duruyorduk babamla ben; o gün tesadüfen Bayan Holm'ün günüydü: Perşembe. Clara'nın nerede olduğunu sordu, yanıt alamayınca işe koyuldu. Çamaşırı yıkayıp mutfağı temizledikten sonra, işvereninin kocasıyla çocuğunun hâlâ pencereden dışarıya baktığını görünce, "Hadi ben kaçtım" deyip gitti. Dün geceden beri Hobby de ortada yoktu. Hobby'ye ait olabilir mi diye kardaki tüm izleri gözleriyle taradı çocuk; zaten babası da bakınıp duruyordu. Ama izler Hobby'nin değildi; öyle bir tüy yumağının karda daha geniş bir iz bırakması gerekirdi. Ben yine de, "İşte Hobby, orada!" diye bağırıp uzakta, karın içindeki, Hobby büyüklüğünde lekeyi gösterdim. Babam pencereyi açtı; el çırpınca Hobby gaklayarak havalandı. Babam pencereyi kapatıp, "Köpekler uçmaz" dedi. "Ne zaman gelecek?" diye sordum epey bir süre sonra. Babam, "Hiçbir zaman" dedi ve ağlamaya başladı. "Hiçbir zaman eski haliyle geri gelmeyecek." Gözyaşları –tıraş olmamıştı– kirli sakalına takılıyor, çenesinden aşağı damla damla akıyordu. "Baba" dedi çocuk –ben– ama ağlamadı, "Hobby'yi bilirsin. Her zorluğun üstesinden gelir o."

BABAM, Clara'yı görmeye gidebilecekti artık ya da mutlaka gitmek zorundaydı. (Clara, Münchenbuchsee'deki Psikiyatri Kliniği'ndeydi.) Çocuğa açık renk pantolonunu, güzel kazağını, beyaz çoraplarını ve gezmelik ayakkabılarını giydirdi. Kendisinin üstünde şapka, gözlük, palto, ağzında da sigarası vardı. (Hep bunlar olurdu zaten; yazın bir ceket, beyaz gömlek, yamuk bağlanmış, şarap kırmızısı bir kravat.) Trenle, tabii ki üçüncü mevkinin tahta sıraları üzerinde Bern'e gittiler; yolda birbirlerine yanlarından hızla geçip giden köpekleri, kedileri, inekleri gösterdiler. Canlı ne varsa. Çocuk –ben– bu işte babasından çok daha iyiydi. Aklı başka yerde olduğundan babası bir odun yığınını öküz, yaşlı bir ağacı çiftçi sanıyordu. Yol boyunca çok güldüler. Bern'den hemen önce tren

açık mavi bir ırmağın üstündeki köprüden –sanki biraz daha zaman kazanmak istermiş gibi– ağır ağır geçti. Uzakta ördekler. Çocuk sevinçten çığlık atıyordu. Bern'e varınca, Clara'yı ziyarete gelmişken bu da aradan çıksın diye ünlü bir çocuk psikoloğuna gittiler. Doktor, belki de Hans Zulliger'di adı, beyaz bir önlük giymişti ve Bern Almanca'sı konuşuyordu. Çocuğu muayene etmesinin nedeni, Rüdiger'in çocuğun deli olduğunu söylemesiydi. Çocuk ona dil çıkarmıştı. Rüdiger, "Çıldırmış bu!" diye bağırmış, parmağını uzatıp beni göstermişti. Halbuki tabağı çanağı pencereden aşağı atan, tüm o arabaları alan *oydu*. Öte yandan, doğum günümüz aynıydı ve bu çocuk –ben– uyurken kafasına yumruğuyla öyle düzenli bir ritimle vuruyordu ki metronom olarak kullanılabilirdi. Vuruşları andante gibiydi ve hep sağ elinin içiyle vuruyordu kafasına; bıraksalar bütün gece vuracaktı. Uyandığında saçını düğüm yapıyor, sonra hızla çekip koparıyordu. Sağ elinin başparmağını emmekten parmağı resmen yumuşamıştı. Oda köşelerinde taş gibi duruyor, donuk gözlerini uzaklara dikiyor, Clara ya da babası odaya girdiğinde korkudan sıçrıyordu. Kasılıp kalmadığı zamanlarda ıslık çalıyordu; ama bir kuş gibi değil, dudaklarını büzerek: Bir sürü konseri, Beethoven'ın konserindeki keman sesini, üç bölümün tamamını, Ravel'in Bolero'sundaki zaten bol miktarda mevcut tekrarları da tekrarlayarak ıslıkla çalıyordu. Ama yine de kuş gibiydi çocuk; çünkü kuş da ötüşüyle ben buradayım, ben de varım, burası benim alanım der. Ben iyiyim. – Doktor Zulliger'in muayenehanesinde babası odadan çıkarılınca, çocuk babasının ebediyen çekip gittiğini düşündü. Oysa babası bekleme odasında oturmuş, *Nebelspalter* dergisini karıştırıyordu. Berbat çizilmiş karikatürlerdeki azman gibi İsviçreliler –başlarındaki haçlı takkelerden tanımıştı onları– ufacık Hitler'in kıçını yalıyordu. Sonra kapı açıldı ve oğlu koşup boynuna atıldı. Koluna bir daha asla bırakmayacakmış gibi sıkıca sarıldı. Doktor Zulliger, oğlunun kesinlikle deli falan olmadığını söyledi. Rüdiger ne kadar gözünü korkutmuş olsa da, babam da aynı kanaatteydi zaten; ayağa kalktı, mendiliyle alnındaki teri silip

teşekkür etti ve şimdi başka bir kliniğe gitmeleri gerektiğini söyledi. Gel Kedicik. – Münchenbuchsee Kliniği yeşillikler içindeydi. Alev kırmızısı çiçeklerle, devasa ağaçlarla dolu kocaman bir bahçe, bir park. Belki tavuskuşları da vardı. Bembeyaz bir siluet, başını hafifçe eğip gülümseyerek, ellerini öne doğru uzatıp hafif meyilli çimlerin üzerinden süzülerek geldi. Clara. Ayakları yere değmiyor gibiydi. Karl'a ve çocuğa sarıldı, yaslanmadan, bedensiz. Bakışları onlardan uzakta. Daha iyiydi, evet, çok daha iyiydi. Başını salladı ama gözleri ifadesizdi. Her gün elektro şok cihazına bağlanıyordu. Çocuk, başını kaldırıp annesine baktı. Clara gülümseyip elini çocuğun başına koydu; sonra anne, baba ve çocuk çimlerde kol kola gezindiler. Çocuk, bir tavuskuşunu kovalıyordu ki, tavuskuşu aniden dönüp gagasını açınca korkup kaçtı. Karl, baba, koca, Clara'ya sabırlı olmasını, ikisinin de çok sabırlı olması gerektiğini söyledi. Evde her şey yolundaydı. Bayan Holm de gelip gidiyordu. Babam onu, eve dönmesini dört gözle bekliyordu. Clara gülümsedi; ben de, dedi. Hobby'nin eve bir daha dönmediğini söylemedi babam. Belki de Clara'dan önce gelirdi. – Sonra oğluyla trene atlayıp geri döndü. Bern'i geçtikten hemen sonra Aare Nehri Karayip Denizi gibi masmavi parlıyordu yine.

BABAM, Rüdiger ve uzun boylu, sıska iki adam –birinin üstünde kale muhafızlarının giydiği üsteğmen üniforması vardı; diğeri dirsek kısımlarında deriden yamalar bulunan gri bir ceket giymişti– buldogların bahçeden kaçmasını engellemek için kurmuş parmaklıklı kapının önünde durmuş, ceviz ağacına kadar uzanan ve ancak ilerideki çitlerde, çiftçilerin tarlalarının başladığı yerde sona bulan çiçek denizine hayretle bakıyordu: Alev çiçeği, [illegible] çekleri, papatyalar, zambaklar, zühre çanığı, şakayıklar, [illegible]ğanlar, Alp laleleri, gelincikler, yıldızçiçekleri, [illegible] kamışlar, karahindibalar. Binlerce, binlerce renkâre[illegible] çanak; hepsini de Clara ekip dikmişti. – Adamlar [illegible]

mişler, bisikletin zincirine takılmaması için pantolon paçalarına mandal takmışlardı. Buram buram terliyorlardı; görevleri, Wahlen Planı denen planı şehrin güneybatısında uygulamaya geçirmekti. (Parlamento ve ordunun Friedrich Traugott Wahlen'e hazırlattığı bu plana göre, ülkenin besin ihtiyacını mümkün mertebe kendi karşılayabilmesi için her metre karesine tahıl, patates ya da lahana ekilmesi öngörülüyordu.) Tabii, bahçenin düşünülenden daha geniş bir alana yayılıyor olması –Federasyon refüjlere ya da evlerin önlerindeki mendil büyüklüğündeki bahçelere bile çavdar ekiyordu– buranın profesyonel bir biçimde işlenmesini gerektiriyordu. Üniformalı ince uzun adam gözlerini kıstı, kolunu uzatıp başparmağını havaya dikti. İleride plantasyondan elde edilecek toplam mahsul hususunda bir tahminde bulundu. Elindeki bir tomar forma birtakım notlar düşmekte olan sivil giyimli, sıska ve uzun adama, "Küçük bir tarım işletmesi ya da büyük bir bostan olarak kayda geçirebilirsin" dedi. Bir esinti formlarla birlikte tüm çiçekleri de dans ettirdi. Babam, Rüdiger ve iki adam, bir-iki nefes boyunca, muhteşem bir çiçek kokusuna bulandı. Sıska ve uzun sivil o kadar büyülenmişti ki belgelerinden birkaçının kuşlar gibi bahçenin üzerinde uçuştuğunu fark etmedi. Arılar vızıldıyor, kelebekler uçuşuyordu. Gökyüzü mavi, hava sıcaktı; yaz gelmiş gibiydi. Üniformalı, uzun ve sıska adam dönüp Rüdiger'e baktı; zira evin sahibi oydu. "Bu durumda, tarım alanının tamamına Federasyon adına el koymak ve tarımı ordu üyelerine yaptırmak zorundayız. Diğer bir seçenek de, bizzat sizin bu işi bizim adımıza üstlenmeniz. Ev sakinleri arasında bunun üstesinden gelebilecek biri var mı?" Babamla Rüdiger bakıştı; ilk defa bir konuda hemfikirlerdi ve tam başlarını iki yana sallayıp, "Mümkünatı yok" ya da "Ben avukatım beyefendi, çiftçi değil" diye cevap vermek üzereydiler ki arkalarından bir ses duyuldu: "Ben!" Clara. Gelmişti işte, klinikten dönmüştü; elinde küçücük bavulu, kolunda kürk yakalı mantosu hayatın ta kendisi gibi mutlu görünüyordu. "Bostanı ben yaparım!" Sevinçten gözleri parlayarak üniformalı memura baktı

–adam kızarıp elini şapkasının siperine götürdü–, ardından sivile neşeyle gülümsedi; adam gözlerini Clara'nın gözlerinden alamayarak, meftun bir tebessümle ona belgeleri uzattı. Clara belgeleri imzaladı –hazır gelmişken, bir devlet anlaşmasını da imzalayan bir kraliçe gibiydi– ve Rüdiger ile babama da gülümseyip çiçeklerin arasından bahçe kulübesine doğru ilerledi. Babam iki adım geriden onu takip ediyordu, kollarını iki yana açmıştı; sonra durdu. Yürürken etekleri savrulan Clara yarı yolda eğilip ayakkabılarını çıkardı ve kırmızı topuklu ayakkabılarını sol elinde sallayarak yola yalınayak devam etti. Kulübeye girdi (küçücük bavuluyla mantosunu bahçe kapısının orada bırakmıştı) ve bir dakika sonra ayağında dağcı botları, üstünde mavi bir bahçıvan önlüğüyle dışarı çıktı. Elindeki kazmayla çiçeklere öyle bir girişti ki adamlar birer adım geri çekildi. Şaşkınlıktan ağızlarını ve gözlerini kocaman açmışlar, bu çılgın çiftçi kadına, kazma darbeleriyle dört bir yana savrulan çiçeklere bakıyorlardı. Nihayet toparlanıp ağzını kapatan ilk kişi üniformalı adam oldu: "Tamamdır; sen ne dersin Heiner?" Heiner, sivil olan, başını sallayıp, "Öyle görünüyor, Peter" dedi. Hâlâ şaşkın şaşkın Clara'yı seyreden babamla Rüdiger'e dönüp, koro halinde "İyi günler" diyerek bahçe kapısına yöneldiler. Bisikletlerine atladılar; Clara'nın hezaren çiçeklerini havada savurduğu çiçek denizinin ötesinde –bahçenin yanından geçen patikayı tercih etmişlerdi– kafaları ufukta kaybolmadan önce bisikletlerinin zilini çıngırdattılar. Peter, üniformalı olan, elini bir kez daha şapkasına götürdü. – Babam yine yazı masasının başına geçmişti. Alnındaki teri silip bir sigara yaktı, gözlüğünü sildi. Pencereden Clara'yı görüyordu, Clara'sını. Sağlığına kavuşmuştu! İyiydi! İyileşmişti! Clara söktüğü çiçekleri tırmıkla bir araya topladı. Sonra hepsini yaktı. Toprağı tersyüz etti. Çapaladı. Tarhlar oluşturdu. Toprağı ayağıyla düzleyerek aralara küçük patikalar açtı. Tohum ekti. Fide dikti. Çubukları toprağa sapladı. Sulama kovalarını taşıdı. Ayrıkotlarını temizledi. Babam sağ elinin işaretparmağıyla daktilonun tuşlarına basarken sol eliyle ona el salladı.

Ama Clara ağaç lifi getirmek için bahçe kulübesine koşuyordu şimdi; babama el sallamadı. Pencerenin camı yansıladığından görememişti herhalde. – Uzun boylu, sıska memurlar tekrar geldiğinde –Peter'in üstünde yine üniforması vardı; ama Heiner o gün kareli bir gömlek giymişti–yabani çiçek bahçesi düzenli bir plantasyona, körpe fasulye, bezelye, soğan, havuç yetişen bir sebze tarlasına dönüşmüştü; Clara metal sırt çantasına benzeyen bir şeyden herkesin, her şeyin, kendisinin, çocuğun, memurların üzerine gri mavi bir sis püskürtüyordu. "Böyle bir işletme için üç kişiye daha ihtiyacınız var" diye bağıran Peter'i evin içindeki babam bile duydu. "Yardımcınız var mı?" "Var!" diye bağırdı Clara. "Ben dört kişinin yapacağı işi yapıyorum." Peter'le Heiner başını salladı ve bu bilgiyi not edip gitti. – Clara sağlığına ve neşesine kavuşmuştu ya, babam da plan üstüne plan yapıyordu. Alain-Fournier'nin *Grand Meaulnes*'inin[30] çevirisinin bir türlü ilerlemediği, *Nachrichten* gazetesi için köşe ya da polemik yazısı yazamadığı zamanlarda Fransızca dil kitabı üzerinde çalışıyordu. (Babam gazetedeki köşe yazılarında gündelik olaylar uyduruyordu; örneğin bir köpek postacıyı, postacı da köpeği ısırıyordu. Polemik yazılarında ise Nazi yanlısı politikacılara, sadist askerlere ya da geri zekâlı sansür görevlilerine geri zekâlı, sadist ya da Nazi yanlısı dediğinden yazıları sürekli *Nachrichten*'in yazı işlerinin sansürüne takılıyordu.) Yazdığı ders kitabının adı *Pas à pas*[31] idi. Öğrenciler Fransızca'nın özelliklerini, örneğin *imparfait* ile *passé défini*'nin[32] doğru kullanımını kitabın bölümlerinde eğlenceli bir gezintiye çıkarak adım adım öğrenmeliydiler: "*La belle princesse était assise dans sa chambre et* tricotait *paisiblement, lorcque tout d'un coup un brigand entra.*"[33] Mütemadiyen *imparfait*'de, şimdiki zamanın hikâyesinde oturup örgü ören prenses birdenbire *passé défini* ortaya çıkan haydut tarafından tehdit

30. *Adsız Ülke*, Çev. Özdemir İnce, Can Yayınları, 1981. (ç.n.)
31. Fr.: Adım Adım. (ç.n.)
32. Fr.: Di'li geçmiş zaman ile şimdiki zamanın hikâyesi. (ç.n.)
33. Fr.: İçeriye aniden bir haydut girdiğinde, güzel prenses odasında oturmuş örgü örüyordu. (ç.n.)

ediliyordu. Haydut, prensese kötülük etmek istiyordu. Ama tam o sırada Guignol, Kaspar, ortaya çıkıyor–tabii o da *passé défini*'de– ve haydutu köteğiyle eşek sudan gelinceye kadar döverken, bu dayak sırasında *passé défini* ortadan kalkıyor, yerini *imparfait*'ye bırakıyordu. Perrault zamanından beri tüm Fransızca masalların klasik son cümlesinin neden *"Et ils vécurent heureux jusque'à la fin de leurs jours"*[34] olduğunu babam da tam bilmediğinden öyküsünü bu cümleyi kullanmadan bitiriyordu. Lise öğretmenlerinin muz kabuğuna basıp düştükleri ya da cendereye sokulmuş heybetli babaların ufacık oğullarından af diledikleri karikatürler de vardı kitapta. – Clara bahçede, iyice boy atmış, kızarmaya yüz tutmuş domatesler arasında fırtına gibi esmeye devam ediyordu. Hildegard'ın çatı dairesinde Bay Feix adında biri oturuyordu şimdi. Dombim'in oralardan Ren'in karşı kıyısına geçmişti Bay Feix. Üzerindeki giysilerden, yünlü Oxford kumaşından buruş buruş bir takım elbise, geyik derisinden, tabanları delik deşik ayakkabılardan başka eşyası yoktu. Takım elbisesinin üzerine bir önlük takıyor, bütün gününü Clara'nın mutfağında –Clara bahçede oluyordu– geçiriyordu. Kafasındaki fikir şuydu: Dehidre ettiği patates ya da elmaları –prensip olarak planının tüm meyve ve sebzelere uygulanabilmesi gerekiyordu– toz haline getirmek ve sonra bunlara su ekleyerek patates ya da elma püresi elde etmek. Sabahtan akşama kadar elma ve patates kaynatıyor, buharda pişiriyor, kesiyor, karıştırıyor, soğumaya bırakıyor, tartıyor, sonuçları bir tabloya kaydediyordu ve her akşam Karl, Clara ve çocuğa endişeyle karışık bir gururla günün araştırma sonuçlarını servis ediyordu. Babam bulamacı yerken, "Bay Feix, tadı bir harika!" diye bağırıyor, Clara ise başını yana sallayarak tabağını çöpe boşaltıyordu. Bu acayip yemeğe çocuk da –ben– ağzına koymuyordu. (Savaştan sonra Bay Feix memleketi Innsbruck'a döndü ve Nazilerin Aryanlaştırdığı fabrikasını geri aldı. Yedi yıl boyunca bir SS oturduğu için deri[illegible]

34. Fr.: Onlar erdi muradına, biz çıkalım kerevetine. (ç.n.)

yırtılan müdür koltuğuna yeniden kuruldu. Dondurularak dehidre edilmiş patates püresini icat eden birinin daha başarılı olduğunu ya da patent almakta daha hızlı davrandığını öğrendi. Kendine yeni bir takım elbise ile ayakkabı aldı –eskileri kadar asil değildiler; Oxford kumaşı ya da geyik derisi artık bulunmuyordu– ve savaştan önce piyasada bir numara olmasını sağlayan o kıvam artırıcıyı yeniden üretmeye koyuldu.) Onun dışında Bay Feix, Clara'ya bahçede yardım ediyordu –yardım eden tek kişi oydu evde–; yer lahanasıyla dolu kasaları taşıyor ya da elinde kova, yeşilliklerin arasında diz çöküp patatesböceği topluyordu. Evin diğer daimi konuğu –o da mülteci ve Yahudi'ydi– Bay Feix'tan yaşça büyüktü; yaşlı denebilecek bu zarif adamın adı Alexander Moritz Frey'di ve herkes ona Amf diyordu: "Amf yine şemsiyesini unutmuş", "Amf karnabahar yemez, biliyorsun", "Mutfağı da ısıtsana, Amf yemekte üşür yoksa" Dolunayda Konstanz Gölü'nü kürek çekerek geçen Amf –yüzme bilmiyordu, gece körüydü ve kalbinden rahatsızdı– Nazi döneminden önce Almanya'da ünlü bir yazardı. Sığındığı ülkede, burada da, Almanca konuşulup yazılmasına rağmen, kimse onu tanımıyordu. O da kimseyi tanımıyor –sadece Hermann Hesse ve Thomas Mann'ı tanıyordu; onlara birer mektup yazmış ama yanıt alamamıştı–, konuşulan dili de anlamıyordu. Her selamı bir tehdit, her soruyu bir sorgulama gibi algılıyordu. Gerçi oturma izni vardı; ama Wallisellen bölgesinin dışına çıkması, herhangi bir işte çalışması, hele hele yazı yazması, yayımlaması yasaktı. (Yazarlar Birliği'nin akıl verdiği resmi kurumlar kitap, gazete ve dergi işlerinin sadece ülke vatandaşlarının tekelinde olmasına özen gösteriyordu.) Bu nedenle, Amf için arada bir şehre inmek bile tehlikeli bir sefere çıkmak gibiydi –ki bunda haksız sayılmazdı– ve eve bembeyaz bir suratla döndüğünde salondaki çelik iskeletli koltukta kendine gelmeye çalıyordu, ta ki sefer zamanı yaklaştığı için yeniden korkudan titremeye başlayana kadar. Aslında hep korku içindeydi. Babam ona bir tramvay kartı vermişti; ama Amf tramvaya binmeye cesaret edemiyor, bütün yolu, bir buçuk saat gidiş, bir

buçuk saat dönüş, ağır ağır yürüyerek gidip geliyordu. Yavaş yürürse durdurulup kontrol edilmeyeceğini düşünüyordu; öte yandan, daha hızlı da yürüyemiyordu zaten. (Yine de bir keresinde bir polis, belgelerini görmek istedi. Amf tam Wallisellen bölgesinin sınırındaydı. Polis başını sallayıp kâğıtlarını geri verdi.) – Amf babamla kahve içerken Thomas Mann'la Hermann Hesse'ye verip veriştiriyordu. *Bozkırkurdu* ve *Sarayda Bir Macera* ne salak kitaplardı öyle! August Stramm'ın, Else Lasker-Schüler'in şiirlerini ezbere okuyordu ama kendisi çok farklı bir tarzda yazıyordu. (Zarif, yumuşak, hüzünlü bir üslubu vardı.) Babam, Amf'ı parasız bırakmadı; polemik yazılarını hep geri çevirse de, resmi kurumların düşünce özgürlüğüne getirdiği yasakları iplemeyen *Nachrichten* yazı işleri müdürüyle tanıştırdı onu. Adam, Amf'ın kısa metinlerini ve kitap eleştirilerini kulağa yerel gelen bir takma adla yayımladı. Aldığı ücret, yirmi frank, Amf'ı bir ay geçindiriyordu. – Ama eve en sık gidip gelen konuk ne mülteci ne Yahudi'ydi; Bernliydi. Daha doğrusu Bümplizliydi ve güreş şampiyonuna benziyordu. Pantolonun kıçında talaş, ayakkabılarının altında çamur vardı. Kafası hudut taşını andırıyordu; saçları kirpi gibiydi ve tabak çanak kurularken –yemeğin ardından yiyecek kuponlarını özenle sayıp masanın üzerine bıraktıktan sonra, Clara'ya bulaşıkta yardım etme konusunda ısrarcı bir tutum sergiliyordu– eline aldığı her kadehin sapı kırılıyor, her tabak iki parçaya ayrılıyordu. Adı Züst idi, Albert Züst; çiftçiydi. Ama çiftliği –adeta Arjantin'dekilerin boyutlarında örnek bir işletme– kendisinin değil, karısınındı. Karısı zengin, o fakirdi; evliliklerindeki rol dağılımı buydu. İkisi de gündoğumundan günbatımına kadar ayaktaydı; karısı ona yaptığı iş için bir ücret ödüyordu. Bu parayla –geceleri, gübre atıldıktan sonra– kendi yayınevi için, Albert Züst Yayınevi için uğraş veriyordu. Onu babamla buluşturan, kitap aşkıydı elbette. (Ama Clara'nın tarım işlerindeki becerisine günbegün artan bir hayranlık besliyordu çünkü Clara bu işlerden gerçekten iyi anlıyordu ve Clara'nın gözünde bir bahçeyi çekip çevirmek için en az beş çalışan gerekiyordu.

çek hayatta boğayı yere seren, traktör tekerleğini tek eliyle havaya kaldıran Züst'ün kitaplarda sevdiği şey ise küçüklük, hafiflik, aykırılık, anarşik ve muhalif olabilmeleriydi. Çirkinliği güzellik olarak görebilirdi Züst. Babamın kafasında, derhal yayınevinin programına alınması gereken koca kütüphaneler vardı tabii. Bazı kitaplar henüz yazılmamıştı ve bunların önce icat edilmesi gerekiyordu; bazıları mevcuttu elbette ama bunların da yabancı dillerdeki baskılarına ulaşılamıyordu; oysa koca bir yığın el yazması *hic et nun*, anında dizgiye girebilirdi. Züst bayılmıştı bu işe, en çok da *Eulenspiegel*'e; babamın da en sevdiği kitap buydu zaten. Charles De Coster'in *Eulenspiegel*'i. *Eulenspiegel ile Lamme Goedzak'ın Flandra diyarında ve başka diyarlarda geçen efsanevi hikâyesi ve kahramanlıklarla dolu eğlenceli maceraları*. Metni sayfa sayfa gözden geçirdiler –Züst böyle istiyordu çünkü kitaplarına âşıktı ve editörlük yaparak bir anlamda onları yazmış gibi oluyordu ve bu bakımdan babama çok benziyordu–; Züst bir virgüle ya da artık kullanılmayan bir sıfata ne zaman itiraz etse, babam önce kıpkırmızı oluyor, sonra öfkeden kudurarak bağırıp çağırıyor, kapıyı çarpıp çıkıyor, manolya ağacının etrafında üç tur attıktan sonra geri dönüp değişikliği kabul ettiğini söylüyordu. – Babam Bern'e, Bümpliz'e de gitti. Züst ona çiftliği, inekleri, domuzları, kazları, cılız çayırları, gümrah çayırları, ekin tarlalarını, çocuklarını, karısını gösterdi. Karısı yerel kıyafetler içindeydi: Bern yöresine özgü elbisesi danteller ve kurdelelerden geçilmiyordu; başındaki şapkası siyah bir tavuskuşu yelpazesi gibiydi. Babama başıyla selam verdikten sona upuzun fasulye sırıkları arasında gözden kayboldu. Evet, işte böyle, dedi Züst bir kez daha, anlaşmaları böyleydi, karısının tek bir kuruşu yoktu yayınevinde ve bu durumda Züst'ün kitaplarla ilgili iktisat anlayışının çiftliktekinden farklı olması gerekiyordu. Çiftlikte karısı pahalı tarım makineleri alınmasına, masraflı tarım yöntemleri uygulanmasına bir şey demiyordu; çünkü onun çiftliği herkesinkinden daha iyi işletilmeli, herkesinkinden daha fazla kazanç getirmeliydi –öyleydi de zaten–. Hatta Emmental'in kralı olan

babasınınkinden bile daha randımanlı olmasını istiyordu çiftliğinin ve epey bir zamandan beri karısı Tarım Bakanlığı'nın değil, Tarım Bakanlığı onun normlarını temel alıyordu. Albert Züst'ün, *Eulenspiegel* için iki renkli kapak kılıfına ayıracak parası yoktu ama yine de bir kapak kılıfı tasarımı yaptı –bunun için Franz Masereel'in bir ağaç baskısını kullanmıştı–; kapak tasarımının ortasındaki güneş, can vermekte olan bir savaşçı siluetinin arkasından parıltılar saçarak batıyordu. Babamla Züst iki gece sabaha kadar bodrumda –orası yayınevi oluyordu– yere oturup, bin beş yüz kitaptan oluşan tüm baskının kapağındaki güneşi suluboyayla kırmızıya, kan kırmızıya boyadı. *Eulenspiegel* için Züst çok güzel bir iç kapak seçmişti. Mısırdan elde edilmiş bu dokulu kâğıt sarı sarı parlıyordu; ama Meteoroloji Enstitüsü havanın kapalı olacağı tahmininde bulunduğunda bile dalga dalga kabarıyordu. Azıcık neme, bir damla suya gelemiyordu bu kâğıt ve baskıdan yeni çıkmış kitapların tamamı, kitapçılara ulaştığında, eski, oluklu mukavvaya benziyordu. Kitapçılar bu durumdan şikâyetçiydi tabii. Züst onlara gönderdiği pusulada, kitapları müşteri görmeden hemen önce ütüyle düzlemeleri tavsiyesinde bulundu. – Albert Züst'ün bastığı ikinci kitap –bu sefer mısırsız kâğıda– *Tormesli Lazarillo'nun hayat hikâyesi ve kendi ağzından anlattığı acıları ve sevinçleri, tekmili birden* adını taşıyordu. 16. yüzyılın kayıp klasiklerinden olan bu kitabı –*Lazarillo* haddizatında ilk pikaresk romandı–, İspanyolca bilmeyen babam o dönemin Kastilyaca'sından çevirmişti. (Belki de o yüzden müstear ad kullanmıştı: Urs Usenbenz. Bu müstear adı sonra bir-iki kez daha kullandı; örneğin Korinthoslu Melachos'un şiirlerinin çevirisi –Eski Yunanca biliyordu babam– bu adla yayımlandı. Güzel kadınların bacaklarını yavaş yavaş açtığını anlatan bu şiirleri bizzat babam yazmıştı.) – Sonra kitaplar art arda çıkmaya başladı: *Lazarillo*'dan daha eski ve aynı şekilde müstehcen olan *Kunkel Evanjelleri*, Daudet'nin *Tartarin de Tarascon*'uyla *Tartarin'in İsviçre Alpleri'ne Seyahati*, baskı klişeleri –mavi ve kırmızı– tamamen kaymış, *Değirmenimden Mektuplar* ve nihayet bir gençlik romanı. Babamın okula giderken

tramvayda yazdığı bu romanın adı *Vinzi ile Kara El*'di. Belki de bir zamanların küçük Karl'ının, özellikle de mahalle polisi Rüti'ye haddini bildirdiği kahramanlık hikâyelerini anlattığı için *Vinzi*'nin kapağında Urs Usenbenz müstear adı değil de *kendi* adı yazıyordu. (Babam kilden sayısız Rüti yapıp boyadı –kırmızı surat, siyah bıyık, yeşil başlık– ve bahçe cüceleri gibi evin her tarafına, posta kutusunun yanına, köpek kulübesinin etrafına konulan bu Rüti'ler pişmemiş kilden yapıldıklarından bir süre sonra un ufak olunca Clara tarafından ortadan kaldırıldılar.) – Nazi ordusunun Stalingrad'da teslim olduğu gün Bay Feix *ve* Amf *ve* Albert Züst tesadüfen bizim evdeydi. Dışarısı buz gibi soğuktu. Clara bile bahçede değildi; herkes sıcak odada dip dibe oturuyordu. Haberi duyunca birbirlerinin boynuna atıldılar, mutlulukla gülümsediler ve bu harika haber bir emirmiş gibi ressamlar birbiri ardına ortaya çıktılar. (Belki de aralarında sözleşmişlerdi.) İçindeki çift kişilik yataktan çok daha büyük olmayan odaya doluştular. Yatağa çöktüler –birkaçı da pencere önlerine ya da Clara'nın küçük yazı masasına oturmuştu–ve en yakınlarında kim varsa, kadın mı erkek mi aldırmadan öpüşüp kucaklaştılar. Herkesin yüzü sevinçle parlıyordu. O zamanlar korkuya kapılıp bütün Corton Clos du Roi şişelerini içip bitirdiklerine hayıflanıyorlardı şimdi. Litrelik şişelerdeki Féchy şaraplarıyla yetinmek zorundaydılar; ama o kadar harika bir gündü ki sirke bile içebilirlerdi. İlk kez! Nazi ordusu ilk kez fena halde yenilmişti! Stalin'in, Molotov'un, Voroşlov'un, Malenkov'un şerefine içtiler, kahraman Kızıl Ordu'nun her bir askerine ayrı ayrı kadeh kaldırdılar. Bu yenilgi Nazilerin sonunun başlangıcıydı! Hepsinin paçayı kurtarma şansı vardı artık. Akıllarına gelen her şarkıyı söylediler: "Stenka Rasin"'i, "Lenz geldi Veronika"yı, en sonunda da Enternasyonal'i. Herkes avazı çıktığı kadar bağırarak marş söylüyordu. Saçları her zamankinden daha kızıl kızıl parlayan kadın ressam. Daha ziyade burnu öyle parlayan sürrealist. Kadın ressamın o gün iyice siyahileşen kocası. Mimar. Tel heykelcisi. Babam. (Sevinç çığlıklarını duyup aşağıya inen Rüdiger, o hariku-

lade sesiyle Genç Orkestra'nın oda korosunda bas sololarını söyleyen Rüdiger, önce hiç ses çıkarmadan kapıda durdu. Ama sonra diğerlerinin coşkusu karşısında daha fazla dayanamayıp marşı öyle gümbür gümbür bir sesle söylemeye başladı ki hemen önündeki Clara ürküp sindi.) Clara, ince sesli bir sopranoydu. Züst böğürüyordu. Bay Feix gözlerini kapamış, usulca gülümsüyordu. Amf bile cılız, kırık dökük bir sesle Enternasyonal'i, insan haklarının galip geleceğini muştulayan marşı söylüyordu.

11 MART 1944'te belediye meclisi seçimleri vardı. Yedi hükümet temsilcisi de seçilecekti, daha doğrusu, yeniden seçilecekti; çünkü aday olanlar zaten görevdeydi: Dört sosyal demokratla üç burjuva. Yeniden seçilmeleri formaliteden ibaretti. Yedi hükümet temsilciliği, yedi aday. Fakat yüz otuz sandalyelik meclis için bildik partilerin yanı sıra "Emek Grubu" da adaylığını koymuştu; oysa dört hafta öncesine kadar kimse, grupta yer alanlar dahil, bu partinin adını bile duymamıştı. Aslında parti de sayılmazdı zaten; 1940'ta partileri kapatılan ve yasaklılık halleri devam eden komünistlerin de aralarında olduğunu herkesin kolayca görebildiği beylerin –kadınlar daha uzun yıllar boyunca politikadan dışlanacaktı– kurduğu bir ittifaktı. Son anda ortaya çıkan "Emek Grubu"nun seçimlere katılmasına izin verildi; Nazilerin yenileceğinden artık kimse kuşku duymadığı için siyasi iklim de değişmişti. Sadece KP'nin eski liderlerinden üç dört kişinin listeden silinmesi gerekmişti; çünkü aday olmalarına izin verildiği takdirde, partinin niye yasaklı olduğunu açıklamak daha da zorlaşacaktı. Mimar, listeye birinci sıradan girmişti ve seçilme şansı yüksekti. Dördüncü sıradaki Kirchner öğrencisinin işi daha zordu. Liste dolsun diye babama aday olması için yalvarmıştı mimar. Babam hiç istekli değildi –politikacı olmak gibi bir niyeti yoktu– ama mimar onu listede on dokuzuncu sıraya koyunca kabul etti. Listede babamdan sonraki tek kişi, seçme ve seçilme hakkına bir-

kaç gün önce kavuşan Wälti adında bir dizgiciydi; Wälti hâlâ sesinin kalınlaşmasını bekliyordu. Mimar, "Emek Grubu"nun halkevindeki seçim toplantısında bir konuşma yapmaya da ikna etti babamı. Ne de olsa eğitim konularında uzman olan oydu. Salon ağzına kadar doluydu –iki bin erkek ve kadın– ve babam kürsüye çıkan küçük merdivenden salona baktığında bir o kadar yumruğun havaya kalktığını gördü. Coşkuyla kızarmış yüzler. Tezahüratlar. Sahneye çıkar çıkmaz gözlüğünün camları buğulanan babam ise spotlar yüzünden iyice görmez olmuştu ve ancak elleriyle havada daireler çize çize bulduğu konuşma kürsüsünün kenarına tutununca derin bir nefes aldı. Gözlüğünü çıkardı, camlarını mendiliyle güzelce temizledi ve sırf bir şey demiş olmak için "Yoldaşlar!" diye haykırdı. Çılgınca alkışlar. Hâlâ gözlerini kırpıştırarak salona kör kör bakan babam bir kez daha haykırdı: "Yoldaşlar!" Alkışlar daha da şiddetlendi. Babam gözlüğünü taktı ama önündeki metnin tek bir harfini bile okuyamıyordu; ışıklar çok keskindi. O da metni boş verdi ve her cümlede daha da güçlenen bir sesle, dinleyicilerin bulunduğunu tahmin ettiği kara deliğe doğru konuşmaya başladı. Okullarda reform, *tüm* okullarda reform talep ediyordu. Her şey değişmeliydi. *Daha iyi* olmalıydı. Daha küçük, çok daha küçük sınıflar. Daha fazla, daha eğitimli öğretmenler. Eğitimden anlayan eğitim kurumları. Yeni, yepyeni bir eğitim müfredatı. Çocuklara demokrasi öğretilmeliydi; öğretmenlerle eşit haklara sahip olmalıydı çocuklar. Mevcut okul binaları, ki genellikle tam bir ıslahevi gibiydiler, yıkılmalı, yerlerine temiz hava ve güneşle dolu yepyeni binalar yapılmalıydı. "Yoldaşlar, pek çok öğretmen öğrencilerden daha salak!" diye haykırdı babam; önceki gece yazdığı, toplantıdan önce mimarın tüm sıfatları atarak nispeten nesnel bir üsluba büründürmeye çalıştığı metnin tamamen dışına çıkmıştı. "Çok daha salak!" Dinleyiciler iyice coşmuştu. Babam bu tezahürat karşısında eğilip selam vermenin uygun olup olmadığını kestiremediğinden yumruğunu havaya kaldırdı. – Seçimde solcular büyük bir zafer kazandı. Sosyal de-

mokratlar burjuva partilerin oylarının tamamına yakın oy aldılar ve mecliste en güçlü kanat oldular. Özellikle de "Emek Grubu"nun bir anda on sekiz sandalyesi oldu. (Seçim öncesinde, grup içinden tahminler üç, en fazla dört sandalye yönündeydi, hatta mimar bu tahmini bile fazla iyimser bulmuştu.) Birkaç oy daha alsalardı, babam bile meclise girebilirdi. – Babam seçim sonuçlarını Ticino'da, kadın ressam, sürrealist ve dizgici delikanlıyla birlikte müdavim masasında oturarak bekledi; oy sayımının ilk sonuçlarını duyan ve kadehleri yuvarladıkça meclis üyesi olma şansının arttığını daha çok düşünen dizgici delikanlının sesi heyecandan iyice çatallaşmıştı. En az yoldaş Wälti kadar içen babam ise giderek sessizleşti. Gece yarısına doğru nihayet telefon açan mimar seçim sonuçlarını bildirdi. Telefona Luigi çıkmıştı –zira Haydut Mağarası *onun* meyhanesiydi–; tüm müşteriler onu izliyor, Luigi'nin ise gözleri şaşkınlıktan giderek büyüyordu. "*Si*[35]" dedi Luigi. "*Ho capito.*[36]" Kulağından uzaklaştırdığı ahizeye baktı önce, sonra ahizeyi tekrar kulağına götürüp, "*Si! Si! Si!*" diye haykırdı. Suratı kıpkırmızı olmuştu ve buram buram terliyordu. "*Il popolo vincerà*[37]" diye fısıldayıp telefonu kapattı. Yumruğunu sıktı. "*Dio mio!*[38]" Kadın ressama götürülmek üzere tezgâhın üstünde duran birayı bir dikişte içti. Müdavim masasına geldiğinde aklında rakam makam kalmamıştı. Ama çok oy almışlardı, çok. Tam bir zafer! Tüm adaylar seçilmişti! Tümünden de fazlası! Eğer "Emek Grubu"nun üyesi olsaydı, meyhanedeki herkes seçilmiş olurdu. Tarihi bir gün! – Dizgici, politikaya atılmasının şerefine meyhanedeki herkese bir tur içki ısmarlayınca bir aylık çırak maaşını gözden çıkarmış oldu; babam da ayrıca, herkese birer duble şnaps söyledi. Daha sonra güya iki saattir kapalı olan ve dışarıdan tamamen karanlık görünen meyhanenin –hâlâ tek bir sandalye bile boşalmamıştı– arka

35. İt.: Evet! (ç.n.)
36. İt.: Anladım. (ç.n.)
37 İt.: Halk kazandı. (ç.n.)
38. İt.: Tanrım! (ç.n.)

kapısına tıklatıldı ve mimarla Kirchner öğrencisi içeri süzüldü. Bütün müşteriler alkışlıyor, tezahüratta bulunuyor, yumruklarını havaya kaldırıyordu. Kirchner öğrencisi az önce birine çok iyi bir oyun oynamışlar gibi sırıtıyor, mimar ise iki elini birden havaya kaldırıyordu. Zaten tıkış tıkış dolu olan masaya sıkıştılar ve aynı anda, birbirlerinin sözünü keserek, seçim sonuçları kesinleştiğinde bir sürü burjuva parlamenterin, hatta hükümet görevlisi Ebi'nin –o sert, Katolik-muhafazakâr adamın– gözyaşlarına boğulduğunu anlattılar. Zannettiği gibi seçilmediğini anlayan Dizgici Wälti de hıçkırmaya başlayınca herkes hayretler içinde kalakaldı. Durumu kavrayan babamın yine yüzü gülmeye başlamıştı; biri kendine, diğeri başarısız yoldaşına olmak üzere iki şnaps daha söyledi. – Sosyal demokratların dört hükümet temsilcisi hemen onanmıştı; ama üç burjuva aday, gerekli çoğunluk sağlanamadığından ikinci tur seçime kalmıştı. Adaylarla koltukların sayısı aynı olduğundan otomatikman seçilebilirlerdi aslında –üç koltuk, üç aday; basit bir çoğunluk yeterliydi–; ama belediye meclisine fevkalade bir zaferle seçilmiş olan mimar da aday olunca herkes neye uğradığını şaşırmıştı. (Babam ikinci tur seçimde aday olunabileceğini yeni öğreniyordu.) Ve gerçekten de birkaç yüz oy daha almış olsalardı Bay Ebi'nin işi bitikti. O zaman onun yerine bir komünist defterdar olurdu! Sonunda, "Emek Grubu" meclise bir hükümet görevlisi sokmayı başardı ama. (Bay Ebi artık ağlamıyordu. Öfkeden kuduruyordu.) Şöyle oldu: "Emek Grubu"nun başarısı karşısında dumura uğrayan sosyal demokratlar, resmen bir parti mahkemesi kurdular ve elli altı üyeyi komünist hücre kurup devrim yapmaya kalkışmakla, el altından "Emek Grubu" lehine çalışmakla suçladılar. Nitekim on üç üye partiden ihraç edildi. Bunların en meşhuru, seçimlerde üstün bir başarı göstererek yeniden göreve gelen Eğitim Departmanı ve Toplu Taşım Araçları Müdürü'ydü. Bu şahıs bir an bile tereddüt etmeden "Emek Grubu"na geçti –sosyal demokratların şüphesi doğru çıkmıştı–; öyle ki, okul reformunu gerçekleştirecek yetkili ma-

kamda babamın bir yoldaşı vardı şimdi. "Grup" grup olarak kalmadı tabii, birkaç hafta sonra bir partiye, eski ve yeni komünistlere kucak açan "Emek Partisi"ne dönüştürüldü. Mimar, partinin başkanı oldu. Partinin, yine tıklım tıklım dolan halkevinde düzenlenen kuruluş kongresinde babam da partiye üye oldu ve haftalar sonra "Emek Partisi" tüm ülke çapında kurulurken o da aralarındaydı tabii. Yoldaşlarından oluşan kalabalık bir grupla birlikte Bern'e gitti. Dönüşte onlarla birlikte sepetli tombak şişelerden Chianti içti; aniden bollaşan salamlı sandviçlerden herkes gibi o da yedi. (Kadınlar sepetlerinin içinde ne var ne yok ortaya dökmüşlerdi.) O kadar güzeldi ki her şey, ikinci sınıf gar lokantasında hep beraber bir veda içkisi içtiler. Birbirine mutlu mutlu gülümseyen erkek ve kadınlarla dolu büyük bir masa. Babam dolunayda bahçe patikasından yürüyüp evin kapısına vardığında ve başını kaldırıp çocuk odasının karanlık penceresine baktığında, Penguen'in, çocuğunun, doğum günü olduğunu hatırladı. Penguen o gün altı yaşına basmıştı. (Rüdiger'in de doğum günüydü; otuz altısına girmişti.) Babam Rüti'lerinden birini çocuk odasının kapısının önüne koydu ve sıcak odadaki vazodan aşırdığı orkide dalını heykelciğin eline tutturdu. Clara orkideleri pek severdi; köşedeki sehpada hep orkideler olurdu. Clara'nın, vazodaki çiçeklerin eksildiğini fark etmeyeceğinden emindi. Yüzlük Parisienne kutusunun kapağını kesip üstüne "Doğum günün kutlu olsun" yazdığı notu Rüti'nin öbür eline iliştirdi; ne var ki oğlu okumayı henüz bilmiyordu.

BABAMIN derste öğrencilerine Rusça çocuk kitapları dağıtmasının bütün bunlarla sadece dolaylı bir ilgisi vardı. Kiril harfleriyle yazılmış kısa öykülerden oluşan bu resimli kitaplarla babam komünist arkadaşları sayesinde tanışmıştı tabii ki. Kirchner öğrencisi tutkulu bir koleksiyonerdi ve Sovyetler Birliği'nde 1917'den bu yana yayımlanan tüm resimli kitapların neredeyse

hepsine sahipti. Babam bu renkli masalları öğrencilerine metinleri okuyamadıkları için vermişti. (Öykülerde ne anlatıldığını o da bilmiyordu.) Öğrenciler resimlere bakıp birer hikâye uyduracaklardı; hem de Fransızca olarak. Daha o günün akşamı okul sekreteri babama telaş içinde telefon etti; okul müdürü yarın sabah erkenden, sıfır yedi sıfır sıfırda, babamla görüşmek istiyordu. Müdür Bey öfkeden kuduruyordu. – Okul binasının esin kaynağı Floransa'daki Palazzo Pitti'ydi; saat yediye doğru babam, Rönesans tarzı gösterişli merdivenlerden yukarı çıktı. Okul bomboştu. Upuzun koridorlardan gümbür gümbür adımlarla geçerek müdürün bürosuna vardı ve kapıyı tıklattı. Ufak tefek, silik bir adam olan okul sekreteri açtı kapıyı ve babam içeri girdi. Müdür büyük, kasvetli odanın bir ucundaki yazı masasına kıçının bir kenarıyla ilişmiş, bir bacağını da dümdüz uzatmıştı; kısa boylu olduğundan ayağı zar zor yere değiyordu. Üzerine muhabere binbaşılarının giydiği türden bir üniforma, ayağına da siyah çizme geçirmişti. Kalın altın sırmalı binbaşı şapkası masanın üzerindeydi. Sağ elindeki mürekkep lekeli cetveli sol elinin avcuna vurup duruyordu. Daha birkaç hafta öncesine kadar Adolf Hitler'inki gibi tıraş ettirdiği bıyığının uçlarını uzatmıştı. Gözleri, cam gözler, yuvalarından fırlamıştı. "Komünist propaganda!" diye bağırıp bir kitabı havaya kaldırdı. "*Benim* okulumda!" Babam yanına gidip –sekreter de peşinden seğirtti– kitabı elinden aldı. Kirchner öğrencisinin koleksiyonundaki kitaplardan biriydi. Bir çiftçinin var gücüyle asılıp çekmesine rağmen topraktan söküp çıkaramadığı dev şalgamdan bahsediyordu kitap. Çiftçi karısını çağırıyor, karısı şalgamı çeken çiftçiyi tutup çekiyordu. Ama şalgam yerinden milim oynamıyordu. Oradan geçen küçük bir kız şalgamı çeken çiftçiyi çeken çiftçinin karısını çekiyordu. Sonra mavi pantolonlu bir çocuk, bir sütçü ve bir köpek arka arkaya dizilip var güçleriyle şalgamı çekiyorlardı. Ancak küçük bir kuş gelip de çiftçiyi çeken çiftçinin karısını çeken küçük kızı çeken mavi pantolonlu çocuğu çeken sütçüyü çeken köpeğin kuyruğunu asılıp çektiğinde şalgam

topraktan dışarı fırlıyor ve yardıma gelen herkes; çiftçi, çiftçinin karısı, küçük kız, mavi pantolonlu çocuk, sütçü, köpek üst üste yere devriliyordu. Son resimde kuş neşeyle uçarken, diğerleri bacakları havada sırtüstü yerde yatıyor, akşama dev bir şalgam yiyecekleri ve birbirlerine güzelce yardım ettikleri için sevinçten gülüşüyorlardı. "Bizim demokratik okullarımızda her tür siyasi propagandanın yasak olduğunu bilmiyor musunuz?" diye havlar gibi bağırdı müdür. Babam, siyasi, hele hele komünist propaganda yapmayı aklının ucundan bile geçirmediğini, öğrencilerin öykü anlatmalarını sağlamak amacıyla hayal güçlerini kanatlandırmak istediğini söyledi. "Marksist-Leninist kitaplarla öyle mi!" diye bağırdı müdür ve masanın kenarından indi. Belki de istemeden kaymıştı; çünkü şimdi iki ayağıyla birden yere basıyordu ve babamın yüzüne bakabilmek için çenesini havaya dikmek zorunda kalmıştı. (Babam da dev filan değildi hani.) Müdür, yazı masasının üzerinden, envaiçeşit damgadan geçilmeyen bir kâğıt aldı ve kâğıdı, az önce kitabı salladığı gibi, babamın yüzünün önünde yelpaze gibi salladı. "Elimde Kanton Vergi Dairesi'nin bir mektubu var" diye fısıldar gibi konuşurken babama iyice yaklaştı. "Okulda çalıştığınız sekiz yıl boyunca Kanton Vergi Dairesi'ne bir kez bile beyanda bulunmamış, asla bir kuruş vergi ödememişsiniz." Gözleri daha da irileşti, daha da camlaştı ve ağzı babamın gırtlağında, "Hakkınızda disiplin soruşturması başlatacağım" diye bağırdı. "Bu ülkenin bir daha hiçbir okuluna kızıl zehrinizi saçmamanızı sağlayacağım. Dışarı!" – O akşam babamla Clara para yüzünden kavga etti. Ortak paraları yüzünden; çünkü her şey için ortak bir kasaları vardı –Clara sevgisinden ötürü bunda ısrar etmişti; babam da başka türlüsünü düşünemiyordu zaten– ve kasada babamın aylık maaşı –beş yüz altmış frank– ile Clara'nın mirastan payına düşen para bulunuyordu: Bir ya da iki yüz bin frank. Clara miktarı kuruşu kuruşuna biliyordu; babamın aylık harcamalarının gelirini ne kadar aştığının da farkındaydı. Plaklar, sayıları günde nadiren iki ya da üçün altına düşen kitaplar. Fran-

sızca risaleleri –örneğin *nrf*'inkileri– babam, Bay Schroth'a yarısı bez yarısı deri olacak şekilde ciltletiyordu; bu yüzden de Fransızca kitaplığı *tek* bir kitabın yüzlerce nüshasından oluşan bir kitaplığa benziyordu. – Babam, okul müdürüyle arasında geçen hadiseyi anlatmamıştı tabii ki. Clara konuyu kendisi açtı. (Zamanlama konusundaki sezgileri çok iyiydi; üstelik sabah bankaya gitmişti.) Çocuğun uyumasını beklediğinden –çocuk anne babasının kavga ettiği duygusuna asla ama asla kapılmamalıydı– vakit geç olmuştu ve babam sıcak odada pantolonunu çıkarmakla meşguldü. "Karl" diye fısıldadı Clara ve kapıyı usulca kapadı. "Bu ay kazandığının iki mislini harcamışsın yine." Babam donunu çıkardı. "Kitaplar!" Clara hâlâ fısıldıyordu ama sesi yükselmişti. "Kitapları *ne zaman* okuyorsun?" Babam pijamasının altını giydi. "Plakların! Dinleyebileceğinden daha çok plak alıyorsun!" Babam gömleğini çıkardı. Çenesini sıkıyordu; şakağındaki damarlar kabarmıştı. "Bana seyahat seti hediye ediyorsun" dedi Clara; sesi o kadar yüksek çıktı ki cümlenin ortasında ellerini ağzına bastırdı. "Ama bana seyahat seti hediye etmene sevinemiyorum" dedi boğuklaşan bir sesle, "çünkü fiyatı iki yüz frank ve ben hiç seyahat etmiyorum." Babam kıpkırmızı bir suratla pijamasının üstünü giydi, düğmelerini ilikledi, en üsttekini, ikincisini, en alttakini; sonra başını kaldırıp –Clara, "Bir şey söyle Karl" diye yalvarıyor, haykırıyordu– bağırmaya başladı: "Para! Tek derdin para! *Ben* paraya aldırış ediyor muyum hiç?" Kapıyı hızla açtı; çocuk kapının dibine sinmiş ve elleriyle kulaklarını kapamıştı. Kapı aniden açılınca sıcak odaya, babasının önüne yuvarlandı; ama babası üstünden atlayıp koridora fırladı. Dış kapıya varınca, "Okul idaresinin vergi dairesiyle işbirliği yapması demokrasilerde suçtur ayrıca" diye bağırdı. Kapıyı çarpıp çıktı. "Vergi dairesi mi?" diye ciyakladı Clara ve çocuğunu yerden kaldırdı. "Vergi dairesi de nereden çıktı?" Babam bahçe kapısını da çarptı. Çarpmanın etkisiyle menteşesinden çıkan bahçe kapısı yıllarca öyle yamuk duracaktı. Dışarısı karanlıktı. Ne ay vardı ne de yıldız. Tarlaları adam boyu bir sis kaplamıştı; babam kör gibi

yürürken toprak yığınlarına, köklere, taşlara çarpıp tökezliyordu. Yere baktığında, bırakın ayaklarını, pijamasının üstünü bile göremiyordu. Sanki bedeninden ayrılmış gibi sadece başı yüzüyordu bu bulut gölünün üstünde. Bir süre burnundan soluyarak dolanıp durdu. Ormanın derinliklerinde bir gece kuşu çığlık atıyordu. Çok uzakta bir köpek havlıyordu. Bir ara yere düşünce başı da sise gömüldü. Gözlerinin önünde sütten bir dünya uzanıyordu; sonra toparlanıp ayağa kalktı. Üşüyordu, üstünde sadece pijama vardı; eve döndü. Clara çocuk odasında oğlunu yatıştırmaya çalışıyordu. Kapı aralıktı. "Baba niye kızgın?" Babam sıcak odaya girdip yorganın altına girdi; yarım saat sonra Clara da yatağa geldiğinde uyumuştu ya da uyumak üzereydi. Ama Clara'nın elini omzuna koyduğunu hissetti. "Ne yapalım, para diye bir şey var işte. Bu benim kabahatim değil ki" diye fısıldadığını duydu. Sesi nefes kadar hafifti. Babam derin bir iç geçirip arkasını döndü. Clara'nın da uyumaya çalıştığını hissedebiliyordu. – Disiplin soruşturması bir ay sonra durdurulduysa da, okulun fizik ve coğrafya öğretmenlerinden –ikisi de müdürün adamıydı– ve Eğitim Departmanı'nın bir temsilcisinden oluşan komisyon, babamın kamu düzeni için bir tehdit oluşturduğu, vergi beyanı konusunda sahtekârlık yaptığı, okuldaki görevinden derhal uzaklaştırılması gerektiği sonucuna varmıştı. Ama tramvaylar ve eğitimden, dolayısıyla babamdan da sorumlu hükümet temsilcisi vahim raporu okur okumaz babamı yanına çağırdı. (Ne de olsa aynı partidendiler artık.) O da yazı masasına kıçının kenarıyla oturmuştu –ama okul müdüründen daha uzun boyluydu–; iddianameyi babama gösterdi. "Yoldaş" dedi ve iç geçirdi. "Vergi borçlarını gecikme faizi ve cezasıyla birlikte bu akşam saat on sekize kadar ödemezsen, ben bile senin için bir şey yapamam." Babam yanında getirdiği evrak çantasını açtı; biçimsiz ve hantal bu deri çantaya ders materyalinin tamamı, *Sachs-Vilatte* ve okula giderken yanına aldığı atıştırmalıklar rahatlıkla sığıyordu. (Babam en çok da Jacob Fırını'nın ballı çöreğine bayılıyordu.) "Okul reformu" dedi, "okul

reformunu artık başlatmamız lazım. Seçimlerde bunu vaat etmiştin. İşte burada. Her şey hazır." Çantadan kalın bir Leitz dosya çıkardı. Bu arada hükümet temsilcisi koltuğuna oturmuş, tramvay maketini masanın üzerinde ileri geri yürütüyordu. "Okul reformu mu?" dedi ve dosyaya dik dik baktı. "Okul reformundan söz eden kim?" Babam hayretle bir dosyaya bir de hükümet temsilcisinin elindeki tramvaya baktı. "Ben!" diye bağırdı, topuğunun üzerinde arkasına döndü ve bürodan çıkıp gitti. Çıkarken yine kapıyı çarptı muhtemelen. Eve varınca bir an bile tereddüt etmeden telefona koştu ve yolda aklına gelen tek zengini, Tildy Schimmel'i aradı. Fakat telefona Tildy değil, kocası çıktı. Edwin Schimmel. "Size plaklarımı satıyorum" dedi babam. "Beş ya da altı bin tane. Caruso. Busch, her iki Busch, Selzak, Rahmaninov; hepsini. Toscanini'lerin tamamını. Louis Armstrong'u. 'Keşke bir tavuk olsaydım' şarkısını." "Kaça?" diye sordu Edwin Schimmel. Babam kuruşu kuruşuna vergi borcunun miktarını söyledi. "Parayı bugün almam lazım." "Tamam" dedi Edwin Schimmel ve telefonu kapattı. Babam kendini sandalyesine bıraktı. Elini kalbine götürüp derin derin nefes aldı. Aynı anda hem terliyor hem üşüyordu. Göğsü sıkışmış halde öylece otururken kapı çaldı; Edwin Schimmel'in şoförü gelmişti. (Rolls, bahçe kapısının önünde duruyordu.) Babam banknotları aldı, ceplerine doldurdu ve bisikletine atlayıp şehre indi. Vergi dairesine vardığında vergi memuru kapıyı kilitlemek üzereydi. "Şansınız varmış" dedi memur. "Öyle gerçekten" dedi babam. Borcunu ödedi ve yüz ifadesi hiç değişmeyen memurdan makbuzunu aldı. "İyi akşamlar." Dönüşte Clara'ya gül aldı, tam seksen adet gül; Clara ve kendinin her bir yaşı için bir gül. Yanında para olmadığı için borcunu hesaba yazdırdı.

BABAMIN babası öldüğünde, eski örf ve âdetler gereği oğlunun –babamın– cenaze için tabutunu köyden getirmesi elzemdi. Savaş hâlâ devam ediyordu ama çok uzaklardaydı. Trenler artık

siviller için de işlemeye başladığından babam –köye ilk ziyaretin-den farklı olarak– hızlı trene bindi, ardından dilenci trenine ve her kompartımanının kendine ait bir kapısı olan o eski vagon ar-dan birine geçti; sonra da Saurer marka sarı posta otobüsüne bi-nip gittikçe daralan vadinin ucunda, etrafındaki kaya duvarların sarp dağlar gibi yükseldiği, dünyanın sonu denen o ufacık köyde indi. Şoförün otobüsü zar zor döndürebileceği kadar bir alan var-dı. Ama o bir-iki ev dünyanın sonu değildi; çünkü babam dağın sol yamacındaki patikayı tırmandıktan sonra buram buram man-tar kokan, yosunlarla kaplı kadim karaçamların yerde boylu bo-yunca uzandığı bir ormana girdi. Çok yakınlardaki bir karaca saklandığı kuytudan fırladı, bağırarak zıplayıp kaçtı. Ağaçkakan-lar ağaç gövdelerini takırdatıyor, yabangüvercinleri kuğurduyor, bir gugukkuşu ötüyordu. Babam kaç kez öttüğünü saydı: on üç. Bu iyiye alametti. Üzerine yer yer –yan yana uzatılmış iki ağaç gövdesi genişliğinde– daracık köprüler atılmış dere sağa sola sav-rularak çağıldıyordu. Yol o kadar dikti ki babam ikide bir durup soluklanıyor, alnındaki teri siliyordu. Daha yeni yaktığı sigarayı bile ilk nefesten sonra dereye fırlatıp atmıştı. Sonunda ormandan çıktı –ağaçların sınırına ulaşmıştı; tepesinde çıplak yamaçlar, en yukarılarda kaya sırtları–; otuz yıl önceki ergenliğe geçiş yürüyü-şünde yıldırım çarpmasına ramak kala o dağ çukurundan kurtul-duğunda da yine bu patika ve dereyle karşılaşmıştı. Patika daha genişti şimdi, eskisi kadar yokuş değildi. Etrafta kelebekler –o küçük dağkelebekleri– uçuşuyor, saka kuşları havada zikzak çizi-yordu. Masmavi bir gökyüzü, güneş ta tepede. Hafif bir rüzgâr. Babam artık iyice genişleyen yolu izleyerek dev bir elin parmak-larına benzeyen beyaz kireçtaşından kayaya vardı. Köy, ezelden beri olduğu gibi, karşısında uzanıyordu; dik çatılı siyah kutular, yuvarlak taşlara oturtulmuş kalaslar üzerinde ahırlar. Yol hafifçe kıvrılarak hâlâ gri, neredeyse siyah otlarla kaplı yamaç boyunca aşağı iniyordu. İlk ev, demirci dükkânı, penceresizdi. Minnacık perdeli bir-iki oyuk, o kadar. Kapının önünde tek bir tabut. Ba-

bam tabuta dokunup eve baktı; ama evde hiçbir kıpırtı, hiçbir yaşam belirtisi yoktu. Yoluna devam etti. Köyün arnavutkaldırımlı sokağı donmuş bir dalgayı andırıyordu hâlâ; ama katırların sidik birikintileri ve ısırganlar ortadan kaybolmuştu. Yine de havayı şifalıymışçasına içine çekti. Köy meydanının, o amfiteatrın üst kısmına vardığında Siyah Şapel'in çanı çalmaya başladı –karşılama mı vardı?–; bütün evlerin kapısı açıldı, evlerden neşeyle gülen erkek ve kadınlar çıktı ve ezelden beri önüne tabutların istiflendiği köy lokantasına doğru yürüdüler. Kadınların bazıları dans ediyor, kocaları sevinç nidaları atıyor, şapkalarını havaya fırlatıyorlardı; dik arnavutkaldırımında o kadar hızlı yürüyorlardı ki göz açıp kapayıncaya kadar aşağıdaki lokantaya vardılar ve eskiden babamın da bir kez aralarında bulunduğu o neşeli kalabalığa karıştılar. Dikkatli adımlarla yokuştan aşağı inen babam nihayet lokantanın kapısına vardığında yine yapayalnızdı. Bir tek, ikmal birliğinden bir-iki asker vardı ve atlarını kaşağılıyorlardı (iki üç de eşek vardı; atları ağızlarıyla dürtüp duruyorlardı). Kapının üzerinde asılı duran kırmızı –kırmızı!– teneke levhada "Salmen Bräu" yazıyordu. Babam tabutların arasından geçip lokantaya girdi. Lokanta bomboştu –erkeklerle kadınlar nereye gitmişti?–; sadece bir subay, bir yüzbaşı, vardı lokantada. O da ceketinin önünü açmış, çorbasını kaşıklıyordu. Siyah un çorbası; babam bu çorbayı biliyordu, derhal kokusunu aldı. Nitekim subay bu çorbayı içerken âdet olduğu üzere tabağına yarım kadeh kırmızı şarap döktü. Babam selam verdi –selamına karşılık bir bakış– ve uzak bir masaya oturdu. Duvara asılı cam vitrinin içi kupalarla doluydu; tabut ödülü olarak verilen eski kupalar, ayrıca Tasarruf Sandığı'nın bir kumbarası. Şimdi köylülerin, atalarının seslerini de işitebiliyordu yeniden: Yandaki salonda şamata yapıyorlardı. Bir sürü ses. Bu atalar *hep* kutlama mı yaparlardı, hafta içi, öğle vakti demeden? Babam bir sigara yakıp, subayın tabağını ekmekle sıyırmasını seyretti. Kilisenin çanı hâlâ çalıyordu; öyle kuvvetli çınlıyordu ki çanın ipini papazla zangoç birlikte çekiyor gibiydi. Lokanta, tezgâhın üzerinde asılı duran

kırmızı "Salmen" tabelası dışında, eskiden nasılsa öyleydi. Gerçekten de, bu arada köy lokantasına –mutlaka köye de– elektrik bağlanmıştı. Tavanda buzlu camdan yuvarlak lambalar, aralarda bir-iki sinek kâğıdı. Nihayet salonun kapısı açıldı –bir an konuşma ve kahkahaların uğultusu yükseldi– ve amcası içeri girdi. Yaşlanmıştı elbette; saçları bembeyazdı ve kamburu çıkmıştı. Ama hiç kuşkusuz, gelen amcasıydı. Aynı gözler, aynı ağız. Masaya yaklaştı.

"Buyrun?"

"Ben Karl" dedi babam. "Karl'ın oğlu. Babam dün vefat etti."

"Geldin demek" dedi amcası. "Ne çabuk... Ne içersin?"

"Bira."

Amcam tezgâha gitti, fıçıdan bira çekip masaya döndü.

"Sen de tabutu almaya geldin..."

Babam başını evet anlamında salladı. Amcası birayı önüne koyunca babam aslında ne kadar susadığını fark etti. Bardaktakini bir dikişte bitirdi.

"Şimdi 'Salmen' satıyoruz" dedi amcası. "Birayı kendimiz yapmıyoruz artık."

Lokantanın bir ucundan diğerine ağır adımlarla yürüyerek kapıya gitti ve dışarı çıkıp gözden kayboldu. Kapıyı açık bırakmıştı. Dışarıda parlak bir gün ışığı vardı ve çan hâlâ gümbür gümbür çalıyordu. Babam da ayağa kalktı –salondan akordeon sesi geliyordu şimdi; belki de dans ediyorlardı– ve amcasının peşinden gitti. Amcası tahtadan dağın önünde durmuş, bir tabutu gösteriyordu. "İşte şu!" Babamın babasının tabutu yıllar içinde en alt sıraya kaymıştı –zaten gireceği toprağın üstünde duruyordu–; yosun ve küf kaplıydı. Daha yeni bir yığın tabut vardı üstünde. Amcası tabuta –kontrol için– ayağıyla hafifçe vurdu, başını salladı, sonra ikmal birliğinin askerlerine seslendi: "Vakit tamamdır!" Ya da buna benzer bir şey. Nitekim delikanlılardan ikisi sırıtarak geldi, sanki bu işi daha önce defalarca yapmış gibi, babamın babasının tabutunun üzerindeki yığını havaya kaldırdı, amcası da en alttaki tabutu çekip çıkardı ve askerler kaldırdıkları yığını tam zamanında

bıraktı. Tabutlar yine üst üste bindiğinde tahtadan dağ baştan ayağa zangırdadı. Şimdi en altta, üzerine Cemen harfleri kazınmış siyah bir tahta lahit vardı. "Elianor" dedi amcası. "Amerika'da. Seninki..." –çenesiyle yandaki yığını gösterdi– "...şurada." Babam yığının altından çıkarılan tabutu dikip sırtına dayadı. Ellerini arkaya uzattı ve tam yükünü sırtlanacakken, amcası, "Yirmi kuruş" dedi.

Babam tabutu bırakıp amcasına baktı.

"Bira" dedi amcası.

Babam cüzdanından yirmi metelik çıkarıp verdi. "Aklıma gelmişken" dedi, "o gün bir nedimem vardı hani. Çilli olanı. Nasıl, iyi mi?"

"Hâlâ çilli" dedi amcası.

"Başka?"

Ama amcası lokantaya doğru yürüdü. Kapıya varınca dönüp seslendi: "Savaş bitti."

"Savaş bitti mi?"

"Savaş bitti ve benim kardeşim öldü." Lokantaya girdi. Babam bacaklarını iyice açıp dengesini sağlamaya çalıştı ve tabutu sırtına vurup iki büklüm yola koyulduğunda artık sadece önündeki amavutkaldırımını görebiliyordu. Savaş bitmişti. Çanlar o yüzden çalıyordu! Köyün sakinleri o yüzden salonda sevinç çığlıkları atıyordu! O yüzden böyle neşeliydi ikmal birliğinin askerleri! Tabut ağırdı; babam meydanın üst kısmına vardığında kan ter içinde kalmıştı. Köyün ortasındaki sokakta ağır ağır ilerlerken tek gördüğü, evlerin eşiğiydi. Bir de tabutlar. Demirci dükkânının önünden geçerken başını kaldırıp yukarı baktı, azıcık doğrulunca üst kattaki pencere oyuğunu gördü –kör pencerenin ardında mavi bir çiçek parlıyordu–; ama tabut sırtından kaymaya başlayınca tekrar çabucak öne eğildi. Evden hiç ses gelmiyordu. Babam da, gözlerini bir hayvan gibi yerden ayırmadan yolunda, dönüş yolunda ilerlemeye devam etti. Dört Parmak Kayası'ndan hemen sonra bir şapelin yanından geçti; daha önce hiç fark etmediği bu şapelin

şimdi sadece alt kısmını görebiliyordu. Şapelin içinde –ki onu da sadece göğüs hizasına kadar görebiliyordu– Siyah Şapel'deki töreninden hatırladığı o buruş buruş cücemsi azizlerden biri duruyor gibiydi. "Yardım et, ey Aziz!" dedi babam. Bir dua; belki faydası olurdu. Ormanın içinden geçen yol o kadar dikti ki yokuştan mecburen hoplaya zıplaya indi. İnerken sevinçle haykırdı, acıyla inledi. Tabut sırtına vuruyordu. Yine öyle bayır aşağı hoplaya zıplaya inerken, yolun aniden kıvrıldığını çok geç fark edip eğri bir kayaya tosladı ve tam aşağı düşüyordu ki ormangüllerine sıkıca tutundu. Aşağıdaki geçide yuvarlanmasına ramak kalmış tabutu da bir şekilde yakalamayı başardı. – Dünyanın bittiği yerde otobüs onu bekliyordu. Tabutu otobüsün arka tarafındaki süt güğümlerinin yanına yerleştirip en ön sıraya oturdu. Otobüste ondan başka yolcu yoktu. Şoför, bir yandan ağzındaki kibrit çöpünü çiğnerken, kaya çıkıntılarından, çağıl çağıl akan derelerin üstündeki daracık köprülerden müthiş bir sükûnetle geçirdi otobüsü. Posta borusunu sadece bir kez, çok dar bir virajdan geçmeden hemen önce öttürdü; boruyu pek öttürmemesinin nedeni akordunun fena halde bozuk olmasıydı belki de. – Dilenci treni de hareket etmeye hazırdı. Fakat gar müdürü, kırmızı kasketli bir genç, tam vagona binecekken babama engel oldu. "Sandık bavul ya da tabut gibi nakledilecek eşyası olan yolcular yük vagonuna binmek zorunda." Babam da nakledilecek eşyasına sımsıkı sarılarak hızlı trene geçeceği istasyona kadar ayakta yolculuk etti. İstasyona varınca bu kez doğrudan yük vagonuna gitti. Bir gar memuru tabutu trene yüklemesine yardım etti. Ama tabutun trenden indirilmesi yine babama kaldı. Babam tren garından eve yürüyerek gitti. Yol topu topu bir saat sürüyordu zaten. Tramvay durağı çok kalabalıktı –mesai bitimiydi– ve babam kondüktörle tartışmak istemiyordu. Evin önüne geldiğinde güneş ufuk çizgisine yaklaşmıştı; gözleri hâlâ yerde, bahçe kapısından içeri girdi, patikadan geçerek iç bahçeye vardı. Sırtındaki tabutu bir şalgam tarhına bıraktı ve yükünden kurtulsa da hâlâ kambur vaziyette kendini tabutun

üstüne attı. Öyle sert düşmüştü ki tabutun tahtası çatladı ve babam hüngür hüngür ağlamaya başladı. Kalbi küt küt atıyor, beyni uğulduyordu. Bir süre sonra bu uğultunun arasında bir ses duydu; tiz bir sesti ve yukarıdan geliyordu. Başını kaldırıp gözlerini hızlı hızlı kırpıştırdı. Üst katın terasında Rüdiger iki buldoğunun arasında durmuş, nihayet gelebildiğini, bir komünistle aynı çatı altında yaşamanın artık canına tak ettiğini haykırıyordu. Şimdiye kadar Clara'nın hatırı için susmuştu. Ama kahverengi faşizme karşı mücadele artık kazanıldığına göre, kızıl faşizmle mücadele başlayabilirdi. Altıncı ayın biri itibarıyla evden çıkmasını istiyordu. "Kararım kesin!" Astor ile Carino da havlıyordu şimdi. Babam arkasında ayak sesleri duydu ve başını çevirip bakmaya çalıştı. Clara. Üstünde mavi bahçıvan önlüğü, elinde bahçe makası, tabutun üstüne, babamın yanına oturdu –tabutun kapağı yine çatırdadı– ve kolunu babamın omzuna attı. "Boş ver!" dedi. Babam elini Clara'nın baldırına koydu. Öylece oturup önlerine baktılar. Bu arada iki adam, üst üste istiflenmiş bir yığın plağı bahçe kapısının önünde duran kamyonun kasasına yüklemeye devam ediyordu. Adamların mavi iş tulumlarının göğsüne makine fabrikasının logosu –tepesinde bir taç bulunan kırmızı bir M harfi– işlenmişti; adamlar eve girip çıkıyor, girip çıkıyor, gölgeleri giderek uzuyordu. Bir ara adamlardan biri on ya da belki de yirmi plağı yere düşürdü ve kırık plak parçalarını usulca küfrederek ayağıyla yolun kenarındaki hendeğe itti. Babam adamların kim olduğunu ve ne yaptıklarını ancak batan güneşin son ışığında, ceviz kaplama Marconi de kamyonun kasasına yüklenip kapaklar kapatıldığında kavradı. Yanlarına gidip adamlara bahşiş verdi.

(O gece babam babasının Beyaz Kitap'ını okuyan ilk kişi oldu; oysa örf ve âdetlere göre bunu en büyük oğlun yapması gerekiyordu. Ancak ondan sonra diğer herkes ölünün hayatını öğrenebilirdi. Felix kurallara daha bağlıydı ama bunun için babama gücenmezdi. – Babam yazı masasına oturdu ve babasının on ikinci doğum günü olan 1 Kasım 1885'ten başlayarak önceki geceye

kadar Beyaz Kitap'a yazdıklarını gün gün, sayfa sayfa okudu. Dışarıda, pencerenin önünde rüzgâr esiyor, kiraz ağacının dalları cama vuruyordu. Ayın, yarımayın önünden bulutlar geçiyordu. Bir ara babamın başı kitabın üstüne düştü –uyuyakalmıştı–, o zaman kalkıp mutfağa gitti, bir kahve içti. Sonra tek bir satırı bile atlamadan okumaya devam etti. Son sayfaya geldiğinde gün ağarıyordu; erkenci kuşlar şamataya başlamıştı. Kitabı son kelimesine, son noktasına kadar okudu babam. Babasının özenli Sütterlin[39] yazısı ilk sayfadan son sayfaya kadar pürüzsüz bir biçimde akıp gidiyordu.)

KARL, Clara ve çocuk artık şehrin öbür ucunda, küçük bahçeli küçük evlerle dolu bir banliyöde oturuyordu. Ev çok büyüktü, villa bile denebilirdi, kirası ise çok düşüktü –ayda dört yüz frank–; çünkü panjurları eğri, sıvası dökülmüş bir viraneydi ve ayrıca ev sahibi, Clara'nın –Hildegard'dan sonraki– en iyi okul arkadaşıydı. Clara'nın arkadaşı, evin her tarafının 1918'de gripten ölen babasının bildiği ve annesinin koruduğu gibi kalmasına özen gösterecek kiracılar arıyordu. (Doktordu, koca bulamamıştı ve kendisine Froylayn[40] diye hitap edilmesini istiyordu. Froylayn Doktor.) Çocukluğunu bu evde geçirmişti ve giriş katındaki odayı hâlâ kullandığından, Nobs adındaki köpeğiyle arada bir orada yatmaya geliyordu. Gerçi artık şehirde oturuyordu; ama savaş öncesinden kalma bir Peugeot ile her akşam eve uğruyor, ısırganların, aynı babasının istediği gibi, dış merdivenin basamakları arasından fışkırıp fışkırmadığına, giriş kapısının üstündeki sundurmanın delik deşik paslı tenekesinin yerinde durup durmadığına bakıyordu. Evin dış sıvası siyaha çalan bir griydi ve ayrıca küf tutmuştu. (Froylayn Doktor'un dış görünüşü biraz evi andırıyordu.) Evi gör-

39. 1911'de Alman grafikçi Ludwig Sütterlin'in geliştirdiği el yazısı. (ç.n.)
40. Fräulein (okunuşu Froylayn). Eskiden Almanca'da, evlenmemiş kadınlar için kullanılan hitap sözü. (ç.n.)

meye gittiklerinde babam –eve bayılmış, Clara ise kendini aşağılanmış hissetmişti– balkon demirlerine yaslanınca duvardan bir parça kopmuş, bahçeye düşmüştü. (Orada, adam boyu otların arasında yıllarca durdu.) Pencerelerin hiçbiri kapanmıyordu. Clara'nın tüm yarık ve çatlakları keçe şeritlerle kapatmasına rağmen, kışın kar odaların içine yağıyordu. İyice kararmış parkeler o kadar gıcırdıyordu ki herkes kimin nerede olduğunu daima biliyordu. Tuvalette sifonun zinciri çekildiğinde, çoğu zaman klozetin üstüne çıkıp rezervuarın yerinden kayan şamandırasını düzeltmek gerekiyordu; aksi halde su hiç durmadan şırıl şırıl akıyordu. Evin kalorifer sistemi vardı gerçi; ama yüzyıl başında bir kez piyasaya sürüldükten sonra üretimi durdurulmuş bir prototipti ve tonlarca kömür yutmasına rağmen birinci katı bile doğru dürüst ısıtamıyordu. Kalorifer kazanını babam yakıyordu. (Sonraki yıllarda çocuk –ben– büyüyünce bu görevi ondan devraldı.) Babam sabahın beşinde ya da altısında bodruma iniyor, kalorifer kazanının kapağını açıyor, sonra eline küreğini alıp iki basamak çıkıyor, bavulların, sandıkların yanından geçip, bisikletlerin yaslandığı tahta perdeye gidiyordu –mızrağını tutan bir asker gibi hep elindeydi küreği– ve ucunda kömürlük bulunan karanlık dehlize küreğiyle birlikte girebilmek için kendi etrafında tur atıyordu. Dehlizde başını eğerek ilerlerken –geçitin yüksekliği ancak omuz hizasındaydı ve babamın sağa sola dönemeyeceği kadar dardı– önü sıra sürdüğü küreği, kömüre dayandığını hissedince yığının altına daldırıyordu. İyice ittirdiği küreğin dolduğuna kanaat getirince el yordamıyla geri geri bisikletlerin oraya gidiyor, doğruluyor, yine kendi etrafında tur atıyor, dolu küreği yanlamasına tutarak sandık ve bavulların yanından geçiyor, o iki basamağı inip kalorifer kazanına gidiyor ve kömürleri kazana atıyordu. (Yolda bir-iki kömür parçası düşürmüşse, küreği duvara yaslayıp onları topluyordu. Bazen de ayağıyla kenara şutluyordu.) Kazan yeterince dolana kadar on iki kere falan girip çıkıyordu dehlize. Geceleri kaloriferi çoğu zaman sönmeye bırakıyordu. (Üşümek

nedir bilmeyen Clara bunda ısrar etmiş, bu doymak bilmez ateş hayvanını bütün gece beslemenin neye mal olduğunu hesaplayıp babama söylemişti.) Sabahları babam kömürleri bir alev çubuğuyla tutuşturuyordu. Bir zamanlar, bir metre uzunluğundaki bu delikli metal boru lastik bir borudan gelen gazla çalışıyordu. Eski kalorifercinin, belki de Froylayn Doktor'un babasının elinde kırıldığı için alev makinesi gibi ateş çıkaran kısacık bir boruydu şimdi. Babam aleti ateşlediğinde, evin havaya mı uçacağını yoksa alevler içinde mi kalacağını asla kestiremiyordu. İkisinden biri. Neyse ki piromanyaktı (gençliğinde FC Old Boys'un bilet kulübesini yakmıştı; ama asıl derdi kulübenin etrafındaki cılız otlardan kurtulmaktı) ve bu alev çubuğunu yakmanın bir tekniğini geliştirmişti; ama daha sonra çocuk –ben– bu tekniği uygulamaya cesaret edemedi. Babam boruyu, ucunu kıymetli yerine fazla yaklaştırmayacak şekilde bacaklarının arasına kıstırıyor, sağ eliyle kibriti yakarken, sol eliyle kibrit kutusunu cebine sokuyor, kibriti henüz gaz gelmeyen borunun ağzına tutuyor, boştaki sol eliyle –akrobasi hareketi yapar gibi çarpık vaziyette– arkasındaki duvarda bulunan gaz kurnasını açıyordu. Baldırlarının arasından aniden püsküren alev karşı duvara kadar uzanıyordu. Bu tekniği ilk denediğinde o kadar korkmuştu ki bacaklarını sağlama almaya çalışırken alev çubuğu yere düşmüş, çıldırmış bir ejderha gibi ateş püskürerek bodrumda fır dönmüştü. Babam gazı hemen kesmiş. Clara'nın ipte asılıyken tutuşan iç çamaşırlarını söndürmüştü Ama bu sadece bir kez oldu. Clara'nın korkunç bulduğu, harabe dediği –"bir virane burası, bir izbe"– evden memnundu. Rüdiger'in Bauhaus akvaryumundan çok daha fazla yer vardı kitapları için. Bütün odaların duvarları, bir süre sonra merdiven sahanlığı, iki tuvalet ve tavanarası da eski ve yeni kitaplıklarla doldu. – Belli bir kitabı ararken bilgiçlik ile delilik arasında gidip gelen bir bakış olurdu babamın gözlerinde. Ama gramofonsuz kalmıştı babam. Tek bir plağı bile yoktu. Birkaç ay sonra bir radyo satın aldı. – "Düşünsene, tek kuruş peşinat ödemedim" dedi Clara'ya– Radyonun arkasına metal

bir kutu monte edilmişti; yarım saat radyo dinleyebilmek için bu metal kutudaki deliğe –bir zamanlar eski gaz sayaçlarında olduğu gibi– yirmi metelik atmak gerekiyordu. (Radyonun satıcısı ayda bir gelip kutuyu boşaltıyordu. Paraları sayıyor, miktarı not ediyor ve babama bir makbuz veriyordu. Altı yüz bin dakika radyo dinledikten sonra cihaz alıcının oluyordu.) Babam sık sık radyonun önüne oturup heyecandan kıpkırmızı olmuş kulaklarla futbol maçı dinlerken –dinlemiyor, adeta *seyrediyordu*– cihaz Hans Hausmann'ın (Beromünster) ya da Squibbs'in (Sottens) bir cümlesinin tam ortasında susuveriyor, Jacky Fatton Hügi'ye topu pasladığı anda ortalığı ölüm sessizliği kaplıyordu. Babam bütün ceplerini tersyüz ediyor, eşyaların altında sürünüyor ve yirmi meteliği nihayet bulduğunda radyoyu yeniden çalıştırıyordu; ama Hügi topu çoktan kaptırmış ya da maç bitmiş oluyordu. Sonunda eve yeni bir gramofon, Braun firmasının o beyaz tasarım harikalarından biri girdi ve babam yeni koleksiyonunun ilk plağını satın aldı. Bu arada LP, uzunçalar icat edilmişti (koleksiyonun ilk parçası Beethoven'ın Beşinci Piyano Konçertosu'ydu; piyanoda Wilhelm Backhaus vardı) ve babamın yine binden fazla plağı oldu. Clara artık plak lafı etmiyor, babam plaklarından birini çaldığında duymamazlıktan geliyordu. Neyse ki yeni evin de bir bahçesi vardı. Küçük de olsa, bir-iki hercaimenekşe ve marul için yeterince büyüktü ve bahçenin neredeyse tamamını kaplayan ceviz ağacı Rüdiger'in bahçesindeki ceviz ağacından daha görkemliydi.

ADAMLAR geldikleri zaman bu ceviz ağacının altında oturuyorlardı; her biri farklı da olsa birbirlerine benziyorlardı. Bazen peş peşe geliyorlardı, bazen de ikişer üçer; bahçe sandalyelerine kurulup ceviz kırıyorlar, Clara'nın Piemont'daki amcasının ürettiği, sınırdan geçmesine artık izin verilen şaraptan içiyorlardı. Hepsi gençti, hepsi Almanya'dandı ve hepsinin deri çantasında yarısı bitmiş bir roman ya da bir-iki şiir vardı. İçlerinden biri ya-

yıncıydı ve ortada ne yayınevi, ne para, ne kitap olmasına rağmen, bahçede konuşulan eserlerin sözleşmesini hazırlamaya başlamıştı bile. O da ince uzundu, sıskaydı, sinirli hareketlerle içiyordu sigarasını ve yüzü beyaz, saçları dağınık, pantolonu ütüsüz, ayakkabıları delikti. Diğerleri gibi bol bol gülüyordu o da; ama gözleri gülmüyordu. Savaştan sağ çıkmışlardı (aralarında tek bir kadın yoktu) ve artık her şeyin farklı olmasını istiyorlardı. İki-üç saat sonra aralarındaki farklılıklar ortaya çıkmaya başlıyordu; içlerinden biri Ren bölgesi ağzıyla konuşuyordu, yüzü diğerlerininkinden daha yuvarlaktı, kuşkucu *ve* inançlıydı. Biri, Berlinliydi, Berlin şivesiyle konuşuyordu ve Polonya'ya gerçekleştirilen saldırı, bu saldırıda yer aldığı aklına düştükçe dizginsiz bir öfkeye kapılıyordu. Bir diğeri, Vyazma-Bryansk Muhaberesi'ne katılmış, akciğerlerinin dörtte üçünü kaybetmişti (patlayan bir el bombası). Kalan dörtte bir akciğerle herkesten daha çok konuşuyor, şarkı söylüyor ve sigara içiyordu. Biri vardı ki savaş hakkında tek kelime etmiyordu. Asla. Onun için artık sadece gelecek vardı. Bir diğeri, ufak tefek ve sessizdi. Birinin bacağı kurşunlarla paramparça olmuştu; o da fazla konuşmuyordu. Clara'nın pişirdiği spagettiyi afiyetle yiyorlardı; Kafkaslar'dan ya da bir ceza kampından iflas etmiş bir mideyle dönenler de içiyordu babamın şnapslarını. Babam isimleri herkesinkine benzeyen ama kimselere benzemeyen bu yazarlarla sık sık birlikteydi artık; onlar babam için yeni bir Almanya'nın simgesiydi. Almanya sadece Nazilerden ibaret *olamazdı*; onlar bunun kanıtıydı. Köln, Berlin ve Frankfurt'a uzun mektuplar yazıyor, yeni dostlarına kilolarca kahve gönderiyordu. (Babam savaş boyunca bütün kahve kaynaklarından haberdardı. Ülkeye tek bir kahve çekirdeği girmediği, en azından yasal olarak sokulmadığı zamanlarda bile büyük postanenin yakınlarındaki bir eczaneye gidiyor, eczane sahibinin kendisiyle ilgilenmesini bekliyor, başparmağını burnuna dayayıp, "Beş şilinlik üç tane ikili Einmalzin paketi" diye mırıldanıyor ve bir paket hazır kahve *ile* üç adet ikili paketi alıp çıkıyordu.)

Nedense, Almanya'ya kahve göndermek kesinlikle yasaktı –yakalananlar ağır para cezasına çarptırılıyordu–; babam da armağanlarını, ciltçi bıçağıyla oyduğu büyük boy kitapların –*Yurdumun Dağları, Tren Garlarımız Cilt 2* ya da *1939 Ulusal Fuar*– içine yerleştiriyordu: Kitapların sadece kapağı, sırtı ve ilk sayfaları kalıyordu. Gönderici hep *aynı* kişiydi: Urs Usenbenz, Pilger Sokağı 7 Fakat yasadışı yardım paketleri o kadar yoğun bir kahve kokusu yayıyordu ki etrafa, hedefe ancak nadiren ulaşıyorlardı. Alıcının eline bazen paket kâğıdıyla birlikte boş kitap geçse de, genellikle hiçbir şey geçmiyordu. – Babam ressamlarını gözden kaybetmişti. Zaten onlar da birbirlerini kaybetmişlerdi. Grup dağılmış filan değildi; tam tersine. Her zamankinden daha fazla üyesi vardı. Ne de olsa on iki yıldan beri ayaktaydı ve savaş sona erdiğinde gruba bir sürü genç ressam katılmıştı. Ama babamın arkadaşları Ticino'daki müdavim masasına pek uğramaz oldular –bu arada masanın tartışmasız lideri, parlamenterliği suya düşen Wälti'ydi–; zaten grubun sekreteri babam değildi artık. (Babamı ve işini yapma biçimini sevenler bile, kasanın başka ellerde daha güvende olacağı görüşündeydi.) Sürrealist çoğu zaman Alsas'ta, her tarafını çobandeğneği bürümüş bir evde yaşıyor, uzaktaki şehre arada bir indiğinde, başına *béret basque* takmış bir orman kaçkınına benziyordu. Her zamankinden daha çok ve daha iyi resim yapıyordu; ama resimlerini ancak bir deprem etkisi yaratacaklarsa sergilemek istiyordu. Henüz o noktaya ulaşmadığı düşüncesindeydi. Kadın ressam ışıltılı şehir manzaraları ve portreler yapıyor, sokakta sigara içiyor, uzak ya da yakın, civardaki tek siyah olmayı sürdüren kocasına duyduğu aşkı cümle âleme gösteriyordu. Kadın ressamın kocası kilise yokuşunda bir ferforje atölyesi işletiyordu ve etrafına kıvılcımlar saçan bir sihirbaz gibi, kızgın demiri çekiçle dövüyordu. Akşamları karısı geliyor, işini bitirene kadar onu hayranlıkla seyrediyordu; sonra da beraber kol kola çıkıp gidiyorlardı. Weinlandlı dâhi, bir salkımsöğüdün altına gömülmüştü. Tel heykelcisi tellerin, alçının, sarının yanı sıra arada

bir azıcık kırmızıya ve deniz mavisine de göz yumuyordu artık. Çokça kuşkuya kapılıyor, eserlerini daha alçısı bile kurumadan paramparça ediyordu. Mimar, Doğu Almanya'nın kurulmasının hemen ardından gittiği Berlin'deki akademide kocaman bir ofise yerleşip devasa kent planları yaptı, yepyeni ortak yaşam modelleri kurdu. Stalin Ödülü'nü kazandı ve Wilhelm Pieck'in elini sıkma şerefine nail oldu ama projelerinin hiçbiri gerçekleştirilmedi. Kirchner öğrencisi, parıltılı bir güzellikle dolup taşan, mücadeleyi anlatan resimler yaptı; bir kez gittiği Moskova'ya hayran oldu ve oradan dönünce İsviçre ile Sovyetler Birliği arasındaki dostluğu teşvik etmeye yönelik bir dernek kurdu. Derneğin başkanı oldu. Elbette Emek Partisi'nin ve şehir meclisinin de hâlâ üyesiydi ve tüm insanların yasalar karşısında eşit olduğunu ısrarla savunduğu konuşmalar yapıyordu. Apar topar yapılan bir toplantıda –Ticino'daki son toplantıydı bu; sonrakilerin hepsi Casino'da oldu– ressamlar oyçokluğuyla Kirchner öğrencisinin gruptan, zamanında arkadaşlarıyla birlikte kurduğu gruptan atılması kararını aldı. Kirchner öğrencisi siyasi olarak artık taşıyamadıkları biriydi; belki de asıl neden, onun bıkmadan usanmadan saldırdığı kişilerin aynı zamanda en iyi müşterileri olmasıydı. Diğer bir neden de, ondan daha kötü resim yapıyor olmalarıydı herhalde. (Sürrealist böyle bir darbe planından haberi olmadığı için Alsas'ta kalmıştı. Mimar Berlin'deydi. Gafil avlanan tel heykelcisi karara karşı çıktı ve ağlayıp tepinen kadın ressamla birlikte toplantıyı terk etti.) Babam toplantıda yoktu tabii. Bu kıt görüşlü insanların ayaklanmasını iğrenç buluyordu –toplantıdan ancak günler sonra, o da tesadüfen haberi olmuştu–; yine de Kirchner öğrencisiyle bir daha asla buluşmadı. Buluşmak için bir vesile olmadı. (Bir keresinde Tarih Müzesi'nin önünde karşılaştılar. Havadan sudan konuşup çok geçmeden ayrıldılar.) Bir gün dişi ağrıdığında, her zamanki gibi Kirchner öğrencisinin karısı –diş doktoruydu, hayvanat bahçesi civarında bir muayenehanesi vardı– yerine, komşusu Myrta'nın tavsiye ettiği, muayene koltuğuna oturduğunda

Ticaret Bankası'nın ofislerinin içini görebildiği Doktor Meier'ı tercih etti. – Babam parti üyeliğinden asla ayrılmadı. Ama partinin yayın organı *Vorwärts*'i üstünkörü okuyor, üyelik aidatını ödemeyi ihmal ediyordu. Oylamalarda her zaman değil, sadece bazen parti sloganlarına göre hareket eder oldu. Böyle böyle parti üyesi olmaktan çıktı muhtemelen; ama bunu asla tam olarak bilemedi.

MYRTA bir sanayicinin karısıydı; adamın adı Arnulf'tu –Arnulf Kerz–, Mittelland'da bir yerde elektrikli cihazlar üretiyordu. Tost makineleri, ütüler, kahve değirmenleri. Kocası, ergenlik çağında iki kızı ve İtalyanca bir şeyler homurdanıp duran hizmetçisiyle birlikte yamacın tepesinde, ormanın kıyısında oturuyordu Myrta. Yakın komşu sayılırdı. Babamla Clara'nın komşularını ilk ziyaretlerinde (Clara'nın ilk ve son ziyareti olmuştu) yokuştan çıkıp eve varmaları on dakika bile sürmedi. Giriş kapısının sağında ve solunda yükselen Roma sütunlarıyla ev tam anlamıyla bir villaydı aslında; önündeki bahçede ormangülleri, daha arkada büyük bir manolya ağacı vardı. Fakat eve giden yol, çamlar ve meşelerle dolu, park benzeri kocaman bir bahçenin yanından geçiyor, iki siyah doberman sivri dişlerini göstererek bahçe çitleri boyunca havlaya havlaya koşuyordu. Kana susamış köpeklerden artık iyice gına getiren babam ikinci ziyaretinde –ertesi gün, Clara'sız– daha uzun güzergâhtan gidince yolu en az yarım saat uzatmış oldu. Reform Kilisesi'ne kadar yürüyüp tepeye tırmandı, sonra ormanın kenarından, bayraklarla dolu hobi bahçelerinin arasından geçip dobermanlı yolun öbür tarafından dolandı. – Babamla Clara'nın Myrta ve Arnulf'a gitmelerinin nedeni, çiftin evindeki konserlerden birine davet edilmeleriydi. El yapımı kalite bir kâğıda basılmış davetiyedeki harfler el yazısı karakterleriydi. *LCV* Babamla Clara'nın neden bu seçkin kişiler arasında yer aldığı Myrta'nın sırrı olarak kaldı. Babam bunu sorduğunda, Myrta babama gülüm-

sedi ve karısının çok güzel olduğunu söyledi. Diğer konuklar Arnulf gibi sanayiciler, ahbap kadınlar ve komşulardı. Konuklar arasında Madam de Montmollin diye biri de vardı. Kocası Edmond de Montmollin puro ithalatçısıydı ve Havana'da ya da belki de İstanbul'da iş seyahatindeydi. Gecenin atraksiyonu bir piyanistti; babamla Clara'nın havaya girmek için birlikte bir kadeh beyaz şarap içtiği ve aralarında Madam de Montmollin'in de bulunduğu bir grup konuk, piyanistin ev sahibesinin âşığı olduğundan emindi. Bir süre sonra ev sahibesi ellerini çırpıp herkese ayrı ayrı gülümseyerek salon kapısını işaret edince, konuklar kuyruklu bir piyanonun etrafına sıralanmış Empire tarzı sandalyelere ya da pembe minderli taburelere geçtiler. (Madam de Montmollin, hiç de yaşlı ve muhterem olmamasına rağmen, bacakları altın varaklı bir koltuğa oturtuldu.) – Piyanist bahçeye açılan kapıdan girdi salona. Frak giymişti ve konukların önünde eğildiğinde saçları perde gibi yüzüne indi. Beethoven'ın Diabelli varyasyonlarını çalan piyanist –en iyi becerdiği şey Diabelli temalarıydı– daha tuşlara dokunur dokunmaz ter içinde kalmıştı. Myrta tuşların üzerinde uçuşan parmakları aşina gözlerle seyrederken, Arnulf da böyle harika sanatçılarla samimi olmayı beceren karısına hayran hayran bakıyordu. (Bundan önceki sanatçı –ki o zaman babamla Clara henüz davetliler arasında değildi– Ansermet yönetiminde şarkı söylemiş bir tenordu; ondan önceki ise eski müziğe gönülden bağlı, Arnulf'un onun için özel olarak Haydn döneminden kalma bir çembalo kiraladığı bir başka piyanistti.) Cılız alkışlar karşısında eğilerek selam veren piyanist derhal bis çaldı. Rahmaninov ya da Çaykovski; her halükârda parmaklarının tüm gücünü ortaya koyabildiği gümbür gümbür bir Rus bestesi. Bu arada ev sahibesinin –daha önceki konserlerde yapmadığı bir şey yaparak– yirmi franklık bir banknot koyduğu bir tabağı elden ele dolaştırmaya başlaması konukların –zengin olanların tabii– o kadar garibine gitti ki, tabağa birer banknot koyar koymaz veda bile etmeden kalkıp gittiler. Hatta Madam de Montmollin, Myrta'yı

görmezden gelerek sadece Arnulf'a elini uzattı; gafil avlanan Arnulf da elin üzerine öpücük gibi bir şey kondurdu. Birkaç dakika sonra –konuklar hiç konuşmadan, adeta kaçar gibi kapıya akın etmişlerdi– geride sadece Myrta, Arnulf, piyanist, babam, Clara ve giyinip kuşanmadan gelen tek kişi olan kareli gömlekli, deri çizmeli bir komşu kalmıştı. Myrta şirinlik yaparak skandalı geçiştirmeye çalıştı –espri üstüne espri patlatıyordu–; Arnulf ise konukların neden öyle apar topar gittiğini anlamamıştı. Piyanist piyanosunun yanında durmuş, beyaz şarap kadehlerini bis parçasının temposuyla art arda yuvarlıyordu. Kalan altı kişi gelişigüzel oturdu –ne de olsa yeterince sandalye vardı–; kadehler ve şişeler yere ya da piyanonun üstüne konuldu. Myrta babamın yanına oturdu. (Arnulf piyanistle ilgileniyor, Clara çizmeli komşuyla yan yana oturuyordu. Myrta'yla babam Céline'in korkunç bir Nazi olduğundan –fakat *Voyage au bout de la nuit*[41] ne kitaptı amal–, Paul Léautaud ve seksen kedisinden, bir ankete göre Alman kızların en sevdiği yazarın Johanna Spyri olduğundan, oğlanlarda ise Karl May'ın başı çektiğinden bahsediyorlardı; ama esasında sohbet Goethe'nin Bayan von Stein'la yatıp yatmadığı sorusu etrafında dönüyordu. Myrta yattığı görüşündeydi; gerekçesi ise Weimar'ın en saygın kadınının bile arzuları olduğu ve Goethe gibi bir adama karşı koyamayacağıydı. Özellikle de kocası kazmanın tekiyse. Babam ise asıl tutuk olanın, Bayan von Stein değil –ki ona ne şüphe– ateşli sözcük oyunlarının ötesine geçemeyen Goethe olduğunu düşünüyordu. Goethe ancak Roma'da, anne babasından ve tabii Bayan von Stein'dan da yeterince uzaklaştığında güzel Faustina'yı odasına atabilmişti; ya da daha doğrusu Faustina onu. "Ne de olsa o sırada kırkını devirmişti." "Peki Marianne von Willemer?" dedi Myrta. "Kesin yapmıştır o" dedi babam ve güldü. "Av köşkünde. Tahta masanın üstünde." Diğer konuklar da sohbeti koyulaştırmışlardı. Arnulf piyaniste gerçekten harika çaldığını, insanın dü-

41. *Gecenin Sonuna Yolculuk*, Çev. Yiğit Bener, YKY, 2010. (ç.n.)

şünebildiğinden de daha hızlı çaldığını söylüyordu. Myrta, "*Senin* düşünebildiğinden daha hızlı" diye seslendikten sonra babamla sohbetine devam etti. Anne babası Alman olduğundan şehrin üst sınıf mensuplarının konuştuğu tarzda konuşmaya özen gösteren Arnulf, bunun hakikaten de doğruları yansıttığını, karısının ondan çok daha akıllı olduğunu söyledi. Ama öte yandan, şimdi doğruya doğru, şu Diabelli varyasyonları onu pek mutlu etmişti. Bu arada Clara rengârenk gömlekli, deri çizmeli komşunun dobermanların sahibi olduğunu öğrenmişti; eskiden kendisinin de köpek sahibi olduğundan bahsetti. Komşu gülümsedi ve köpeklerinin pek sevimli olduğunu söyledi; tek kusurları, bu evin köpeğini, soyu sopu belli olmayan şu uzun tüylü sosis köpeği sevmemeleriydi. Bir keresinde çiçek tarhları arasındaki bir kovalamacada sosisi az kalsın mideye indireceklerdi. Myrta çıngıraklı bir kahkaha attı; babam sırıttı ve bir sigara daha yaktı. Clara onlara baktı ama espriyi kaçırmıştı. Clara'yla babam –ve de komşu– kalktıklarında vakit gece yarısını çoktan geçmişti. Babam bayağı çakırkeyifti; giriş kapısında dönüp arkasına baktığında, Arnulf, Myrta ve piyanist salondaydı; piyanist ikisinin arasında yalpa vuruyordu. Üçü birden el salladı.

ERTESİ gün öğleden sonra Myrta evi aradı ve telefona çıkan babama, onunla ve zarif karısıyla tanışmış olması sayesinde harika bir gece geçirdiğini, Goethe hakkında uzun zamandan beri ilk kez böyle içinden geldiği gibi konuşabildiği için sohbetin çok hoşuna gittiğini söyledi. Günlük hayatında böyle sohbetler pek olmuyordu maalesef. Acaba babam bir fincan çay içmeye gelmek ister miydi? "Hemen şimdi, yarım saate kadar?" "Tabii, memnuniyetle" dedi babam ve uzun yoldan gitmek istediği için hemen evden çıktı. Sosis köpek bahçede dolanıyordu; babam zile basınca koşup geldi ve birazcık da havladı. Ama *bu* köpekten babam bile korkmuyordu. Arnulf şirketteydi, kızlar okuldaydı ama hiz-

metçi kız evdeydi; çay ve kurabiye getirdi. (Halterci gibi kaslıydı; adı Delia'ydı.) Salon konser salonu havasından çıkmıştı; Myrta'yla babam Empire tarzı koltuklarda karşılıklı oturdu. Bu kez –yine aynı heyecanla– önce babamın o sıralarda çevirdiği kitaptan, Julien Green'in *Varouna*'sından söz ettiler, sonra da daldan dala atlayarak, Côte d'Azur'un başarılı sanatçıların (Picasso, Somerset Maugham) sığınağı haline geldiğini, Arnold Zweig'ın Filistin'deki hayatının her zaman güllük gülistanlık olmadığını, Anne Frank'ın günlüğünü hiçbir yayınevinin basmak istemediğini (babam Anne Frank'ın babasını tanıyordu) ama sonra Lambert Schneider'in kitabı yayımlamaya gönül indirdiğini, Max Brod'un arkadaşı Franz Kafka'nın ondan çok daha iyi yazdığını hiç kıskançlık etmeden kabul etmesinin ne kadar harika olduğunu, babamın hiç hoşlanmadığı, Myrta'nın kutsal Buddhala –Myrta'nın uydurduğu bu lafa kahkahalarla güldüler– olduğunu düşünmesine rağmen, etkileyici bulduğu Stefan George'u konuştular. Babam Rilke'den de hoşlanmıyordu; Rilke'nin kontesleriyle ve arada bir uğrayan beyaz filiyle dalga geçti. Myrta da babama Rilke'nin aslında ne kadar iyi bir şair olduğunu göstermek için, başlarını kutsal, selim sulara daldıran zarif kuğuların şiirini ezbere okudu. Neyse ki şiirin Hölderlin'in olduğunu tam zamanında hatırladı. İkisi de gülmekten kırıldı. – Babam günbatımında uzun yoldan –doberman yolu, ormanın kıyısı, hobi bahçeleri, yokuştan aşağı, kiliseden geriye– eve dönerken sevinç içindeydi ve eve varır varmaz bir dahaki sefere Myrta'ya vereceği kitapları üst üste yığdı. Tabii ikinci, üçüncü, dördüncü sefer de oldu. Artık müzik hakkında da konuşuyor, Schubert'in kadınlara gelince ne kadar beceriksiz olduğundan, Mozart'ın kumar borçları yüzünden değil, Figaro'nun cesur devrim çağrısının, bırakın imparatoru, Viyana'nın örümcek kafalı soylularına da *elbette* hitap etmediği için yüksek sosyetenin gözünden düştüğünden söz ediyorlardı. (Myrta, asıl nedenin çok daha vahim bir şey olduğunu düşünüyordu. Mozart elini imparatoriçenin eteğinin altına sokmuş ya

da kıçına bir şaplak atmış ya da benzer bir şey yapmış olmalıydı.) – Babamın Myrta'ya beşinci ya da altıncı gidişinde Delia evde yoktu; Myrta bu kez eskisi kadar gevezelik etmiyordu ve çok geçmeden babam da suskunlaştı. Divanda yan yana oturuyorlardı; bakışıyorlar, bir yudum çay içiyor, bakışıyorlar, bir yudum daha içiyorlardı. Bahçede kuşlar şakıyordu. Sonunda Myrta babamın tesadüfen ya da bilerek eline dokundu ve sarılıp öpüştüler. Babam gözlüğünü çıkardı. Sigaralı eliyle Myrta'nın başını tutarken, öbür eliyle sırtını okşuyordu. Çılgınca öpüşüyor, birbirlerinin dudaklarını dişliyorlardı. Myrta'nın eteği yukarı sıyrıldı ya da yukarı çekiştirildi; babam pantolonundan kurtuldu. Divanda alt alta üst üste yuvarlanırken nefes nefese inliyor, çığlıklar atıyorlardı. Kendilerine geldiklerinde, Myrta babamın üstündeydi; divandan düşmüş, yerdeki halının üstünde yatıyorlardı. Myrta'nın külotu bayrak gibi sağ ayağından sarkıyordu. Sigara halının üstünde için için yanıyordu. Sosis köpek Bachi pencerenin kenarına oturmuş, derin derin soluyordu. Babam çok durmadan ayrıldı –giderken Myrta onu ateşli bir biçimde öptü– ve uzun yoldan eve döndü. Geceyi uykusuz geçirdi; yatakta dönüp durdu, ışığı açıp kapadı –yeni evde, döküntü villada Clara'yla babamın odaları ayrıydı–, bir-iki kitap karıştırdı, elma yedi, su içti, yine de uyuyamadı. – Ertesi gün yine Myrta'nın yanındaydı. Haber vermeden, öğle yemeğinden hemen sonra gelmişti çünkü Myrta nın öğleye kadar uyuduğunu biliyordu. Bu kez evde Delia ve kıkırdaşıp duran kızlar da vardı. Kızlar odalarından bahçeye bahçeden odalarına koşuşturup dururken ikide bir salondan geçiyor ar Delia da koridorda harıl harıl iş yapıyordu. (Ama Amulf şirketeydi.) Babam Myrta'ya önceki günün harikulade muhteşem olduğunu, onu bambaşka bir insan yaptığını, daha doğrusu içindeki başka insanı gün ışığına çıkardığını söyledi. Ama bu imkânsız bir aşktı. Yapamazdı. "Clara'yı seviyorum. Yapamam Myrta onun söylediklerini gözlerini yerden hiç ayırmadan dinledi, sonra babamın gözlerinin içine baktı, sonra tekrar yere baktı

–arka planda kızlar bir içeri bir dışarı koşturuyorlardı– ve duygularını anladığını, kendisinin de Arnulf'u sevdiğini fısıldadı. Onu hayal kırıklığına mı uğratmıştı; belki biraz da babamın ateşli tarzı karşısında şaşkına dönmüştü. Böyle bir şeyi hiç beklemiyordu.

"Hayır!" diye haykırdı babam. "Mesele Clara!"

"Peki Edwin Schimmel?" diye fısıldadı Myrta ve parmağını babamın dudağının üzerine koydu. "Ondan hiç rahatsız olmadın mı?"

"Edwin Schimmel mi? Edwin Schimmel'in bununla ne alakası var?"

"Bunu *sen* mi soruyorsun?" dedi Myrta sesini iyice alçaltarak. "Clara'nın onun için kul köle olduğunu herkes biliyordu. Sen de biliyorsun."

"Neyi biliyorum?"

"E, Edwin Schimmel'in aniden şu Tildi'yle evlenince onunla birlikte makine fabrikasına da sahip olduğunu ve aradan dört hafta bile geçmeden Clara'nın karşısına çıkan ilk erkekle evlendiğini. Yani herkes böyle söylüyor; millet ne der bilirsin işte."

Babam ayağa fırladı, kapıya koştu, dik yokuştan aşağı seğirtti, dobermanların yanından koşarak geçti. Aynı tempoda ona eşlik eden köpeklerin aradaki çitin üzerinden atlamalarına ramak kalmıştı; ama babam onları fark etmedi bile. – Clara bahçedeydi; üstünde mavi bahçıvan önlüğü, elinde sulama kabı vardı; bahçe işlerinde ona yardımcı olan kara kuru adamla konuşuyordu. Babam adamın adının Bay Kern mi yoksa Bay Wagner mi olduğunu bir türlü aklında tutamıyordu. Emekli bir sınır bekçisi olan bu adam bütün işleri yıldırım hızıyla hallediyordu. Şimdi de, Clara'yla konuşurken –o kadar yüksek sesle konuşuyordu ki ne dediğini babam ta uzaktan duyabiliyordu: Isırganları suda kaynatıp bununla salyangozları öldürmekten ya da kovalamaktan söz ediyordu– ayrıkotlarını yüklediği el arabasını sanki ayağının altında kızgın kömürler varmış gibi hızla itiyor, konuşmaya devam ederken bir yandan da koşuyor, resmen bağıra çağıra konuşarak

bir çitin ardında gözden kayboluyor, daha cümlesini bile bitirmeden boş el arabasıyla tekrar koşa koşa geri geliyordu. "Isırgandan bol bir şey yok nasılsa." Clara babamı görünce ona el salladı. Babam da el sallayıp eve girdi. Birkaç hafta Myrta'yla görüşmedi. Ama hep onu düşünüyordu; bacaklarını nasıl havaya savurduğunu, gülüşünü, gözlerini. Ne zaman uzakta köşeyi dönen ya da dükkâna giren bir kadın görse kalbi duracak gibi oluyordu. Sonunda onunla gerçekten karşılaştı. Açık sarıya boyanıp topuz yapılmış saçlarla kuaför salonundan çıkan Myrta, görür görmez babamın boynuna atıldı ve hemen harika bir sanatçıyla tanıştığını anlatmaya başladı: "Düşünebiliyor musun, bongo çalıyor!" Şu anda ona gidiyordu, adam ona bongo çalacaktı. "Birkaç adım eşlik eder misin bana?" Babam ona eşlik etti. Başka kültürlerdeki zengin ritim geleneklerinden söz ederlerken, Myrta gri bir apartmanın önünde durdu ve babamın yanağına bir öpücük kondurdu: "Bir saatten fazla sürmez. Beni almaya gel." Apartmanın içinde gözden kayboldu. Babam karşıdaki kilise meydanında bulunan kitapçıya gitti; Alp takvimlerini ve gezi rehberlerini karıştırdı. Bir saat sonra yine apartmanın önündeydi. On dakika geçmeden Myrta geldi. Topuzu açılmıştı; babamın koluna girdi. Babamın yanında yürürken yüzü yeni zaferiyle ışıl ışıl parlıyordu.

"Ağrılarım" diye yazdı babam 3 Nisan 1954'te gece geç saatte Beyaz Kitap'ına (o gün elli bir yaşına girmişti; doğum gününü Clara'yla birlikte Rebgasse'deki Red Ox Meyhanesi'nde kutlamışlardı). *"Kendimi bildim bileli ağrılarım var. Çocukluktan çıktığımdan beri, öyle ki, ağrısız bir hayatın nasıl olduğunu unuttum. Her sabah ama her sabah(!) korkunç bir baş ağrısıyla uyanıyor, kafatasım çatlayacak diye korkuyorum. Sabahın dördünde, beşinde; daha geç başladığı pek vaki değil. Kalbim sıkışıyor, düzensiz atıyor. Gümbür gümbür çarpıyor; üstelik sadece derin korku anlarında da değil. Batmalar. Göğsümün etrafında bir mengene var sanki. Kalbim son kez çarpıyormuş gibi. Kesin öleceğim duygusu, bunun kesinliği! (Ter basıyor: Ama terlemek canımı yakmıyor. Aptallık da öyle, koca beynimin bana ne faydası var ki!) Kalbim yerinden fırlayacakmış gibi. Kalp kasları son*

bir kez dayanıyormuş gibi. Atardamarı şimdi parçalayacakmış gibi. Beyne giden sinyaller her seferinde son kez alarm veriyormuş gibi. Sonra yine de birkaç dakika daha hayatta kalıyorum. Şakaklardaki damarlar çılgınca atsa da, ağtabakada yıldızlar dans etse de, kılcal damarlar yırtılmıyor, damarlar patlamıyor, aniden yere yığılıp kalmıyorum. Dişlerimi o kadar sıkıyorum ki çene kemiğim ağrıyor. Çene sertleşmiş bir kas yığını; genellikle sol yanaktan (asla sağ yanaktan değil) kulağa kadar uzanan bir sancı. Nevraljiler. Bir de trigeminus başladığında, ağrıdan çıldıracakgibi oluyorum. Sinirler titriyor, bütün sinirler, daima. Her şey titriyor, belki de yüzey haricinde her şey. En dıştaki deri titremiyor, her zaman değil. Ama dudaklar! En çok da içorganlar; dalak, safrakesesi, karaciğer ve böbrekler hep birlikte titreşiyorlar. Gözkapakları pır pır ediyor. Eller karıncalanıyor, nedensiz yere canlanıp tekrar uyuşuyor. (Ağrı bende mizah duygusu bırakmıyor.) Kafamın etrafındaki çember, göğsü sıkan mengeneden daha küçük. Görüş alanının kenarında gölgeler, sis, siyah bulutlar. Sanki kafamda kurşundan bir başlık varmış gibi. At gözlükleri. Ben bir at mıyım acaba? (Ağrı çekerken espriler bile acı veriyor.) Gözyaşları. Ağrı suyu dışarı atıyor. Ağladığımı asla kimse görmedi, asla, bundan eminim. Clara görmedi; Ayıcık zaten görmedi. O daha çocuk, on altı yaşında. (Geçen Noel, herkes mutluyken, ben mutluyken, birdenbire gözümden yaş fışkırdı. Elimle gözümü kapayıp ağzımla güldüm.) – Sırtım ağrıyor. (Ağrı sessiz bir çığlıktır:) Kasların çığlığı boyuna kadar yükseliyor. Bacaklarımın arasında bir çuvaldız; sanki çivi üstünde oturuyor, yürüyor gibiyim. Çivi-çuvaldız içimde, sipsivri, Dr. Grien orada bir organ olmadığını söylese de canım yanıyor. "Sadece doku. Hiçbir şey yok." Bu hiçbir şey insanı kudurtabilir, ben bunun canlı kanıtıyım. Evet. – Böbrekler. Cildim o kadar sarı ki sabahları aynada seksen yaşında bir Çinli görüyorum. (Sabah sabah ayna önünde espri yapmaya hiç halim yok.) Dr. Grien, ya Treupel'i bırakırsın ya da böbreklerinin işi biter diyor. Yani benim işim biter. (Treupel bir ağrı kesici, Phenazetin içeriyor. Dünyada migrenle [morfin dışında] bir tek Phenazetin baş edebilir herhalde; ama zamanla böbrekleri mahvediyor.) – Doktorlar! Otuz bir ya da otuz üç yaşımdayken –l'âge du Christ[42]– Browny bana sadece üç aylık ömrüm kaldığını

42. Fr.: İsa'nın [çarmıha gerildiği] yaşı. (ç.n.)

söylemişti. Kalbim, bir de sigara yüzünden. Hâlâ hayattayım, hâlâ sigara içiyorum. Sigara içmeseydim ölürdüm. Yani böbreklerimin bir süre daha dayanacağını düşünüyorum. Et puis merde[43] Bazen coşku içindeyken, bir cümleyi çok güzel çevirdiğime deli gibi sevindiğimde ya da sevişirken, o çılgın hezeyan anlarında ağrı kayboluyor. (Çok az sevişiyorum. Ama nasıl? Ne zaman? Kiminle?) Ancak ondan sonra, ağrı yeniden işkenceye başladığında farkına varıyorum: Ağrı yoktu. Hissetmedim! İnsanın hissetmediği ağrı, ağrı değildir. Bunu fark ettiğim zaman o harikulade anlar buhar olup uçuyor çünkü bunu düşündüğüm anda ağrılar da başlıyor. – Ağrı da uyur mu? Bitkinliğin ağrıya ağır bastığı gecelerde uykuya daldığımda, rüyamda ağrıyı görmüyorum. Korkulu, dehşet dolu rüyalar görüyorum tabii ama ağrılı rüyalar görmüyorum. Rüyalarda ruh acı çeker, beden değil. – İlaçlar komodinin gözünde duruyor. Komodin kilitli değil. O kadar tıka basa dolu ki zaten, çekmeceyi açtığımda ilaç şişeleri, hap tüpleri dışarı taşıyor. Haplar, damlalar, şuruplar... Asla bir şey atmam, çekmecede 1933'ten kalma ilaçlar duruyor. Bir dağın, dört binlik bir dağın katmanları ya da yaşlı bir meşenin yıl halkaları gibi. En üstte ihtiyacım olan ilaçlar var, işte Treupel, Luminal, Pervitin. Eski kutular ve tüpler en alttaki tabancayı gizliyor. Ağrıyı kurşunla paramparça etme arzusu çok büyük. Bir anda yok etme arzusu. Ağrının ardında aydınlık, ışıklı bir şey parlıyor. Artık hiç hareket etmeden kıpırtısız mı durayım yoksa nara atarak düşmanımın, beni baltalı mızrağının bir darbesiyle kurtaracak katilimin üstüne mi atılayım? – Gece doğum günümü kutladık. Clara'yla Red Ox'da. Phil Heymans oranın ortağı –şarkı söylemeyi yıllar önce bıraktı– ama o gece yoktu. Nerede olduğunu sordum. İki ay önce beyin kanaması geçirmiş, vücudunun bir tarafı felç olmuş. Ama durumu iyiye gidiyormuş. – Clara'yla küçük bir kavga: O gece ıstakoz gecesiymiş, ben de ıstakoz söyledim, sonra mönüde yazan fiyatın bütün ıstakozun değil, yüz gramının fiyatı olduğu ortaya çıktı. Istakoz sekiz değil, üç yüz kırk frank tuttu."

43. Fr.: Siktir et. (ç.n.)

AYNI yıllarda babam bir gün evin önünde postacıyı beklerken, epey uzaktan bir arabanın sokağa girip eve yaklaştığını gördü. Açık yeşil Cabrio ani bir frenle babamın önünde durdu ve arabadan, kahverengi deri koltuklar gibi bronz, araba gibi açık yeşil takım elbiseli bir adam dışarı fırladı; bu kişi savaştan sonra ceviz ağacının altında oturan o adsız sansız adamlardan biriydi. Artık bir ismi vardı: Joseph Caspar Witsch. O zamanlar bir yayınevi olmayan bu yayıncının artık yayınevi vardı. Babamla Witsch birbirlerinin boynuna atıldılar ve Jupp Witsch aşinası olduğu ceviz ağacına doğru hızla ilerlerken, arkasından nefes nefese koşturan babam cömert ve iyi olma lüksüne *kendisinin* sahip olduğu günlerin geride kaldığını anladı. Witsch en rahat koltuğa oturup bacak bacak üstüne atarak –pantolonunun ütü çizgisi kusursuzdu– hem genel hem de babamla ilgili planlarını anlattı. Her şey hazırdı; kitaplar, sözleşmeler, teslim tarihleri, ödemeler. Rakamlar bir zamanlar ceviz ağacının altında hayal edilenden çok daha düşüktü gerçi ama babam derhal aşka geldi, tüm şartları kabul etti, sözleşmeleri hiç tereddüt etmeden imzaladı ve nefes bile almadan bir sürü proje daha sayıp döktü. Bunlar Jupp Witsch'in anında aklına yattı ve önemli bulduğu bu projelerin sözleşme koşullarını önce sözlü olarak sıraladı. Witsch kendine bir bira daha koyarken babam da banyoya gidip fazladan bir Treupel tableti daha attı ağzına. – O yıllarda o kadar çok işe kalkışıyordu ki adeta *her gün* yeni bir şeye başlıyordu. Bir kitaba, yayınevi için bir kitap dizisine, makale dizisine, kitap eleştirisine, bir sonsöze: Ama ağrılar her zamanki gibi dayanılmaz hale geldiğinde, *o günlük* vazgeçiyordu. (Bir de okuldaki işi vardı. Ders programı birkaç yıl hafifletildikten sonra, ellili yılların sonunda artık iş göremez olduğuna hükmedilip okuldaki görevinden muaf tutuldu.) Gece olduğunda o günkü savaştan yine ağrılar galip çıksa da günde on-on dört saat çalışıyordu: Yemek yediği de yoktu artık; zaten sıkı bir tuzsuz rejim uygulamak zorundaydı (böbrekler) ve günde otuz gram proteinden fazlasına izin yoktu: İki dilim ekmekte o

kadar protein vardı. Clara mektup tartısı ölçülerine göre yemek pişiriyordu. – Bütün bunlar, babamın Diderot'dan sonraki en sevgili yazarı Stendhal'in yazdığı hemen hemen her şeyi çevirmesine engel olmadı; asıl adı Marie-Henri Beyle olan Stendhal'in eserlerini ("to the happy few"[44]) peş peşe çevirdi: *Le Rouge et le Noir, La Chartreuse de Parme, De l'Amour, Armance, Lamiel, Vie de Henri Brûlard, Lucien Leuwen*. Ama aralarda fırsat buldukça başka yazarları da çevirdi tabii –zamanla bir kitaplık dolusu çevirisi oldu; hepsini Clara'ya armağan etti ama o bunları hiç okumadı–; örneğin, *Mon Oncle Benjamin* ve *Belle-Plante et Cornélius* (Tillier), *Manon Lescaut* (Abbé Prévost), *Madame Bovary* ve *L'éducation sentimentale* (Flaubert), *La cousine Bette, Contes drôlatiques, Peau de cagrin* ve *Gobseck* (Balzac), *Mademoiselle Fifi, Boule de suif* ya da *Le horla* (Maupassant), *Nana* (Zola), *Poil de carotte* (Renard), *Patapoufs et Filifiers* (Maurois), *Les Liaisons dangereuses* (Choderlos de Laclos), *Le grand testament* (Villon) –balatlar da dahil–, *La jument verte* ve *Le tiroirs de l'inconnu* (Aymé), *Au bon beurre* (Dutourd), *Le bourgeois gentilhomme, Le malade maginaire, Les précieuses ridicules* ve *L'avare* (Molière), *Candide* ve *L'ingénu* (Voltaire), *Carmen* (Mérimée), *Le poète assassiné* (Apollinaire) ya da *Gargantua et Pantagruel* (Rabelais). Ve daha başkalarını da. Mark Twain'in *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court*'unu çevirdi mesela; oysa okulda İngilizce öğrenmemiş, bırakın Amerika'yı, İngiltere'ye bile hiç gitmemişti. ("İngilizce'yi sinemada öğrendim" diyordu.) – Rahibelerle keşişlerin de hatırı kalmadı; çünkü babam kahramanlarının bir kez daha çılgınlar gibi yiyip içtiği ve birbirini "bildiği" altmış tane Fransızca hikâye ve novella çevirdi Jupp Witsch'e. Bir tek Diderot'ya pek el atmadı. Sadece bir-iki kısa oyununu çevirip Goethe'nin *Neveu de Rameau* çevirisine bir sonsöz yazdı, o kadar. İki üç sayfada bir ağrı kesici içiyordu. Kitap başına yüz ya da üç yüz hap. Cümlelerini günbegün yazıyor, günbegün ağrıya yenik düşüyordu. Savaştan hemen sonra, imkân

44. İng.: Mutlu azınlığa. (ç.n.)

bulur bulmaz Almanya'ya gitti ve ilk önce Stuttgart'a uğradı. Noel öncesiydi ve yol boyunca yürüyüş temposunda ilerleyen tren o kadar doluydu ki yolcular (kompartımanlarda sekiz on kişi vardı; çocuklar bagaj filesine konmuştu) koridorda ikili sıralar halinde ayakta gidiyorlardı. Deri çantasına sıkıca sarılarak pencere kenarında dikilen babamın arkasındaki adamın bagajı bir Noel ağacıydı. Ağacın dalları dizlerinin arkasına battığından babam yol boyunca dizlerini bükmek zorunda kaldı. Stuttgart garında yürürken yaralı birini andırıyordu ama hiç dikkat çekmedi; zira herkes iki büklüm yürüyordu. Korkunç ağrılarla kıvranan başkaları da vardı; tam yerine gelmişti yani. – Stuttgart'a gitmesinin nedeni, muazzam projelerle dolup taşan genç yayıncı Gerd Hatje'ydi. Babamın çantasında da "Janus Dünya Edebiyatı Kütüphanesi" adını verdiği projesi vardı; bu kitap dizisi Almanya, Avusturya ve İsviçre'deki üç yayınevi tarafından yayımlanacaktı (nitekim gerçekten de yayımlandı). Yayıncılardan biri işte bu Gerd Hatje'ydi; diğeri Viyana'daki Willy Verkauf, üçüncüsü de Teufen'deki Arthur Nigli'ydi. – Hatje ile babam en başından beri çok iyi anlaştı; kimsenin bilmediği kitaplar (babam) ve resimler (Hatje) hakkında konuştular. Bir gün Königstrasse'deki bir kafeye de gittiler ve bir zamanların görkemli caddesi Königstrasse'deki, şimdi tüm binalar gibi derme çatma bir kulübeye benzeyen kafede babamın berbat bulduğu bir kremalı pasta yediler. Pencere kenarında oturuyorlardı; dışarıdaki kadınlar ve erkekler –sadece çocuklar değil– pencerenin önüne toplaşıp, gözlerini babamla Hatje'nin tabağına dikmişlerdi. Kumaş üreten, daha doğrusu son derece kaba, kahve-gri yünlü bir kumaşı, sadece *bu* kumaşı üreten bir fabrikaya da gittiler –Gerd Hatje film yıldızına benziyor, modadan çok iyi anlıyordu–; kapı görevlisinden sekreterlere, çıraklardan fabrika müdürüne herkes, bu kumaştan giysiler içindeydi. Donuk bir rengi vardı kumaşın. Buna renk bile denemezdi aslında; ama babamı o kadar heyecanlandırdı ki –kadim çağlar öncesinden kalma bu renge derinden aşinaydı– babam birkaç metre

kumaş satın aldı. Gerd Hatje de ondan geri kalmadı. Nitekim birkaç ay sonra Gerd ile Clara –Gerd babama artık sık sık uğruyordu– hiç beklenmedik bir biçimde, aslına bakılırsa ansızın İtalya'ya doğru yola çıktıklarında ikisinin de üzerinde bu kumaştan giysiler vardı. Tıpatıp aynı renklerde. Babam evin önünde durmuş, onlara el sallarken, sokağın sonuna vardıklarında ikisini birbirinden ayırt edemez oldu. Gerd'in Borgward marka yeni arabasının sinyal lambası yanıp söndü ve köşeyi dönüp gittiler. İki hafta ortadan kayboldular –Gerd'in Napoli'nin güneyindeki yazlığını döşediler– ve mutluluk saçarak eve döndüler. Clara'nın üstünde baştan ayağa kırmızı çiçekli, adeta şeffaf bir elbise vardı; Gerd ise beyaz pantolon ve mavi ceket giymişti. Bir tek kaptan şapkası eksikti. (Babamla Clara çok geçmeden Willy Verkauf'la da tanıştı tabii. Adam o kadar kibar ve zarifti ki –Yahudi'ydi *ve* Avusturya-Macaristan monarşisinin en ince görgü kurallarının vârisiydi ne de olsa– Clara onun bir sahtekâr olduğunu düşündü; haksız yere. Sonradan resim yapmaya başlayan Willy Verkauf bir yayıncınınkini fersah fersah geride bırakan bir kariyer yaptı. Diğer yayıncı, Arthur Niggli Thurgau'luydu.) Fakat Bay Rosenstein diye biri *gerçekten de* sahtekâr çıktı. Üstü açık bir MG ile gelmişti; içi deri, üstü kaliteli iplerden örülmüş bir otomobil eldiveni takmıştı ve halihazırda tek bir kitap yayımlamış olan bir yayınevinin kurucusuydu (*Biz Böyle Laflarız İşte* adlı bu kitap şehirde çoksatarlar arasındaydı) ve söylediklerine bakılacak olursa –babam inanmış, Clara inanmamıştı– hayatının geri kalanını babamın çalışmalarına adamak istiyordu. Fakat bunun için bir avansa ihtiyacı vardı –henüz çok gençti, ayrıca yetimdi– ve babamın da takdir edeceği gibi, atağa geçen yayınevinin elde edeceği kâr düşünülürse, on ya da yirmi bin frank çok para sayılmazdı. Babam ona parayı Clara'dan gizli verdi. Clara bütçedeki açığı fark edip, Bay Rosenstein'ın birkaç hafta önce iz bırakmadan ortadan kaybolduğunu da öğrenince, kupkuru gözlerle hıçkıra hıçkıra ağlayarak küçük yumruklarıyla babamın göğsünü dövdü. Babam, "Rosens-

tein pisliğin tekiyse bu *benim* suçum mu?" diye bağırarak kapıyı çarpıp çıktı; bir süre bahçede volta attı. Sonra kesilmiş bir kiraz ağacının kütüğü üzerine oturup sakinleşmeye çalıştı. Kalbi deli gibi çarpıyor, duruyor, tekrar gümbür gümbür atıyordu. Eve girip bir avuç hap içti ama fayda etmedi. – Birkaç yıl sonra eczanede (bir zamanlar kahve aldığı eczanede), reçetesi olmamasına rağmen reçeteyle satılan bir ilaç isteyen Bay Rosenstein'la tesadüfen karşılaştı. Birbirlerini tanımıyormuş gibi yaptılar. – Babam, Jupp Witsch'le on iki kere kavga etti ve çeşitli vesilelerle on bir kere barıştı. Neyse ki on ikinci kavgadan birkaç gün sonra Bayan Winkler ve Bay Dickschat'la tanıştı; evli ya da sevgili olmayan bu çiftin Münih'te bir yayınevi vardı. Bayan Winkler çok zarif, duygulu bir hanımdı; yayınevinin programını –klasikler, *hep* klasikler– oluşturan oydu; Bay Dickschat ise onun hesap kitapla ilgilenen adamıydı. Rakamları, yüzdeleri o biliyor, kitapların şansını ve riskini o tahmin ediyordu. Tek kolluydu. İçiyordu da. Bayan Winkler'le Bay Dickschat babamın son büyük aşkı oldu. Yayınevinin harikulade kitaplarının yarattığı bir tutkuydu bu: İpek kâğıt, metal hurufat, yaldızlı kitap kenarı, kurdele ayraç, iplik dikişli cilt. Her baskı bez ya da deri ciltli. Belirli bir ücret yerine satıştan pay alacağı ilk sözleşmeyi de Bay Dickschat'la yaptı babam. Yüzde iki! Feri haklar! Hiç hesap yapmayan babamın en sevdiği işlerden biri, bir çevirmenin saat başına aldığı ücreti hesap etmekti. Bu hesaba göre, bir saatlik ücreti 30 kuruştu; çok keyifli olduğu günlerde yirmi beşe iniyordu. – Bayan Winkler'in Tanner adında bir editörü vardı –yayınevi çok küçüktü; Bayan Winkler'in salonundan ve Bay Dickschat'ın izbesinden ibaretti–. Bay Tanner o kadar ağdalı bir Aşağı Bavyera aksanıyla konuşuyordu ki babam onun ne dediğini anlamıyordu. Hiç, hemen hemen hiç. Yine de odada fırıl fırıl dolaşarak tartışıyorlar, Bay Tanner argümanlarını büyük bir ciddiyetle sıralarken, babam öfke nöbetlerine tutuluyor ama bu kadar sinirlenmekte haklı mı haksız mı, işte bundan asla emin olamıyordu. Yeni bir çevirisinin

tashihlerini işlerken, fazladan her virgüle güceniyor, Bay Tanner'in yüksek Almanca'yı en azından *okuyabildiğini* varsayarak ona sayfalar dolusu mektuplar yazıyordu. Yüksek Almanca bir yana, Bay Tanner Fransızca, İtalyanca, İspanyolca ve İngilizce biliyordu. Fakat bu dilleri Hölderlin, Voltaire, Petrarca, García Lorca ya da Shakespeare'den alıntılar yaparak konuşurken, *tüm* bu yazarlar Bavyera'nın Vilshofen kasabasının yerlisiymiş gibi geliyordu kulağa. – Zamanında ceviz ağacının altında oturan bir-iki kişi daha isim yapmıştı. Nonnenmann, Schnurre, Böll gibi isimleri vardı artık. Babam eski okulunun konferans salonunda önce onlarla, sonra bir sürü başka yazarla kitap okuma akşamları düzenledi. Başlangıcı dostları yaptı; ama çok geçmeden Wolfgang Hildesheimer, Hans Bender ve Günter Grass gibi isimler de katıldı. Hatta sonunda gencecik Hans Magnus Enzensberger de geldi ve yazı tahtasının önünde hiperaktif bir çocuk gibi zıp zıp zıplayarak, öğrencileri saymazsak çoğu kendinden iki kat daha yaşlı dinleyicilere, bir şiiri nasıl yazdığını anlattı.

BABAMIN ölümünden bir gün önceki okuma akşamının konuğu –kitaplarını okuyan yazarların uzayıp giden listesinde ellinci ya da sekseninci kişi– ülkenin duayenlerinden biri haline gelen ve toplum içine *asla* çıkmayan bir kadın şairdi. Bir efsane olmuştu; ünlü ve görünmezdi. Dağlarda, kimsenin bilmediği bir yerde yaşıyordu. Fotoğrafı bile yoktu çünkü fotoğrafçılarla da görüşmeyi reddediyor, basından biri köyde yoluna çıktığında hemen bir ahırın arkasına kaçıveriyordu. Nitekim babam onu da davet etmeye cesaret edememiş, hatta böyle bir olasılığı aklına bile getirmemişti; ama bir gün şansını denedi. Ona yayınevi kanalıyla bir mektup gönderdi. Kadın şair derhal cevap yazdı; nihayet birinin onu bir etkinliğe davet etmesine sevinmişti. Babamın mektubu çok uzun zamandan beri aldığı ilk mektuptu. Babam okuma akşamında daha önceki tüm yazarlarda olduğu gibi, onun için de bir konuş-

ma yapmak istiyordu tabii. (Konuşma yaparken kürsünün önünde dikilir, ışıktan gözleri kamaşmış gibi –kamaşırdı zaten– gözlerini kısardı; bacakları iki morsalkım gövdesi gibi çarpık dururdu. Alçak sesle konuşur, sanki hiç hazırlık yapmamış gibi sözcükleri bulmaya çalışırdı. Oysa kısa konuşmasına *gereğinden* iyi hazırlanırdı.) Fakat o gün, o akşam kendini o kadar kötü hissediyordu ki, kelimenin tam anlamıyla bütün gücünü toplayıp okul müdürüne telefon açtı ve ondan bu görevi üstlenmesini rica etti. Kadın şairden onun adına özür dilemesini. (Ona hayrandı.) Telefon konuşmasından sonra çocuğun, çoktandır bir yetişkin olan oğlunun –benim– merdivenlerden indiğini duydu ve odasının kapısından başını uzatıp iyi olmadığını, hiç iyi olmadığını söyledi. "Bu gece evde kalabilir misin?" "Ama baba" dedim, "sirke bilet aldık biliyorsun." Başını salladı; ben de annemle çekip gittim. (Clara sirklere bayılıyordu. Knie Sirki'nin galası yerine kadın şairin okuma gecesine gidebileceğimiz aklımızın ucundan bile geçmedi. Babam koltuğa oturup Bach'ın "Yetti Gayrı" adlı kantatını –o gün üçüncü kez– dinledi. Ağlıyordu; yalnız başınaydı nasılsa. Oda giderek kararadı; lambayı yakmamıştı, kalkıp düğmeyi çevirecek takati de yoktu. Her yeri ağrıyordu; her kası, her siniri, kalbi. Eski günleri düşündü; fırtına ve doluda babasının köyüne nasıl gittiğini. Siyah Şapel'deki şarkı yarışını. Lokantaya doğru ilerleyen fener alayını. Kapıda, tabutların arasındaki itiş kakışı. Dansı. Ahırdaki geceyi. Gülüyormuş gibi bir ses çıkardı. Saate baktı –gramofon susmuştu– ve aniden içinde şehre gidip kadın şaire bir merhaba deme arzusu duydu. Ayağa kalkıp bir-iki adım attı. Başı dönüyordu; ama derin derin nefes alıp verince gözünün önündeki yıldızlar kayboldu. Kapıya tutundu. Evden çıkarken sendeliyordu; bahçe çitlerine, bina duvarlarına tutuna tutuna tramvay durağına geldi, tramvaya binip şehir merkezindeki Paradies Restoran'a gitti. İlk okuma akşamından beri –Heinrich Böll yirmi bir dinleyiciye okumuştu kitabını– etkinlikten sonra yazarla ve sıkı hayranlarıyla birlikte bu restorana gidiliyordu. Okul müdürünün de bu âdetten şaşmayacağını düşündü ve gerçekten de, bil-

dik grubun, bir zamanlar sürrealistin yaptığı küçük karnaval fenerinin altındaki büyük masada oturduğunu gördü. (Kirchner öğrencisiyle yaşanan skandaldan sonra babam Ticino'ya bir daha hiç uğramamıştı; şehre indiğinde Paradies'e gidiyordu.) Masanın baş tarafında, yani tam karşısında hanımefendi-cadı karışımı bir kadın oturuyordu; kadın şair oydu tabii. Yeni gelen konuğu tanımış gibi ayağa fırlayınca herkes dönüp baktı. Hortlak görmüş gibi bakakaldılar babama. Muhtemelen öyleydi, hortlağa benziyordu –sıcak bir yaz gecesi olmasına rağmen üstünde örgü hırkası vardı–; okul müdürü ayağa kalkıp aceleyle yanına geldi. "İyisiniz ya?" deyip onu dirseğinden tuttu. Babamı kadın şaire tanıttı ve babam kekeleyerek, az önceye kadar kendini iyi hissetmediğini ama onunla tanışma arzusuna karşı koyamadığını söyledi. Gelmişti işte. Kadın şair gülümsedi. Okuma gecesi çok güzel geçmişti, patetik bir zafer gibiydi; salon öyle doluydu ki Bern ya da Brig'den gelen dinleyiciler –kadın şair daha önce hiç ama hiç okuma yapmamıştı!– salona alınamamıştı. Yerlere, sahneye, pencere önlerine, her yere oturmuştu meraklılar. – Kadın şair hiç yorgun değildi şimdi, son derece şen şakraktı. Yanına oturan babam da canlanmıştı. Şarap istedi; birkaç yudum içti de Gece yarısı, lokantanın kapanma saati geldiğinden mecburen kalktılar. Adeta sağlığına kavuşmuş gibiydi babam; kadın şaire oteline kadar eşlik etmekte ısrar etti. (İlk kez "Hotel zum Schwert"i seçmişti; Mozart, Napolyon ve Bartók'un da kaldığı bu otel haliyle pahalıydı.) Nehir boyunca yürürken şiirlerden şiirin nadiren yazıldığından, yazıldığında da nedeninin bilinmediğinden bahsettiler. Nehir yanlarından kapkara akıp gidiyordu. Sustular. Sonunda kadın şair, "Biz daha önce karşılaşmıştık değil mi?" dedi. Babam ona soran gözlerle baktı. "On ikinci doğum günü kutlamanızda" dedi kadın şair. "Sizinle dans etmek istemiştim. Ama etmedim."

"Siz demircinin kızısınız" dedi babam. "Bilseydim!"

"Artık biliyorsunuz."

Babama şaşırtıcı yumuşaklıkta bir öpücük verip otele girdi. Babam yavaş yavaş kapanan kapıya bakakaldı; sonra dönüp, tramvay durağına kadar nehir boyunca yürüdü. Son tramvayı, elbette, çoktan kaçırdığından bir taksiye bindi. Eve geldiğinde kafasındaki tüm sinirler kudurmaya başlayınca, babam o gece hiç ağrı çekmediğini fark etti. Clara'yla çocuk uyuyordu; her halükârda odalarında çıt çıkmıyordu. O da hiç ses çıkarmadı. Beyaz Kitap'ı açtı, yarım bir cümle yazdı; ama o kadar bitkindi ki o gecenin kaydını ertesi güne bıraktı. Haplarından yine bol miktarda içti; üstüne bir de Librium almasına rağmen gecenin bir yarısında uyandı. Dışarısı hâlâ karanlıktı; oysa Temmuz ayıydı, 18 Temmuz 1965. Bir sigara yakıp banyoya gitti, musluğu açtı ve yere yığıldı. Ölmüştü ya da ölmek üzereydi; oğlu –ben– bir-iki saniye sonra yanına koştuğunda azıcık canı kalmıştı.

ARADAN iki saat bile geçmeden Döşova'ma atlamış, babamın köyüne gidiyordum; tabutu getirmem gerekiyordu. Oraya daha önce hiç gitmemiştim ama Hallweg haritamda hemen yerini buldum. Sorun yoktu; çok uzak değildi zaten. Güzel bir yaz sabahıydı, arabanın üstünü açmıştım ve sol dirseğimi pencerenin kenarına dayayıp dağlara doğru yola koyuldum. Göl boyunca gittikten sonra tepelere doğru çıkmaya başladım. Pek trafik yoktu; arada sırada bir traktörü ya da bisikleti sollayıp geçiyordum. İki yanı kavak ağaçlarıyla çevrili dümdüz bir yolda ilerledim bir süre. Motor, Döşova'lara özgü bir sesle takırdıyordu. Sanki bir sürü teneke kutu yokuş aşağı yuvarlanıyormuş gibi. Neden bilmiyorum, az kalsın şarkı söyleyecektim. Gökyüzü böyle masmavi, böyle apaydınlık kubbelendiği için miydi acaba? – Bir vadiye vardım; yolla birlikte vadi de giderek daralıyordu. Virajdan dönerken posta otobüsüyle burun buruna geldim; ama neyse ki şoför önceden korna çalmıştı. Arabayı geri vitese alıp kenara çekildiğimde, Saurer marka gıcır gıcır otobüsün şoförü kibarca el salladı. Sonra yol dikleşti

ve kıvrılarak dağa tırmanmaya başladı. Aşağıdaki dereler çağıldayarak akıyordu. Kozalaklı çamlar, karaçamlar, yosunlarla kaplı kayalar. Dar virajlarda mecburen birinci viteste gidiyordum; ama düz yolda da ikinci vitesin üstüne çıkamıyordum. Bir ara bir dağsıçanı ıslık çaldı, sonra bir karaca ormandan yana zıpladı. – Yol düzleşmişti şimdi. Gürül gürül akan bir derenin kenarından geçerek nihayet o kayaya, göğe uzanan dört kireçtaşı kulesine ulaştım. Hafif bir virajdan sonra ahırların, koyu renk ahşaptan evlerin karşısında, köy meydanının tepesindeydim. Aşağı inen yokuş o kadar dikti ki tekrar birinci vitese taktım. Yokuştan aşağıya inip önünde iki-üç araba duran köy lokantasına geldim. Arabadan indiğimde tepemde Siyah Şapel'i gördüm; ama siyah değildi şapel, beyaza boyanmıştı. Kulesinin tepesindeki horoz güneşte altın gibi parlıyordu. Köy lokantası da bembeyazdı (belki de lokantacı ile rahip tadilat yaparken boyayı ortak almıştı) ve tüm pencerelerin önüne sardunyalarla dolu yeşil çiçek kasaları yerleştirilmişti. Önünde durunca otomatik olarak açılan cam kapının üstünde sarı bir ışıklı levha ("Cardinal Bier") asılıydı. Masalarla dolu büyük bir salon. Beyaz masa örtüleri, kardinal başlığı gibi katlanmış peçeteler. Ortalıkta in cin top oynuyordu; tepesinde aynı dışarıdaki gibi ışıklı "Cardinal" levhası asılı bar tezgâhının arkasında da kimse yoktu. Karşı duvardaki kapıyı açınca karşıma çıkan salon o kadar karanlıktı ki masaları ve sandalyeleri zorlukla seçebildim. Burası salondan çok depoya benziyordu; hangar gibiydi ve toz kokuyordu. Bar tezgâhına dönüp, "Kimse yok mu?" diye seslendim. Der demez karşımda bir adam belirdi; gençti, kuvvetliydi, elindeki tabak istifini tezgâhın üstüne bıraktı. "Buyrun?" dedi. "Lokantacı burada mı?" diye sordum. "Buyrun, benim." "Ben Karl'ın oğluyum" dedim. "Tabutu almaya geldim." "Kimin oğlu?" Lokantacı bana bakıyordu. "Hangi tabutu?" "Babamın tabutunu. Orada, diğer tabutların yanında." Lokantacı başını kaşıdı, gülmeye başladı. "Hatırladım" dedi. "Evin önündeki tabutlar. Çocukken mevta oyunu oynardık onların içinde." Fıçıdan bira çekti. "Tadilat sırasında, babam henüz

lokantanın başındayken, bütün hurdaları kırıp odun yaptık." Önüme sürdüğü biradan kocaman bir yudum aldım. "Ama tabutlar! Buradaki her evin önünde bir-iki tabut durur." "O eskidendi" dedi lokantacı. "Buraya her yıl birkaç bin turist gelir. Düşünsenize, Japon'sunuz, son derece pahalı bir seyahate çıkıyorsunuz, her şey güzel olsun istiyorsunuz, sonra ayağınız ikide bir tabutlara takılıyor." "Anladım" dedim ve birayı bir dikişte bitirdim. "Demircinin önünde hâlâ öyle bir tabut duruyor. Özel mülk. Bu durumda belediyenin yapabileceği bir şey yok. Onun dışında bütün tabutlar kaldırıldı" dedi lokantacı. Başımı salladım, sustum, etrafa göz gezdirdim. Duvarlarda pastoral tablolar asılıydı. Resimler *kitsch* değildi; öyle olsa bile çağdaştı. "Biz akrabayız" dedim. "Büyükbabanız babamın babasının kardeşiydi." "Kabulümdür" dedi lokantacı ve bar tezgâhının üstünden elimi sıktı. Güldü. Arkamı dönüp kapıya yöneldim. Kapı tam yana doğru kaymıştı ki arkamdan "İki seksen" diye seslendi. – "Pardon?" Durdum. "Bira" dedi. Parayı ödeyip okkalı bir de bahşiş bıraktım. Sonra Döşova'mı meydanın dik yokuşundan yukarı sürdüm. Birinci viteste gidiyordum ve gazı topuklamama rağmen, hızım yirmi kilometreyi bulmuyordu. Motor ancak köy yolunda açıldı ve üçüncü vitese taktığımda, önündeki tabuttan --etraftaki tek tabuttan– demirci dükkânı olduğunu anladığım evin önünden geçiyordum. Eskilikten kararmıştı tabut, neredeyse simsiyahtı. – İki, üç saat sonra evdeydim; üstelik dönüşte eski Gümrük Lokantası'nda durmuş, kestane ağaçlarıyla dolu bahçesinde sosisli sandviç yemiş, bir bira daha içmiştim. Bahçede, makine fabrikasının o günkü mesaiyi doldurmuş bir-iki işçisi, bir köşede ele ele oturmuş, gülen gözlerle bakışan iki sevgili. – Eve tabutsuz döndüğümde, yerde Clara'nın, annemin notunu buldum. Evde bir ölüyle uyumak istemediği için Hildegard'a gittiğini yazıyordu. Oysa ölü babam evde değildi; hemen gelip onu almalarını bizzat ben sağlamıştım çünkü sıcaklık gölgede otuz dereceyi buluyordu. Ama odasına girip etrafa bakınırken üşüdüm. Kanepenin Arap ya da Rus işine benzeyen örtüsü sanki hiçbir şey olmamış

gibi özenle seriliydi. Komodin. Üstünde babamın okumakta olduğu kitap (H.C. Hartmann'ın *Verbarium*'u). Yazı masası. Bigla marka. Bir köşesinde *Sachs-Vilatte* ve diğer sözlükler. Kitaplıklar, okuma nüshalarının kutusu. Pencere. Terasa açılan kapı. Banyonun açık duran kapısı. Yazı masasının üstündeki Beyaz Kitap'ı aldım ve tabii hemen karıştırmaya başladım. Kitabı okuyabilirdim artık, hatta okumam gerekiyordu. O güzelim, inci gibi yazıya bakakaldım; rastgele bir-iki sözcük, bir cümlenin yarısını okudum. Harfler o kadar küçüktü ki okurken burnum kâğıda değiyordu. Babamın yazdığı son sayfaya geçtim ama bir şey anlamadım: *"17 Haziran 1965. Son anda güzel bir gece. Artık onun adını biliyorum."* Acaba kimi kastediyordu? Sonra yazı masasının üstündeki kâğıtları biraz karıştırdım –yanıtlanmayı bekleyen, üst üste yığılmış mektuplar, notlar, yayınevi katalogları– ve kitaplıktan gelişigüzel bir kitap aldım. Öylesine. Elime tesadüfen *Duygusal Eğitim* gelmişti; kitaplığın önünde durup kitabın son sayfasını, babamın Flaubert'ten alıp yeniden yarattığı sözcükleri okudum. Frédéric'in, yıllar sonra kasabasına döndüğünde, çok eskiden, henüz delikanlıyken kasabanın genelevinin koridoruna kadar girmeye cesaret ettiğini ve hanımlardan birini görür görmez tabanları yağlayıp kaçtığını hatırladığı kısmı. "Ama yaşadığımız en güzel şey buydu" der Frédéric arkadaşı Deslauriers'e; o da ona hak verir. Evet, koca bir ömür geçmiştir ama yaşadıkları en güzel şey budur. – Kitabı tekrar yerine koydum. Sonunda gözüm yaşarmıştı işte. İlaç çekmecesini kanepenin üstüne boşalttım. Yüzden fazla ilaç şişesi, tüpü, kutusu. Birkaç yıl yetecek kadar Treupel, sanki her gün kürek kürek içmiş gibi çok miktarda Librium, yara bantları, yara merhemleri, içlerindeki sıvı buharlaşıp uçmuş, etiketleri okunamaz hale gelmiş küçük şişeler. Tabancayı bulamadım. Atmış mıydı? Geceleyin göle mi fırlatmıştı? Ormandaki çalılıkların arasına? Peki, ne zaman? – Yazı masasının çekmeceleri malum ıvır zıvırla doluydu. Ataçlar, posta pulları, paket lastikleri, silgiler, kurşunkalemler. En üstteki çekmece hâlâ kilitliydi. Anahtar ortada yoktu.

Çekiç ve keski getirip kilidi parçaladım. Çekmecenin içi tıka basa zarf doluydu; o kadar çok zarf vardı ki çekmece açılır açılmaz bir kısmı yere saçıldı. Zarfların hiçbiri, bir tanesi bile açılmamıştı, postayla geldikleri gibi duruyorlardı –üzerlerinde on küsur yıllık posta damgaları– ve teker teker açtığımda hepsinin ama hepsinin içinden fatura çıktı. Ödenmemiş faturaları Babam asla yanılmamış, gerçek bir mektubu açmadan çekmeceye atmamıştı. (Clara daha sonra faturaları ödedi. En azından çoğunu. Otuz bin frank civarında bir tutarı.) Çekmecede ne gizli bir roman, ne aşk mektupları, ne de porno dergiler. En altta, tarihi faturaların altına saklanmış siyah-beyaz bir kadın fotoğrafı vardı sadece; fotoğrafın üst kısmında çıplak kadının sadece boynu, alt kısmında da kasık kılları, biraz da baldırları görünüyordu, o kadar. Ve üstünde yattığı, belki de beyaz ipekten örtü. Fotoğrafı bir amatörün çektiği kesindi; satın alınmışa benzemiyordu. Kimdi bu kadın? Babamın bana anlattığı Hélène mi? Çok eskiden abayı yaktığı biri mi? Ya da gençliğinde annem mi? – Ölü evinde yapayalnız uyumayı ben de istemiyordum; şehre inip Isabelle'e gittim. Isabelle Jura Dağları'ndaki Les-Entre-Deux-Monts kasabasındandı –hâlâ öyle–; onunla on dört gün önce tanışmıştık. Kapısının ziline bastım; karşısında beni görünce sevindi, babamın öldüğünü söyleyince üzüntüden perişan oldu. (Babamı sadece bir kez görmüştü; daha bir hafta önce. Babam çok uzun yıllardan beri Fransızca konuşma fırsatı bulamamış olmasına rağmen ondan hiç ummadığım akıcı bir Fransızca'yla hemen sohbete girişmişti. Isabelle ona Hélène'i hatırlatıyordu belki de. Isabelle de onu sevmiş olacak ki Fransız peynir çeşitleri hakkında uzun uzun muhabbet etmişlerdi; ikisinin de bu konuda şaşırtıcı derecede bilgili olduğu anlaşılıyordu.) – Ertesi gün düşündüğümden çok daha geç bir vakitte eve döndüm. Döşova'yı komşu evin bahçesindeki dev çam ağacının gölgesine park ettim. Annem bahçe kapısının önünde durmuş, yokuşun aşağısında köşeyi dönüp gözden kaybolan çöp kamyonunun arkasından bakıyordu. Üstünde mavi önlüğü vardı; yüzü bembeyazdı,

kireç gibiydi ama kendisi enerji doluydu. Aynı Bay Wagner ya da Bay Kern gibi hızlı hızlı yürüyerek eve girdi. Peşi sıra merdivenlerden çıkıp babamın çalışma odasına girdim. Odanın tam ortasında duran 50 litrelik çöp torbası yarı yarıya dolmuştu; annem Bigla masanın üstünden bir deste kâğıt daha alıp torbaya tıktı. "Seni beklemeden ortalığı toplamaya başladım" dedi. "O kadar dağınıkmış ki, tahmin bile edemezsin." Yazı masasına gittim. Yığın yığın mektuplar ve yayınevi katalogları ortadan kalkmıştı; boşalan yazı masasının üstünün –neden koyu renkli, güzel bir ahşaptan olduğunu sanmıştım ki acaba?– çirkin bir muşambayla kaplı olduğunu gördüm. Kahve-gri desenli kalın muşamba mürekkep lekeleriyle, sigara yanıklarıyla doluydu. Faturalar zarflarından çıkarılmış, üç sıra halinde güzelce istiflenmişti: Ödenecek, belki ödenecek, ödenmeyecek. Yeşil Olivetti daktilo, babamın belki de İtalyan malı olduğu için satın aldığı ama diğer tüm daktilo markalarına göre daha çabuk parçaladığı bir dizi Olivetti'nin üçüncü ya da dördüncüsüydü. İşaretparmağının darbelerine uzun süre dayanmıyordu tuşlar; Remington'un, Continental'in, Adler'in tuşları da dayanamamıştı. (Otuz yılda herhalde otuz daktilonun hurdasını çıkarmıştı; bir-iki kere de işaretparmağını incitmiş, birkaç ay ortaparmağını kullanmak zorunda kalmıştı.) Daktilonun etrafında çerçeveli iki fotoğraf: Birinde, Tarih Müzesi'nin önünde ciddiyetle duran harikulade güzellikteki genç Clara, diğerinde, bahriyeli kıyafetleri içinde iki oğlan çocuğu: babamla ağabeyi Felix. Yürüyüşün gücü çabuk tükenen Felix babamdan önce ölmüştü. Afrika'dan gelme iki ahşap heykelcik: penisinin ucu kırmızı adamla bacaklarının arasında beyaz bir V olan kadın. Dürer tarzı bir tavşan biçimindeki bronz mektup ağırlığı. İki kurşunkalem. Bir mürekkep hokkası içinde kaz tüyü kalem. – Beyaz Kitap neredeydi peki? Kalbim küt küt atmaya başladı. "Beyaz Kitap nerede?" diye haykırdım. "Söyledim ya" dedi Clara; Bigla'nın alt çekmecesine eğilmişti. "Çöpte. Neyse ki ilk yığını hemen gelip aldılar." "Beyaz Kitap'ı çöpe mi attın?" diye bağırdım. "Neden?" Annem cevap vermedi;

çok ama çok eski olduğu anlaşılan kayışlı bir deri çantayı, arkaik bir sırt çantasına benzeyen bir şeyi köşeden çıkarıp çöp torbasına tıktı. "Of!" dedi ve alnındaki teri sildi. Odadan dışarı fırladım ve öfkeden kudurmuş bir halde bahçede tur attım. Ama yarım ya da bir saat sonra annem çöp torbalarını teker teker bahçe kapısına sürüklerken dayanamayıp ona yardım ettim. Kâğıdın büyük bir ağırlığı vardır. İşte oradaydı çöp torbaları; bahçe duvarı boyunca dizilmişlerdi, simsiyah, idam edilmiş gibi devrik tepeleriyle. – Cenaze töreni iki gün sonraydı. Çok kalabalıktı; B Salonu tıklım tıklım doluydu. Genç Orkestra'nın birinci viyolası (Clara'nın halen görüştüğü tek Genç Orkestra üyesiydi ve gelmeyi hemen kabul etmişti) Bach'ın solo viyola için bir bestesini ağırbaşlı bir tutkuyla çaldı. Cübbesi siyah da olsa beyaz yakalı genç bir rahip bir konuşma yaptı; hiç sıkıcı değildi. Rahip babamın eski öğrencilerindendi ve cennete inanmayan birini toprağa verdiğini biliyordu. Başka bir sürü eski öğrenci daha vardı, ciddi, genç; tabii bir-iki de iş arkadaşı. Kısa bir konuşma yapan okul müdürü. Clara titrek dudaklarla birinci sırada oturuyordu. Yanında da ben. Isabelle. Biraz ötedeki Jo'nun yanında oturan Nina'ya yirmi yıldan beri birlikte yaşadığı adam eşlik ediyordu. (Hildegard gelememişti –dev bir çiçek buketi göndermişti– çünkü patronunun, Edward Schimmel'in tam da o öğleden sonra acil mektuplar yazdıracağı tutmuştu.) Sürrealist ile kadın ressam yan yana oturuyordu. Bay Fenster de gelmişti. Albert Züst, Heinrich Böll, Klaus Nonnenmann. Froylayn Doktor tek başına gelmişti; oysa Nobs'dan bir an bile ayrılmazdı. Kadın şair de oradaydı; başında ipek başörtüsü, en arka sırada oturuyordu. (Babamın köyünden gelen başka kimse yoktu.) İki yerel gazetenin yazı işleri müdürü, radyodan da bir-iki kişi gelmişti. Myrta ile Arnulf bile siyahlar içinde ön sıralardan birinde oturuyordu; oysa son yıllarda babamla Clara onlarla hiç görüşmemişti. Org son ilahiyi çalarken herkesin şapkasını, çantasını alıp kalkmaya yeltendiği sırada kapıdan içeri küçük bir köpek, gri bir tüy yumağı girdi, tabuta doğru ilerledi ve ben bir an, Hobby, Tanrım, Hobby geri

gelmiş, diye düşündüm. Sonra herkes mezarlığın giriş kapısının karşısındaki restorana geçti. Salamlı kanepe ve şarap ikram edildi. Annemle Isabelle'in arasında oturuyordum; çok geçmeden diğer matemliler de geldi ve giderek daha neşeli kahkahalar atarak babamla ilgili anılarını anlatmaya koyuldular. Nasıl da öfkeleniyordu! Herkesi nasıl da coşturuyordu! – Isabelle o akşam eski memleketine gitmek zorunda olduğundan –onun da bir anne babası vardı, Les-Entre-Deux-Monts'da– ona eşlik ettim. Otobüsü bekledik ve otobüs uzaktan göründüğünde Isabelle'e, babamın kitabını benim, evet *benim*, bir kez daha yazacağımı, Beyaz Kitap'ını ilk okuyan kişi olmak için yazacağımı söyledim. Kitabı önce ona verecektim, sonra da diğer herkese; örf ve âdetler böyleydi çünkü... Isabelle'i öptüm; Isabelle otobüse bindi ve otobüs hareket etti.

"Benim babam komünistti. Hep komünist olmamıştı tabii; öldüğünde artık komünist değildi zaten."

On ikinci doğum günü [redacted] erkek olduğu gün, Karl'a, [redacted] baret, ciltli bir kitap verilir. [redacted] günbegün aktararak bu bomb[redacted] ını kendi yazacaktır. İç dünya[redacted] endhal'le yaşamaktadır.

Onla[redacted] serlerini, sağ elinin işaret[redacted] tempoyla tuşlarına bastığı daktilosunun başına oturup çevirirken kendinden geçer adeta. Gerçek dünyada ise, karısı Clara, türlü isimler taktığı oğlu ve dostlarından oluşan antifaşist bir ressam grubu doldurmaktadır hayatını. Bu komünist, bu tutkulu, bu çevirmen babanın hayattaki belki de en büyük yeteneği ise hem kendine hem de çevresindekilere coşku aşılamaktır.

Ağrılarla geçen ömrü son bulup bu coşkulu, bu tutkulu, bu herkes kadar anlaşılan ya da anlaşılamayan baba öldüğünde, "hayat kitabı" ortadan kaybolur ve oğlu babasının kitabını bir kez daha kaleme alırken bir yandan kendi hayatını da yazar...

Babamın Kitabı, yirminci yüzyılın siyasi hayal kırıklıkları ve umutlarının yanı sıra, yaşam sevgisi ve kitap aşkıyla yoğrulmuş bir hayatın romanıdır.

12 TL

AYRINTI YAYINLARI • EDEBİYAT
ISBN: 978-975-539-606-4
9 789755 396064